

E. MOISAR

22

Р
А
Е
У
А
Н
И
Н
А
С

A-22840 III

E. MOISAR

22
päeva
Hiinas

2
Eesti Riiklik Kirjastus
Tallinn 1959

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1959

Kirjanduslikult töödeldud

F. Tamm

Autori, A. Rebase ja K. Vende fotod

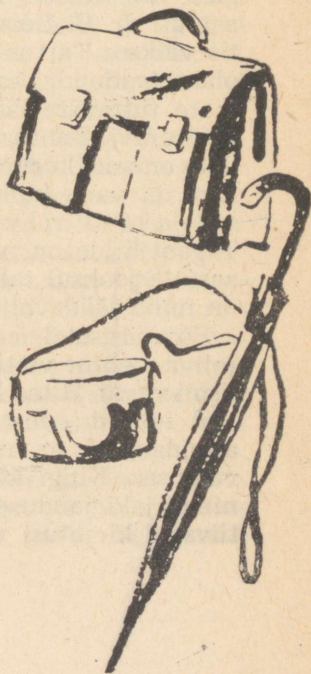
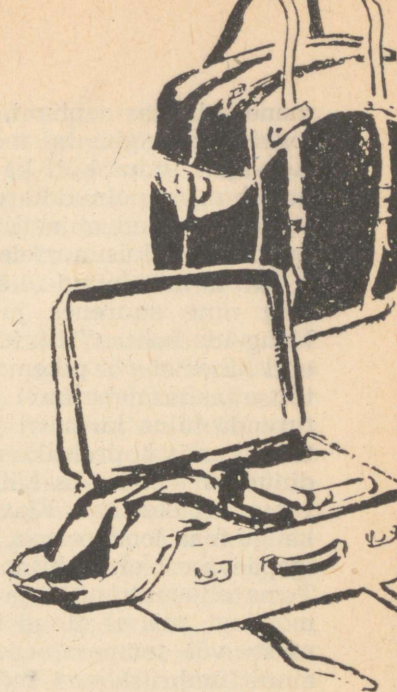
2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

45936

EELLUGU

Hiina, selle kauge ja erineva elulaadiga maa tutvustamise eest on eeskätt hoolitsenud kvaliteetne hiina tee, siid ja portselan. Kuid siiski on trükisõna olnud peamiseks vahendiks, mille kaudu enamus meist on saanud mingisuguse, sageli küll väga ebamäärase kujutluse Hiina maast ja rahvast. Sest kes meist pole lapsepõlves õhinaga lugeanud taani vana muinasjutuvestja Hans Christian Anderseni hiinateemalisi lugusid ning nende põhjal hakanud huvi tundma «taevapoe-gade» maa vastu. Hiljem kooliramatutest loetud ning mujal siin ja seal avaldatud kirjutused andsid muidugi Hiinast juba reaalsema, kuid siiski kaunis pealiskaudse pildi. Neid algelisi teadmisi aga aitas omal ajal hästi segaseks muuta kodanlik ajakirjandus, samuti lääne päritoluga filmid, mis ümbritsesid kogu Hiinat ja kõiki hiinlasi müstilise saladuslooriga. Hiina, see oli maa, mis lausa kubises omavahel sõdivatest kindralitest, maa, kus iga ini-

7

mene suitsetas oopiumi, kuulus mõnda salaseltsi ning tegeles ilmtingimata mõne musta ja keelatud äriga. Aeg-ajalt ilmus küll ka asjalikke kirjutusi, kuid aganate hulgast polnud kerge leida ja eraldada tõeteri, mis oleksid andnud objektiivse vastuse paljudele Hiinasse puutuvatele küsimustele.

Tartus möödunud üliõpilaspõlves avardus mu silmaring ning suurenes juba tunduvalt teadmiste hulk Kaug-Ida kohta. Tihti ristusid siin teed inimestega, kes olid lühemat või pikemat aega elanud Hiinas või kes tõsise teadusmehe huvi ja põhjalikkusega olid püüdnud tutvuda hiina kultuuri ja teadusega. Nii töötasin anatoomikumis ja praktikumidel kõrvuti Põhja-Hiinas sündinud ja seal koolis käinud kursusekaaslasega, kes oli rahvuselt eestlane. Elavalt ja siiralt kõneles ta selle kauge maa loodusest ja linnadest, inimestest ja nende igapäevasest elust, hiina kirjast, kunstist ja kommetest. Tema ellusuhtumises ja heatahtlikus huumoris aga oli mõndagi, mis ei olnud tingitud meie erinevast iseloomust või temperamendist, vaid mida võis seletada ainult ümbruskonna mõjuga lapsepõlves. Nende hulgast, kes tundsid huvi idamaa teaduste vastu, meenub samuti dr. G. Reiman, kes oma töörohke elu õhtut veetis vaikses Tartus ning siin, ilma et laiem üldsus seda oleks teadnud, oma väga piiratud patsientide ja lähemate tuttavate ringis kasutas muu hulgas ka hiina nõelteravi. Suhtusin tol ajal, nii nagu see on noorusele ikka omane, küsimusse teatud eelarvamusega, seda rohkem, et vana kolleeg ei osanud või ei julgenud anda sellele hiina rahvameditsiini harule teoreetilist alust. Tagantjärele on muidugi kahju, et need tema paljude aastate jooksul talletatud kogemused ja tähelepanekud on nüüd jäädavalt kaduma läinud.

Sõjajärgsetel aastatel toimunud sündmused, hiina rahva mehine võitlus reaktsiooni ja välismaise imperialismi vastu, Hiina Rahvavabariigi loomine ning viimasel ajal tehtud edusammud tööstuse ja põllumajanduse arendamisel on näidanud tõelist Hiinat hoopis uues valguses. Kuigi kõigest sellest on ilmunud raamatuid ning ajakirjanduses pidevalt avaldatud häid ja objektiivseid kirjutusi väga mitmesugustelt elualadelt, tek-

kis siiski nii mõnigi kord südamesopis kahtlus, kas me ei näe tänapäeva Hiinat läbi liiga roosade prillide. Vanarahva tarkus on siin tõe leidmiseks andnud väga lühikese retsepti — oma silm on kuningas. Ja kui valikul, kus ja kuidas veeta järjekordne puhkus, liisk korra oli juba langenud matkaradade kasuks, siis ei tulnud ka reisisihi määramisel enam palju mõelda. Omapärane Kaug-Ida kutsus.

Enne reisi möödus mitu nädalat ettevalmistuste tähe all. Sageli tekkis tunne, nagu seisaks ees lõpueksam koolis. Sest mida rohkem sa hankisid kirjandust ja lugesid, seda enam tajusid oma teadmiste lünklikkust. Samal ajal aga näis, et aeg ruttab edasi otse linnutiivul ning matka alguse tähtpäev läheneb kahekordse kiirusega. Krooniks kõigele pidi üheteistkümnendal tunnil haigus tõmbama kogu loole kriipsu peale. Ajal, kui saabus teade, et ekskursioon, mille koosseisu ka mina pidin kuuluma, alustab järgmisel päeval Moskvast reisi raudteel, lamasin ma võrdlemisi kõrge palavikuga voodis.

Jonn aga on juba eestlaste sünnipärane omadus. Kõigepealt võtsin appi telefoni. Kõne Tallinna Lennujaama linnaagentuuriga andis üle ootuste häid tulemusi. Tellisin pileti Kaug-Ida lennukile ja saatsin kerge südamega Moskvasse lühikese telegrammi, et ühinen ekskursiooniga teel enne piiri. Nii olin võitnud paar hädavajalikku päeva tervise taastamiseks.

Ja ongi käes ärasõidupäev. Viimased käeviiped lahkumisel ning lennuk hakkab tõusma. Umbes kahe ja poole kilomeetri kõrgusel tunnen, kuidas miski haarab nagu raudklambritega rinnust. Haigusest kurnatud organismis tekivad südamevoolmete tunnused. Hingamine muutub kiiremaks ja haigutus kipub kallale. Niisamasuguses olukorras on ka kaasreisijad. Pikkamööda kaob rinnust rõhuv tunne, ja mul tuleb mõte, et madalat õhurõhku võiks kasutada ka ravikuurina südame pärgarterite laiendamiseks, kas vastavates reguleeritava õhurõhuga kambrites või lennukiseanssidena arsti järelevalve all.

Tallinnas kiskus ilm vägisi vihmale ja Leningradis pole asi parem. Moskvas aga on taevas pilvitu ning termomeeter näitab mitu pügalat alla nulli. Siin tuleb

paar öötundi oodata järgmise Kaug-Ida lennuki väljumiseni. Aeg möödub märkamatult jutukate kaaslinlaste hulgas, kes tuulise ja uduse Soome lahe äärest sõidavad oma puhkust veetma päikesepaistelisse lõunasse. Hommikueinet võtan juba Sverdlovskis, lõunatan Novosibirskis ning õhtusöögi puhul pean tunnustavaid sõnu ütleva Irkutski lennujaama einelaua köögipersonalile. Alates Uraalist katab maad valge lumevaip ning maastiku jälgimine, milles domineerib ainult kaks värvi, roheline ja valge, läheb peagi igavaks. Ajaviiteks püüan arvutada ja määrata kohta, kus ma lennukis kuskil sealpool Tomskit möödun itta rühkivast rongist, milles sõidavad piiri poole kõik teised minu matkagrupi liikmed.

Kell üks Moskva aja järgi maandub lennuk Taga-Baikali tsentrumis Tšitaas. Päike on parajasti tõusnud ning linnatänavatel valitseb võrdlemisi elav liikumine. Kohalik aeg on ju kell seitse hommikul. Noor taksi-autojuht, kes viib mind lennujaamast linna, on minu konarliku vene keele pärast huvitatud, kust ma tulen. Oli see nüüd tingitud soovist demonstreerida, kui kõrge on autojuhtide professionaalne tase idas, või millestki muust, kuid mees armastab kihutada. Kurvil, kus halb nähtavus, jätame täie gaasiga selja taha autobussi. Kiirus aga suureneb veelgi. Ees liigub kaks veoautot ja kui me ka neist tahame mööduda, tuleb vastu raske isekallutaja.

«Ei jõua,» hüüan sulaselges eesti keeles. Silme ette kerkivad murtud käe- ja jalaluud, sidemed ning kipsmähised. Ja polekski jõudnud kokkupõrget vältida, kui vastutuleva auto juht ei oleks oma masinat külmavereiliselt tühjale kõnniteele juhtinud. Heidan pilgu autoaknast selja taha ning näen, kuidas ta kabiinist meile rusikat vibutab.

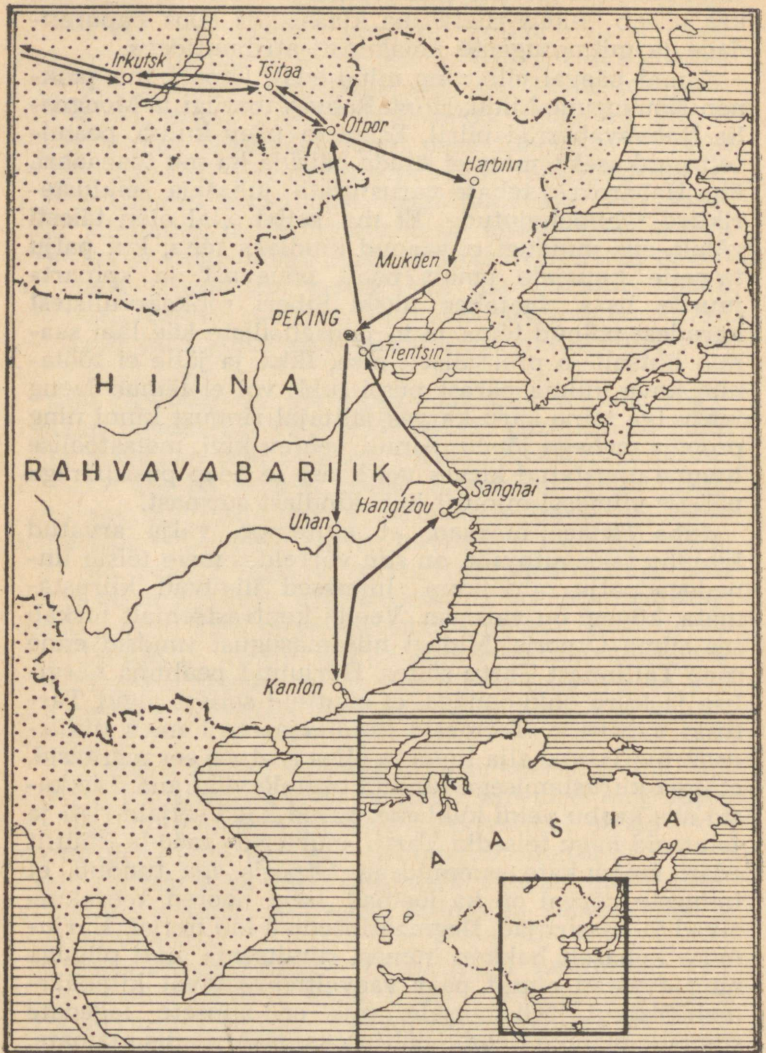
Tšitaas on aega ainult põgusa pilgu heitmiseks linnale. Meelde jäävad uued hoonete kvartalid ja hästi asfalteeritud tänavad. Peaväljakul domineerib Nõukogude Maja, mis oma välimusega meenutab Tartu Riikliku Ülikooli peahoonet. Ainult siin on fassaadil kaheksa sammast ning ehituse mõõtmed on palju suuremad. Käin ära ka kohalikus linnamuuseumis ja pea-

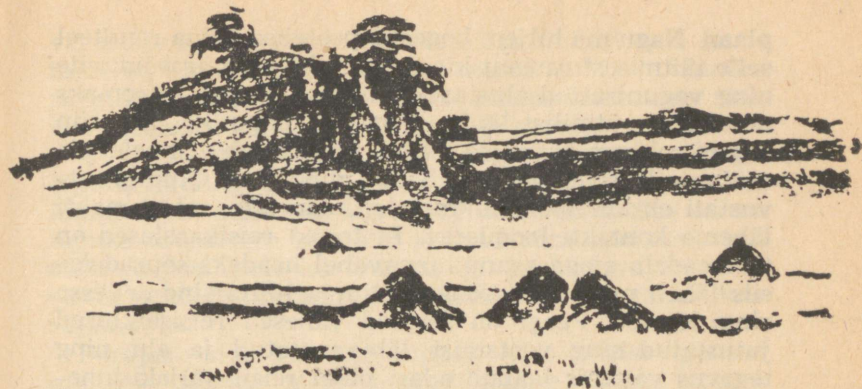
tun kaua oma igivana ametivenna — šamaani kuju ees, kes seisab uhkelt riietatuna klaaskapis koos kupurau-dade ja mitmesuguste nõiakunsti-atribuutidega.

Samal päeval viib rong mind edasi Otpori, mis paik-neb Nõukogude Liidu, Hiina Rahvavabariigi ja Mongoo-lia Rahvavabariigi piiril. Esimene päev kulub peami-selt puhkuseks, mida ei suuda häirida ka mu toanaabri, ühe Habarovski tehase varustusala juhataja seikluste-rikkad jahimehejutud. Et ma sellel alal olen täiesti võhik, siis muidugi ei saanud kindlaks teha, kui palju ta neile lugudele omalt poolt põnevust ja «pipart» juurde lisas. Igatahes ükski Siberi rohkearvulistest karudest polnud tema ja ta jahiseltsiliste käe läbi saa-nud lihtsalt ja proosaliselt otsa. Ikka ja jälle ei tööta-nud kõva külma pärast püssi lukk või ei läinud laeng lahti. Iga teine karu kargas jälitajal rinnust kinni ning proovis mehega jõudu. Ainult veerev kivi, metsatöölise lumme unustatud kirves või kaaslase hoop püssipäraga päästis viimasel minutil küti kindlast surmast.

Juba Tšitaas märkan, et elutempo, välja arvatud kihutav taksiautojuht, on siin võrreldes meie teiste lin-nadega palju rahulikum. Inimesed liiguvad kiirusta-mata, kõnegi on vaiksem. Veelgi kontrastsemalt torkab see silma Otporis. Midagi niisamasugust tundsid enne sõda Tallinnast Tartu sõites. Harjunud pealinna närvi-lise ja kiire õhkkonnaga, ei suutnud sellest algul Tar-tuski vabaneda. Tormasid raudteejaamast nagu tuulis-pask üle Toome alla linna ja alles raatuse ees märkasid, et oma kiirustamisega tundud teistele veidrana. Lükka-sid siis kaabu veidi kuklasse, panid käed seljale risti ja jalutasid nagu teisedki Tartu «pürjerid» mööda Rüütli-t edasi möödukate sammudega. Otporis aga tundub, et inimeste kõrval on ka loomad, isegi noored koerakut-sikad ja kassipojad, flegmaatilisemad kui mujal. Harju-muse kohaselt hakkab inimesi silmitsema arsti pilguga ning avastan ainult paar vaevaltmärgatavat kilpnäär-mehõõtsikut. Küsimusele, mis on siinsete lagedate steppide elanike flegma põhjuseks, jääb vastus saamata.

Juba järgmisel hommikul jõuab pärale meie ekskur-sioonigrupp.

LÄBI MANDŽUURIA JA PÖHJA-HIINA

Otporis vahetatakse vagunitel rattad Hiina raudtee pisut kitsama vahega rööpmetel liikumiseks. Pealiskaudne tollirevisjon ning muud viimased formaalsused, ja juba olemegi Hiina piirjaamas Mandžuurias. Passi lüüakse hieroglüüfidega tempel. Jaamahoone seintel hiinakeelsed loosungid, reklaamid ja teadaanded. Tarbekaupade müügikioskis aga jäävad kaupade hinnad meile saladuseks, sest juuresolevatel siltidel on ainult arusaamatud kriipsukesed. Araabia numbreid ei kasutata.

Tean, et ees ootab veel palju uut ja huvitavat, mõndagi, mis on teisiti kui meil. Olen ju lõpuks jõudnud maale, kus kompassiosuti värvitud ots näitab lõunasse ning kus kirja loetakse ülevalt alla ja ridu paremalt vasakule. See on maa, kus elab ligi veerand kogu inimkonnast ja kus juba paar tuhat aastat on rõhutatud põhimõtet, et kõik inimesed on vennad; maa, kus valmistati riisipaberit ja tunti trükikunsti sajandeid varem kui Euroopas, kus kirjaoskamatu hiinlane peab ülikooliharidusega anglosaksi barbariks ning oma kura-dit lihtsameelseks tobuks.

Ühelgi maal ei jäeta piirjaamas reisijale palju aega ringivaatamiseks. Pealegi on rongil oma seadus, sõidu-

plaan. Nagu ma hiljem kogesin, peetakse Hiina raudteel selle täitmisest rangelt kinni. Juba kõlabki ärasõiduvile ning vagunirattad alustavad tuttavat, järjest kiiremaks muutuvat rütmilist laulu. Tundub, nagu kõiguks siin vagun rohkem kui meie teedel, mida tuleb vist seletada rööbaste kitsama vahega. Kuigi mind juba Otporis tutvustati ekskursiooni liikmetele, leian alles nüüd mahti lähema kontakti loomiseks. Et teised reisikaaslased on teel nädala ajaga saanud omavahel headeks sõpradeks, siis läheb minu kui üksiku hilineja lülitamine sellesse ringi kiiresti. Peagi on senised vähesed reisiseiklused jutustatud ning vastamisi läbi arutatud ja elu ning tegevus vagunis laabub edasi pikal reisil väljakujunenud korra kohaselt. Osa jätkab piiril pooleli jäänud vestlust või malepartiit, enamus aga süveneb raamatutesse või viimastesse kodumaalt ostetud värskettesse ajalehtedesse. Nii jääb esialgu rohkesti aega mööduva maastiku silmitsemiseks.

Rong viib meid läbi Mandžuuria steppide. Maapind on kaetud koltunud rohukamaraga. Harva esinevaid väiksemaid veekogusid katab jääkirme. Lund pole enam näha. Päikeseketas taevaserval on kuidagi suurem ja punasem kui meil. Asustus on algul üsna hõre, ainult siin ja seal mõni üksik savist maja, mille läheduses sööb lambakari. Sellele vaatamata jälgid üksisilmi kõike möödavilksatavat, püüad leida mõnda märki, midagi, mis kõneleks rahvastest, kes kunagi siin on elanud ja alates iidsetest aegadest mänginud Hiina ajaloos küllaltki suurt osa.

Oled ju lugenud, et kiviajal asusid neis piirkondades, mida parajasti läbime, praegu Aasia kirdenurgas elavate tšuktšide esivanemad, kes juba tuhat ja rohkem aastat enne meie ajaarvamist sõdisid pidevalt oma lõunapoolsete naabritega ning vallutasid aeg-ajalt Hiina alasid. Tšitaa muuseumis nägid alles äsja, et tšuktšide ja teiste põhjarahvaste relvastuse hulgas võis veel möödunud sajandil kõverate kivimööcade ning tulekivist otstega mürgitatud puunoolte kõrval leida luukilbikestega kaetud sõjarüüsid, täpselt samasuguseid nagu need, millega nende esivanemad hallil ajal võitlesid ninasarvikunahast sõjasärki rüütatud ning sirgete mööcadega

varustatud hiinlastega. Ka tšuktšide mütoloogia uurimine on kinnitanud, et kunagi asusid tšuktšide hõimud palju kaugemal lõunas, hiinlaste otseses naabruses, alal, kus metsades võimutsesid tiigrid ja maod.

Kuid stepimaastikul, mis vaguniaknast möödub lõputu lindina, ei taba silm midagi, mis meenutaks Mandžuuria selle osa huvitavat minevikku. See on ka lõpuks arusaadav, sest siin asunud rändrahvastel, kes elatusid peamiselt küttimisest ja karjakasvatusest, ei olnud eeldusi linnuste ja suurte püsivamate asulate rajamiseks.

Parajasti siis, kui aeg kippus käes vägisi igavaks minema, tekitas meie reisiseltskonnas üldist elevust kutse lõunasöögile. Kuna hiina köögi ja toitude kohta oli ja on liikvel väga mitmesuguseid kuuldusi, üks fantastilisem kui teine, siis astus mõnigi meist restoranvagunisse teatava eelarvamusega. Et mine tea, kuidas läheb, kas süda võtab vastu, mida pakutakse. Mina igitahes olin meeldivalt üllatatud. Seenesupp ja hakitud linnulihast valmistatud bitkii olid sõna tõsisel mõttes väga maitsvad ning toit nii küllaldane, et meie laudkond tellis magussöögi asemel pudeli hiina veini. Ka selle kvaliteet oli igas suhtes laitmatu. Minu lauakaaslasteks olid kaks Kiievi heledapäist naismoekunstnikku ja Kalininis elutsev tõmmu korealanna. Vestluse ajal, vastates kiievlannade küsimusele, kõneles sitikmustade juustega korealanna, et ta saab osaliselt aru hiina keelest. Vaidlesin vastu, et ma seda hästi ei usu. Kuulub ju korea keel altai keelte hulka, kuhu kuuluvad ka türgi-mongoli ja tunguusi ning võib-olla ka soomeugri keeled. Välja arvatud laensõnad, ei tohiks hiina ja korea keelel olla kuigi palju ühist.

Mis aga puutus teenindamisse restoranvagunis, siis siin jäi ainult üle imetleda meesettekandjate virtuooslikkust serveerimisel ning nende valmisolekut lõunataja pisemagi soovi rahuldamiseks.

Mida kaugemale lõunasse rong meid viib, seda tihedamaks muutub asustus. Tulevad suured linnad Harbiin ja Šenjang ehk Mukden, nagu viimast laiemalt tuntakse tema mandžukeelse nime järgi. Mõlemas kohas on peatuseks ette nähtud ainult kolmveerand tundi ja selle

ajaga ei sõanda jaamaesiselt väljakult palju kaugemale minna. Harbiinis veel sellega kuidagi lepid, Šenjangis aga tahaksid juba valju häälega protesteerida jätkuva kihutamise pärast, esitada pretensioone neile, kes koostasid ekskursiooni kava. Kahju ei ole niipalju linna ajaloolistest ja arhitektuurimälestusmärkidest, mis jäävad nägemata, kui just tänapäeva ja tuleviku Šenjangist, millega oleks tahtnud kas või linnulennult tutvuda.

Mandžuuria maapõu on Šenjangi ümbruskonnas rikas söest, rauast ja teistest varadest ning Hiina Rahvavabariik rajab siia oma ja võib-olla ka maailma üht suuremat rasketööstuskeskust. Kõik tehased, mis jaapanlased Teise maailmasõja ajal oma kapituleerumise eel hävitasid, on ammu juba taastatud. Juurde aga on ehitatud kümneid ja sadu suuri ettevõtteid, mille toodang on tuntud üle kogu Hiina. Juba praegu on Šenjangis rohkem kui kaks ja pool miljonit elanikku ning kõikjal linna ääres kerkivad uute tehaste korpused ja elumajade kvartalid. Kui meil uusehitustel peamiselt tornkraanade noole liikumine kõneleb sellest, et töö käib, siis Hiinas meenutab iga ehitusplats sipelgapesa. Nii on see ka Šenjangis. Tornkraana on siin veel võrdlemisi suur haruldus. Muidugi kasutatakse ehitustel ekskavaatoreid, raskeveoautosid ja ehitusmehhanisme, kuid neid on siiski veel palju vähem tegelikust vajadusest. Sellele vaatamata aga püstitatakse uute tehaste võimsad hooned mitte aastate, vaid kuudega. Ehitajad teavad, et nad oma kätega rajavad alusmüüri mehhaniseeritud homsele, püstitavad tuleviku Šenjangi näol püsiva mälestusmärgi oma põlvkonnale ja ajastule.

Viimaks hakkab Mandžuuria jääma selja taha. Stepp asendub Põhja-Hiina kollase ja viljaka lössialaga. See Kesk-Aasia ja Gobi kõrbe tolm, mis katab siinseid tasandikke tohutult paksu kihina, on tuultega teel siia ümarikeks ja pehmejoonelisteks lihvinud mäedki. Lössikiht, mis on sadestunud kunagisele stepipinnale, omab liivasse jäänud rohu tõttu suurt poorsust, ja et siit enam-vähem rahuldavat saaki saada, vajab põllupind rikkalikku niisutamist. Et Põhja-Hiinas elab ligi 200 miljonit inimest, siis on siin maapind viimase võimaliku lapini üles haritud. Silm eraldab nisu, maisi,

sojaoa, lina, hirsi ja seesami põlde. Viimati nimetatud kultuuri seemnetest saadakse odavat söögiõli ja toorainet keemiatööstusele. Enne Pekingit tabab silm ka esimesi riisipõlde. Hiina pealinn asub ühel laiuskraadil Naapoliga. Et aga tuuled Gobi kõrbest toovad liiva kõrval talviti kaasa ka külma, siis pole lumigi Pekingis ja selle ümbruses mitte väga haruldane loodusnähtus.

Meil kasutatav pinnamõõt hektar on Põhja-Hiina põldude jaoks liiga suur ühik, palju paremini sobib siin arvestamiseks hiina mõõt mu, mis on $\frac{1}{16}$ hektarit. Ka kollakashallist savist majad põllulappide vahel on väikesed, kivist katustega, suuremas osas paberist, harvem klaasist akendega. Paaegu eranditult on kõik majad ja õued piiratud savist müüriaga. Siin ja seal kasvab elamu juures üksik pärn, kuid leidub ka pirnipuu-aedu. Lehtpuusalusid ja parke kohtad ainult sakaraalehituste ümbruses. Üldiselt on puid arvult palju vähem kui maju.

Põhja-Hiinas pole metsa, mis varjaks avaramat vaadet. Seepärast näed, kuhu sa ka ei vaata ja nii kaugele kui silm võtab, kõikjal rohkearvuliselt inimesi põldudel töötamas, kas härgade, lehmade, eeslite ja hobueeslitega kündmas, külvamas või kaelkookudega raskusi kandmas. Jääb mõne ehituse otstarve, töö või tegevuse eesmärk väljas arusaamatuks, on vastasistuv hiina seltsimees abivalmilt nõus seletusi andma. Vene keele oskus pole meil kummalgi ei tea kui kiita, aga ega see ei ole veel ainuke põhjus, miks mul jääb nii mõnigi asi küsimata. Mees on ühe hiina valutehase meister, viibinud komandeerimise korras aasta aega Uraali vastavates ettevõtetes, seal palju kasulikku õppinud ja on nüüd teel koju. Oled ikka hiinlast ette kujutanud kinnisena ja endasse süvenenuna, kelle välimus või näoilme naljalt ei reeda sisemisi tundeid ja mõtteid. Aga esimene hiinlane, kellega on võimalus pikemalt vestelda, kummutab kohe senise tõekspidamise. Mees on eelseisva perekonnaga kohtumise pärast lausa rahutus ja rõõmise. Ikka ja jälle veereb jutt tema kodule, abikaasale ja kahele lapsele, kes teda terve pika aasta on pidanud ootama. Vaatame aeg-ajalt tema perekonna fotot, arutame, kui palju võiksid olla lapsed vahepeal kasvanud

ja arenenud. Nii jääbki küsimata, miks raudtee ääres mitmes kohas suur hulk inimesi kühveldab ja kannab mulda ühest ligi kahe meetri kõrgusest hunnikust teise ja kas kraavidevõrk, millest äsja möödusime, on ette nähtud riisipõldude üleujutamiseks.

Ühele küsimusele saan siiski amمندava vastuse. Alates Lõuna-Mandžuurias võib igal pool põldudel näha ümmargusi kuni meetri kõrgusi künkaid. Neid on üksikult, tavaliselt aga 3—5 kaupa ja sageli veelgi arvukamate gruppidena. Tegemist on perekonna matusepaikadega, millega Põhja-Hiina on tihedalt üle külvatud. Kuigi esivanemate austamise kultusel on hiinlase elus tähtis koht, on haudade ainukeseks ehteks metsikult kasvav rohi. Ei ainustki lille, puud või pöösast kalmude ehteks. Põhjuseks on Mandžude dünastia esimeste keisrite korraldus, mis keelas harilike surelike haudu mingil viisil ilustada või mälestusmärgiga tähistada. See jäi ainult valitsejate eesõiguseks. Praegu, kus Hiinas käib põllumajanduse ümberkujundamine, on senine matusepaikade süsteem tõsiseks takistuseks põllumajanduse mehhaniseerimisele ning valitsusel on rahvahulkades sügavalt juurdunud vana traditsiooni pärast tõsiseid raskusi laialipillatud matusepaikade kalmistuteks koondamisega.

PEKING

Mandžuurias valitses kerge külm. Mida rohkem aga liigume lähemale Hiina Rahvavabariigi pealinnale, seda soojemaks ja kirkamaks muutub ilm. Tahtmatult tekib tunne saabuvast kevadest. Ja kui lõpuks on seljataga 40 tundi sõitu Hiina raudteel ning oleme jõudnud n. ö. otse Pekingi lävele, ei rutta maa igivana metropol oma palge avamisega. Enne raudteejaama jõudmist tuleb hulk maad sõita piki linnamüüri, milles mõnesajameetrisel vahemaaga kõrguvad kaitsetornid ja linnaväravad hiina arhitektuurile omaste mitmekorruseliste telkkatustega. See nn. Mandžu linnaosa neljast küljest ümbritsev 13 meetri kõrgune müür on kokku 26 kilomeetrit pikk. Võrdluseks olgu märgitud, et Tallinna

vanalinna ümbritseva ringmüüri pikkus on ainult 3,6 kilomeetrit.

Samas on raudteejaam ja meid ootavad Hiina «Inturisti» sõbralikud ja abivalmis töötajad. Sõidame autobussiga «Ikarus» võõrastemajja, kus meid traditsioonilise teelaua juures võtab vastu «Inturisti» juhataja. Oma hiinakeelses tervituskõnes, mis tõlgitakse vene keelde, ta rõhutab, et Oktoobrirevolutsiooni valguses leidis ka Hiina rahvas oma õige tee.

Pekingi jaoks on meil reisikavas ette nähtud ainult kolm ja pool päeva, seepärast ruttame linnaga tutvuma. Jalutame peatänaval. See 110 meetrit lai magistraal on alles hiljuti rajatud kolme rööbiti jooksva tänava ühendamise teel, kusjuures kaks tänavatevahelist majaderida on tulnud lammutada. Linn, mis aastasade jooksul pole oma ilmet kuigi palju muutnud, saab, välja arvatud vanalinn, lähemate aastate ja aastakümnete jooksul täiesti uue välimuse. Perspektiivplaani kohaselt, mis taotleb eesmärki muuta Peking üheks suuremaks ja ilusamaks linnaks maailmas, suureneb Hiina Rahvavabariigi pealinn tulevikus nii pindalalt kui ka rahvaarvult ligi kümme korda. Kaheksateist niisama laia magistraali nagu see, millel me jalutame, viivad siis südalinnast uutesse eeslinnadesse. Magistraalid ääristatakse 5—6-korruseliste majadega. Kõik, mis on ajast ja arust läinud, lammutatakse ning asendatakse uute ehitustega. Puutumata jäävad ainult vanad arhitektuurilised mälestusmärgid.

Tänavaliiklus on elav. Sõidukitest on valitseval kohal jalgrattad ja veel kord jalgrattad. Kahe rattaga riksad, mida vedas kuli ja mida me hästi tunneme filmide ning varem ajakirjanduses avaldatud fotode järgi, on kadunud. Neid asendavad kõikjal sagivad kolme rattaga veloriksad, millega veetakse inimesi, pakke ja kaupu. Rikšajuhid aga on organiseeritud kutseühingusse ja neile on seadusega tagatud kindel põhitöötasu. Kuid aeg, kus veloriksad varustatakse mootoriga või kus Pekingi taksiautojuhtide ühing omab nii palju sõidukeid, et inimeste ja kaupade vedamisel pole vaja kasutada füüsilist jõudu, ei ole veel saabunud. Aga see päev ei ole enam mägede taga.

Edasi valitsevad tänavapildis kahe rattaga kärud eesli, hobuse või hobueesli rakendis. Nendega veetakse kõike mõeldavat — puid ja palke, sütt ja tsementi, viljakotte ja puuvillapalle. Et hoida linnatänavate puhust ja koguda hinnalist väetist, on veoloomade saba juurde seotud kott. Autosid on suhteliselt vähe, selle eest aga armastavad autojuhid, samuti ka jalgratturid ja velorikšajuhid anda signaali igal võimalikul ja võimatul juhul. Kogu seda lärmi täiendavad eesliajajate lakkamatud hõiked. Huvitav on märkida, et võrreldes meie linnadega ei mõju tänavaliikluse kära siin häirivalt. Selles on omapärast idamaist meloodiat, midagi lõbusat ja isegi kuidagi rahustavat.

Pöörame kõrvaltänavasse, ärilinnaossa, kus kõnniteedel ja kangialustes sõeluvas inimhulgas ning ärisiltide ja plakatite kirevas virvarris kipud algul pead kaotama. Pimeduse saabumisel lõövad siin põlema lugematud värvilised laternad. Kaupluste müügilaudadel on hunnikus sitsi ja siidi, sameti ja puuvillariide kangaid, valmisriideid ja jalanõusid. Samas pakutakse kullassepa-tooteid ja kunstkäsitöö saadusi, nips-asju ja igapäevaseid lihtsaid tarbeesemeid. Avatud esiküljega töötubades valmistatakse uusi ja parandatakse vanu asju. Samas pakuvad tänavamüüjad oma kaupu laulva hääle, hõigete, kellukeste helistamise, käristi keerutamise või puust lokuti kolistamisega.

Kogu see inimmass aina voogab; vaatleb, imetleb või proovib väljapandud kaupu; kaupleb, tingib või annab ostjale ja müüjale head nõu. Vaatamata inimeste hulgale ja tihedusele ning alalisele edasi-tagasi sagimisele, ei ole mingisugust trügimist, tõuklemist ega juhtu kuskil kuulma sõimlemist. Inimesed on lihtsalt riides, jalas vilttuhvliid ja seljas nii meestel kui ka naistel sinisest puuvillariidest pluus ja püksid. Kerjuseid, ilma kellela nagu ei oska idamaid ette kujutada, Pekingis ega mujal Hiinas tänapäeval peaaegu enam ei kohtagi.

Astume esimesse ettejuhtuvasse universaalkaubamajja, mis kaupade hulga ja valiku poolest võib vabalt võistelda Moskva vastavate ettevõtetega. Meie moekunstnikud on riide, eriti siidi omapäraste ja täiesti uuelaadsete mustrite rohkuse pärast lausa vai-

Kahe ja poole tuhande kilomeetri pikkuselt lookleb Hiina müür mööda mägesid ja orge.

Rahva-Hiina perioodil ehitatud moodne haigla Uhanis.

Krüsantheemidest draakon Kantoni botaanikaaias.

mustuses ning annab tükk aega rääkida, enne kui saame keelitada neid edasi liikuma. Paljude kaupade tegumood on siin nii meeldiv ja kvaliteet nii hea, et vägisi kipud proovima äsja rublade vastu vahetatud jüanide ostujõudu. Muide, suurte rahamärkidega polnud raskusi, nende väärtus on tähistatud ka araabia numbritega. Hoopis keerulisem on asi algul peenrahaga. Hieroglüüfid ei jää kuidagi meelde ja appi peavad tulema pildid — ühefõnilisel on veoauto, kahelisel lennuki, viielisel laeva, kümnelisel traktori ja viiekümne-fõnilisel rahal hüdroelektrijaama kujutus. Inimesi liigub suurtes kaubamajades keskmist viisi, ostjaid aga on üksikuid, sest võrreldes keskmise hiinlase sissetulekuga on kaupade hinnad universaalmagasinis suhteliselt kõrged.

Juba esimese päeva õhtul tutvud ka Pekingi peamise nuhtlusega. Algul, kui näed paljudel inimestel näo ees meilgi vahetevahel kasutatavat marlist katet, järeldad, et tegemist on gripiepideemiaga. Seepärast tundub liiklemist reguleeriv militsionäär, kes kannab samasugust kaitsemaski, pedandina ning jälgid vaikse huumoriga, kuidas ta peab aeg-ajalt kergitama näokatet, et noomida või jagada õpetust liikluseeskirju rikkunud jalgratturitele või eesliajajatele. Aga peagi koged omal nahal, et vajadust marlist näokatte järele tingib miski muu. Tunned, kuidas imepeen tolmu, mida tuuled toovad siia Gobi kõrbest ja lössilagendikkudelt, tungib sulle suhu ja ninna. Soodsa valguse juures näed seda oma silmaga õhus hõljumas. Tolmu katab õhukese kihina eranditult kõike. Eredad värvid, taimede lehed ja lillede õied võtavad kiiresti pastelltoonid. Janu muutub krooniliseks. Seepärast tunned õhtul hotellis erilist mõnu vannist ning aromaatselt ja maitsvast hiina teest.

HALLIST MINEVIKUST JA PEKINGI INIMESEST

Hiina praegune pealinn on üks neist vähestest vanaaja metropolidest, mis on pidevalt eksisteerinud kuni käesoleva ajani. Ajalooallikate kirjalikud märkmed kõnelevad, et juba neli tuhat aastat tagasi oli siin kahe jõe vahel linnatüüpi inimasula, millest on välja arene-

nud tänapäeva Peking, kogu maa ja rahva uhkus ning mineviku hiilguse kehastus.

Inimsugu on Pekingi ümbruses elanud aga palju varem, juba väga hallil ajal inimsoo kujunemise perioodil. Sellest kõnelevad 50 km Pekingist edelas Tšoukoudiani kaevandusest ja koobastest leitud ürginimeste jäänused, mis on 500 000 aastat vanad.

Kuni 1927. aastani oli Tšoukoudian kohaliku tähtsusega söekaevandus ja mõnevõrra laiemalt tuntud «draakoniluude» leiukohana. Nii kutsuti rahvasuus eelajalooliste loomade kivistunud jäänuseid, mis siin maa-põuest aeg-ajalt päevavalgele tulid. Neid korjasid kohalikud elanikud müügi otstarbel, sest «draakoniluud» olid rahvameditsiinis hinnaliseks tooraineks ravimite valmistamisel. 1927. aastal alustas siin teaduslikke kaevamisi Rootsi geoloog Andersson, kes loomaluude hulgas avastas mõned ürginimese hambad. Kaks aastat hiljem leidis Anderssoni tookordne abiline ja praegune Hiina Rahvavabariigi tuntud teadlane Pei Ven-tšung ürginimese kolju ülemise osa. Alates sellest ajast on leitud 17 nn. Pekingi inimese ehk sinantropuse koljut ja mitmesuguseid teisi skeleti osi. Need on võimaldanud saada ettekujutuse sinantropuse kehaehitusest, välimusest ja elutingimustest.

Sinantropuse koljukate oli suhteliselt paks, otsmik tagasi kaldunud ja madal, kulmukaared tugevalt võlvi-tud. Alalõug oli arenematu ja hambad sarnanesid inimahvi omadega. Ajumaht aga vastas ligikaudu tänapäeva inimese ajumahule. Kuigi sinantropus käis püsti, näitavad leitud põialuud, et jalg oli tal ka haaramisliigendiks ning sarnanes rohkem tänapäeva inimahvi jalaga. Et pool miljonit aastat tagasi elanud sinantropus oli siiski inimene, seda tõendavad leitud ja tema poolt valmistatud kivist tööriistad ja tule kasutamise oskus. Tol ajal elanud loomade purustatud luud vihjavad, et sinantropus elatus jahist. Kolju ja lõualuu ehitus aga kinnitavad, et sinantropus võis rääkida.

1954. aastal avastati Šansi provintsis, mis asub Pekingist lääne pool, ürginimese kolm hammast ja 2000 kivist valmistatud tööriista. Leiud, mille vanust hinnatakse ligikaudu 200 000 aastale, kõnelevad, et siin elasid

sinantropuse otsesed, kuid juba palju rohkem arenenud järeltulijad. Kui näiteks sinantropuse hambad sarnanesid inimahvi omadega, siis Šansi provintsi ürginimese hambad on juba sarnased tänapäeva inimese hammastega. Veelgi kõrgemal arenguastmel ja väga lähedal tänapäeva inimesele olid ürginimesed, kelle jäänused, ühe vanema mehe ja kahe noore naise koljud ning skeleti osad, avastati Tšoukoudiani lähedalt koobastest, kuid juba palju noorematest kihtidest. Nende leidude vanus on kõigest 25 000—30 000 aastat. Hammaste ja alalõua kuju näitab, et ka need olid sinantropuse järglased, kolju muu ehitus ning skeleti teised osad aga kõnelevad neist kui tänapäeva hiinlase esivanematest. Tõenäoliselt toimus inimese areng siin täiesti iseseisvalt, kuna Ida-Aasia oli tol ajal läänest eraldatud mannerjää ja ülepeäsmatu Himaalaja mäestikuga.

Jaapani okupatsiooni ajal hävitati täielikult Tšoukoudiani ürginimeste jäänuste leiukohad ning põletati maha sinna rajatud muuseum. Ameeriklased omakorda kasutasid segaseid aegu ja viisid siit kõik väärtuslikud leiud jaapanlaste käest päästmise ettekäändel Ühendriikidesse. Vaatamata Hiina Rahvavabariigi valitsuse nõudmistele, ei ole neid seni tagasi antud. Praegu on Tšoukoudiani ümbrus ja ülihuvitavad arheoloogilised leiukohad muudetud avalikuks pargiks. Taastatud muuseumi on koondatud koopiad kõigist siin tehtud leidudest, samuti uued leiud, mis on päevavalgele toodud kohe pärast Hiina Rahvavabariigi loomist uuesti alustatud arheoloogiliste kaevamistega.

Ei leidu vist ühtegi külastajat, kes esimest korda siia sattudes ei jääks mõneks hetkeks sõnatult seisma endise keisripalee ette, et nautida selle kividest kokku seatud sõnadeta hümni ilu. Tajud kogu oma olemusega, miks hiinlased nimetavad seda mitte ainult oma vana ehituskunsti pärandi parimaks kristalliseerunud näiteks, vaid ka maailma üheks huvitavamaks arhitektuurimälestusmärgiks. Sinine taevas, glasuuritud ja sillerdavad kollased katusekivid, punased müürid, valge marmor — kõik sulab kokku värvide suurepäraseks sümfooniaks. Kivi elab ja kõneleb. Unustad valitsejad, kelle ajal on siin midagi ehitatud, ning tunned ainult austust tundmatu arhitekti, kunstniku, meistri ja töölise ilumeele ees, kes kõik selle siin on loonud.

Käime paleedes ja saalides, mis kannavad poetilisi nimesid, nagu näiteks Igavese Harmoonia ja Täieliku Harmoonia saal, Pikendatud Önne, Taevaliku Lembuse ja Suure Heatahtlikkuse palee. Seejuures ei koorma kohalikud turistidejuhid sind üle seletuste ja andmetega ehituste ajaloost või hoonetega seotud sündmustest. Külalistele jäetakse mulje, et võib-olla polegi siin midagi niisugust, mida võõrastel tasuks vaeva vaadata. Aga kui sa tunned huvi ühe või teise ehituse ning mõne üksikasja vastu, siis ollakse kohe lahkelt valmis andma väga põhjalikke seletusi. Kuigi meie turistidegrupp liiguks ringi nagu omapead, siiski ei jää nägemata ükski vaatamisväärsus, mida aastasadade jooksul on loonud väärtuslikku hiina omapärane arhitektuur.

Jõuame ainulaadse akustikaga nn. kajade saali või hoovi. Selle keskel on kõrvuti kolm kiviplaati. Astud ühele neist ja plaksutad, vastab kaja üks kord. Astud teisele kivile ja plaksutad, vastab kaja kaks ja kolmandal kolm korda igale plaksutusele. Samas on kivide kõrval koht, kus sosistatud või räägitud sõnu ei kuule ümberolijad, vaid ainult need, kes seisavad eemal müüri ääres. Hiljem selgus, et neid hiina ehitusmeistrite teadmisi akustika saladustest on edasi arendatud ja tänapäeval edukalt kasutatud praktiliste ülesannete lahendamisel, mis väljendub näiteks kontserdi- ja teatrisaalide suurepärases kõlavuses.

Tutvume imperaatorite muinasjutuliselt kauni suve-

paleega. 1860. aastal hävitasid Inglise ja Prantsuse ühendatud sõjajõud selle koos unikaalse ja hindamatu väärtusega raamatukoguga. Mandžude valitsemisaja lõpul taastati ehitus, kuigi ehituskulude eest oleks saanud tookord rajada 4000 km maale nii hädavajalikku raudteed. Jalutame kaevatud järvekesse kaldal ja imetleme tuntud marmorist laeva kõigi selle tekkide, sildade ja siseruumidega. Otsime üles Taevatempli, mille juurest viib kividega sillutatud ja puudega palistatud allee Taevaaltarini. Teeme ringi keiserlikus Pei Hai pargis, otsime üles Tou Pao pagoodi ja Laama Templi ehituste kompleksi.

Kogu see lugematu arv omapäraseid ehitusi on omavahel seotud avarate väljakute, aedade ja parkidega, kus leidub sillakesi ja treppe, tiike ja järvekesi, arvukalt skulptuure ja mosaiike stiliseeritud loomakuju-dega. Parkide ja aedade taimestik on palju uusi ja tundmatuid liike. Samal ajal aga on kõiges selles ka midagi juba ammu tuttavat. Eks muutu ju siin lapsepõlvest meelde jäänud hiina muinasjuturaamatute illustratsioonid käegakatsutavaks tõelisuseks. Ainuke vahe, et tegelikkus on trükitud pildist mitu korda ilusam ja värvirikkam.

Nii skulptuurid kui ka reljeefid, mosaiigid ja muud kaunistused ehitustel kujutavad sageli draakoneid avatud lõugadega ja teravate hammastega. Ikka ja jälle esinevad lövid langetatud peade ning võimsate lakkadega. Hiina kujutavas kunstis ja arhitektuuris on palju sümboolikat ja kui sa kas või põgusaltki oled tutvunud selle saladustega, siis hakkavad ehitused ja kunstiteosed asjatundja abita ise kõnelema. Kujutavad ju lövid ja lendmaod imperaatori võimsust, fooniks-lind tema naise ilu, kilpkonn valitseja pikka iga. Ning paleede ja templite omapäraseid ülespoole pööratud katused tulevad elavalt meelde rändrahvaste telke, mis toetuvad kahele keskmisele ja neljale nurgatoele ja mille vildist küljed on üles tõstetud, et teha pääs telgi varjava katuse alla hõlpsaks nii oma perekonna liikmetele kui ka võõrastele, kes tulevad külla, rahusoov südames.

SUUREL HIINA MÜÜRIL

Oodatud ekskursiooniks oli väljasõit autobussiga linnast 75 km lääne pool asuvale Hiina müürile. Huvi ekskursiooni vastu oli seda suurem, et paljudele matkast osavõtjaile selgus alles Pekingis tõsi-asi, et Suure Hiina müüri püstitamiseks kulutatud töö ja materjalide kogumaht ületab mitusada korda Egiptuse püramiidide vastavad näitajad. Millegipärast aga on viimaste suurus ja ehitusajalugu laiades hulkades palju paremini tuntud kui Hiina müüri saamislugu ja mõõtmed. Nii näiteks teatakse, et kõige suurema püramiidi laskis ehitada vaarao Cheops, et selle püstitamisel töötas pidevalt 100 000 orja 40 aasta vältel, et see koosneb kahest ja poolest miljonist tahatud kiviplokist ja on praegu 146 m kõrge.

Suur Hiina müür, mis kulgeb peamiselt mööda kõrgeid mägesid ja sügavaid orge, on linnulennult vaadatud üle 2500 km pikk, keskmiselt 10 m kõrge ja pealt umbes niisama lai kui Nõmmet läbiv Vabaduse puistee. Müüri seinad on kividest või päikese käes kuivatatud savitellistest, vahe täidetud liiva või saviga ning pealt kividega sillutatud. Müüris on iga kahe-kolmesaja meetri tagant kaitsetorn, milles omal ajal valvet pidasid relvastatud väeüksused. Hiinlased on välja arvutanud, et kui Hiina müür lammutada ning selle materjalist ehitada 6—7 meetri kõrgune ja umbes meetripaksune uus müür, siis ulatuks see ümber maakera.

Täiesti erinev on aga püramiidide ja Hiina müüri ehitamise eesmärk. Kui Egiptuse püramiidid ja teised vana aja tuntud ehitused püstitati ühe isiku, despootliku ainuvalitseja auks ja kuulsuseks, siis Hiina müür rajati eeskätt inimeste rahuliku loova töö kaitseks, kogu Hiina riigi, selle rahva ja rahu huvides.

Ajalooost on teada, et pärast ligi sada aastat kestnud võitlusi feodaalse killustatuse vastu õnnestus Tsinide dünastia võimukal valitsejal Tsin Ši-huangdil 221. a. enne meie ajaarvamist ühendada kogu Hiina üheks riiklikuks tervikuks. Tsin Ši-huangdi hävitas halastamatult kõik vana feodaalkorra jäänused ning tema valitsemise esimestel aastatel näis tõesti, nagu seda üks säilinud raidkiri kõneleb, et «pärast seda, kui ta oli riigi ühendanud, oli kõigil õnnetustel lõpp ning relvad puhkavad igavesti». Talupojad, kes olid saanud nende poolt haritava maa peremeesteks, tasusid makse otse riigikassasse ning neid laekus varsti nii rikkalikult, et 216. a. e. m. a. võis valitsus riigikassa ülejääkidest jagada igale külale riigis 6 tsentnerit riisi ja 2 lammast.

Hiina riigi majanduslik õitseng aga põhjustas mongoli-türgi suguharu järjest rohkenevaid röövkallalente. Et nende vastu rakendatud kaitseabinõud ei olnud küllalt efektiivsed, otsustas Tsin Ši-huangdi lõpuks ühendada piirile varem ehitatud üksikud muld-kindlustused üheks võimsaks müüriks. Algul töötas selle ehitamisel 700 000 karistatud roimarit ja kuritegude pärast süüdimõistetud ametnikku. Peagi aga selgus, et nende tööjõust üksi ei piisa, ja nii hakati ehitusele

saatma järjest rohkem ja rohkem talupoegi. See põhjustas rahulolematust. Talupojad olid Tsin Ši-huangdi tema võitluses aristokraatiaga toetanud eeskätt seepärast, et saada maad ja võimalusi selle rahulikuks harimiseks. Neile oleks olnud kõigiti vastuvõetav, kui valitsus oleks nõudnud tammide ja kanalite ehitamist. Paljudele sügavalt sisemaalt tööle aetud talupoegadele aga jäi hiiglasliku müüri ehitamise mõte ja eesmärk arusaamatuks. Seda rahulolematust hakkasid kasutama reaktionäärid, kes ihaldasid tagasi vana korda ja kaotatud võimu. Oma agitatsioonitöös toetusid nad osavalt ajaloolisele ning filosoofilisele kirjandusele. Et katkestada igasugused sidemed möödunud ajaga, andis Tsin Ši-huangdi korralduse põletada kõik raamatud, mis toimuski aastal 211 e. m. a. Igast teosest säilitati siiski üks eksemplar keiserlikus raamatukogus, kus neid võisid kasutada kõige usaldusväärsemad isikud. Aga juba 200. a. e. m. a. hävis raamatukogu koos lossiga tules.

Suure Hiina müüri ehitamine aga arenes seda kiirema tempo ja suuremate ohvritega, mida rohkem Tsin Ši-huangdi tundis oma elupäevade lõpu lähenemist. Põhjuseks ei olnud siin niivõrd riigi kaitsevajadus kui keisri soov näha hiiglaslikku tööd lõpetatuna. Ja nii tõi müüri ehitamine, mille rajamist oli alustatud hiinlaste hea käekäigu ja hüvangu huvides, endaga Hiina rahvale kaasa kirjeldamatuid raskusi, häda ja viletsust. See oli üheks põhjuseks, miks mõni aeg pärast müüri valmimist toimus ülestõus ning ehitust alustanud Tsinide dünastia kõrvaldati troonilt. Hiljem on ehitust mitme valitseja poolt täiendatud. Viimati toimus see XV sajandil Mingide dünastia ajal ja niisugusena on müür säilinud kuni käesoleva ajani. Kuigi omal ajal pidi müür kaitsma maad nii Kesk-Aasia nomaadide kallaletungide kui ka liivatormide eest, samuti takistama Hiina kultuuri, eriti aga sõjaliste teadmiste ja oskuste levimist barbarite hulka, siis, nagu me teame, osutus see seisukoht ja kogu kaitseehitus hiljem kahe teraga mõõgaks.

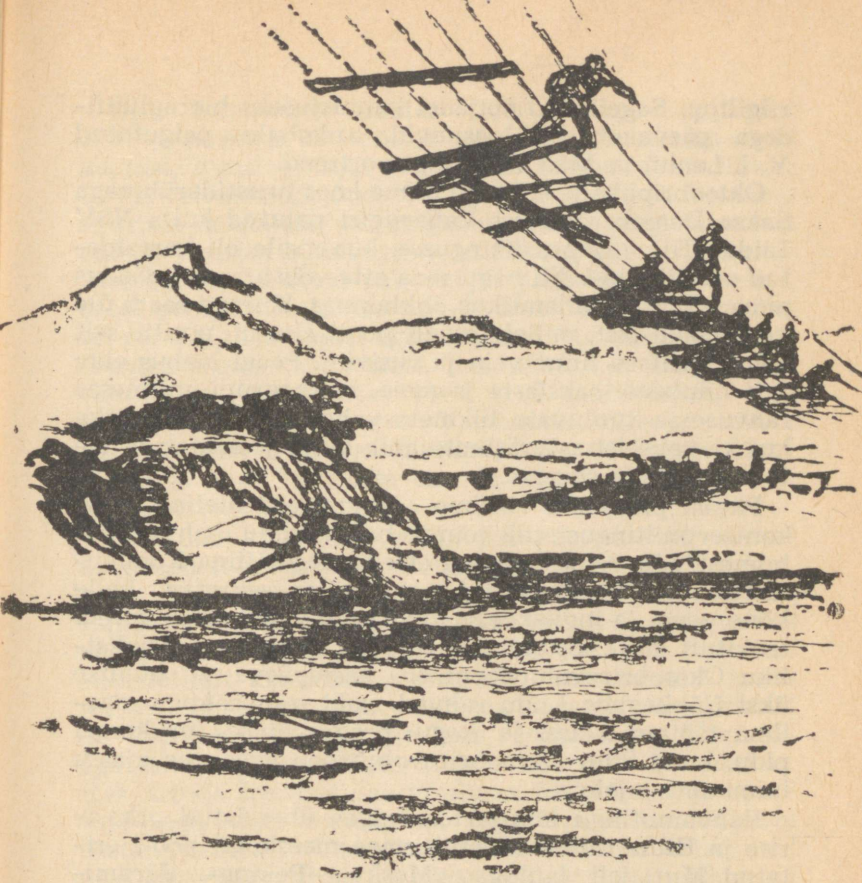
Praegu on käsil Suure Hiina müüri osaline restaureerimine. Parajasti toimus see töö ka müürilõigul, mida meie külastasime, ja nii saime selge ettekujutuse

kolossaalse ehituse püstitamise raskustest. Toimub ju praegugi töö samade vahendite ja jõuga kui 2000 aastat tagasi. Sipelgatena sagivate restaureerijate ainsad tõhusamad töövahendid on bambusest vahepuu kivide kandmiseks ja kaelkoogud ning korvid mulla tassimiseks. Ja siin jäigi lahtiseks küsimus, kui palju ja kui suures ulatuses saab seal, nagu iga teiseigi ajaloolise mälestusmärgi restaureerimisel, kasutada kaasaja tehnikat.

Üldiselt on Hiina müür võrdlemisi hästi säilinud, kui otsustada selle osa järgi, millega meil oli võimalus tutvuda. Juba tõus müürile mööda välisseina lahtisi treppe jättis kohe algul ehitusest imposantse mulje. Üleval, eriti kõrgemates kohtades, avanes suurepärase vaade nii mööda mäekülgi lõpmatu lindina looklevale müürile kui ka maalilisele ümbrusele. Läänes, nii kaugele kui silm ulatas, oli näha ainult mäeharju, ida pool aga oli kaugemal näha kolletavaid põlde. Sageli on müüri tõus nii järsk, et müüripealne on ehitatud trepi kujuliselt. Aastasadade jooksul on ilmastik ja inimeste jalad lihvinud kivid nii libedaks, et mõnigi meie hulgast, kes ümbruse ilu jälgides unustas ettevaatuse, liugles paar astet allapoole. Et ka mina polnud siin erand, sellest kõnelesid kogu reisi vältel kriimustatud kinganinad.

Tänapäeva tehnika ajastul poleks Hiina müüri taolise ehituse püstitamine enam mingi ime ega nõuaks kuigi pikka aega ja palju inimesi. Nii näiteks kaevati V. I. Lenini nimelise Volga-Doni kanali rajamisel välja niisugune kogus mulda, millega võiks täita sada Egiptuse püramiidi või mitusada kilomeetrit Hiina müüri. Kanali ehitamisel paigaldatud kividest ja betoonist aga saaks püstitada kümme uut püramiidi.

Lõpuks veel üks ajalooline tõsiasi. Suur Hiina müür on sõjaga vallutatud ainult üks kord ja see au kuulub Mongoli suurriigi valitsejale Tšingis-khaanile.

SUURE OKTOOBRI PIDUSTUSED

Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva võttis meie matka-grupp vastu ja pühitses Pekingis. Niigi külalislahke metropol muutus veelgi kodusemaks, kui linn juba 6. novembri pealelõunal puhkes piduehtesse. Kõikjal olid väljas Hiina viie viisnurgaga lipud, millel neli väiksemat viisnurka tähistavad töölisi, talupoegi, linnakodanikke ja rahvuslikke ärimehi-tööstureid, suur aga Hiina Kommunistlikku Parteid ja tema juhtivat osa. Paljudel hoonetel lehvib Hiina lipu kõrval Nõukogude Liidu

riigilipp. Sageli olid majadel kaunistuseks hieroglüüfidega päevakohased loosungid, aukohale paigutatud V. I. Lenini ja Mao Tse-dungi portreed.

Oktoobripühade eelöhtul olime koos turistiderühmaga Saksa Demokraatlikust Vabariigist palutud külla NSV Liidu—Hiina Sõprusühingusse, kus meile oli korraldatud pidulik eine. Nii nagu seda ette võis arvata, möödus pidusöök väga südamlikus õhkkonnas. Kiiresti saadi üle keeleraskustest, millele omalt poolt aitasid positiivselt kaasa maitsev hiina vein ja riisiviin. Peagi laabus elav jutt hiinlaste, sakslaste ja meie matkagrupi mitmesse rahvusesse kuuluvate liikmete vahel nii käte, miimika kui ka paberist salvrätikute abil, kuhu joonistati selgitavaid pilte ja skeeme.

Pärast pidusööki võtsime osa suurest ülelinnalisest kontsertmiitingust, mis toimus hallis, kuhu mahtus 6000 inimest. Siin esines pikema ettekandega Hiina Kommunistliku Partei Pekingi Linnakomitee sekretär, kelle kõne vene- ja ingliskeelse tõlke tekst jagati meile varem trükitult kätte. Ettekandja rõhutas, et Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva ei pühitse üksi Nõukogude Liidu rahvad, vaid see on kogu maailma töötava klassi ja kogu progressiivse ühiskonna pidu, kuna Suur Oktoobrirevolutsioon avas uue ajastu inimkonna ajaloos.

Rahvamiitingu kontsertosa algas ühendatud orkestrite ja Hiina rahvavabastusarmee meeskoori poolt esitatud Muradeli lauluga «Moskva—Peking». Järgmisena kanti ette laul «Kangelaste võitlus Dadihe jõe ääres», mida esitati suure sisemise jõu ja tulega. Harjumata kõrvale on hiinapärase muusika algul üsna võõras. See aga ei takistanud, et mu mõtted läksid omapead uitama. Millegipärast meenutas sõjameeste laul seekord elavalt Hiina Punaarmee legendaarset Looderetke aastail 1934—1935. Vaenlase arvuline ja tehniline ülekaal ja Punaarmeele ebasoodsaks kujunenud olukord rindel olid põhjuseks, miks tookord Hiina Kommunistlik Partei andis direktiivi viia armee jõud kagust Loode-Hiinasse, et organiseerida seal vabadusvõitlust jaapani vallutajate vastu, kes anastasid põhjas ühe Hiina provintsi teise järel.

Hiina Punaarmee alustas 50 000 mehega taganemist 1934. a. novembris. Retk oli väga raske ja nõudis suuri kaotusi, kuna kõikjal varitsesid ülekaalukad Tšang Kai-ši relvastatud jõud. Nii pidi Punaarmee hoiduma suurtest asulatest ja magistraalidest ning murdma endale veristes lahingutes teed üle mägede ja läbi veetute kõrbete. Päeval tuli varju otsida lennukite eest, öösel pooljoostes läbida 60—70 km. Toiduks oli meestel peotäis riisi. Sageli aga oli päevi, kus polnud sedagi. Joogiks sogane kraavivesi, mis põhjustas haigusi — tüüfust ja düsenteeriat. Mehi suri malaariasse, alatoitluse ja kurnatusse. Vaatamata kõigele sellele valitses armees range distsipliin ja võrdõiguslikkus. Toidu ja muu varustuse osas ei tehtud vahet kindrali ja reamehe vahel.

Ületanud kõik takistused, purustanud teel suurearvulised kuomintangi väeüksused ja läbinud kohad, kuhu polnud varem astunud inimese jalg, jõudis Punaarmee ühel päeval mägedes jõe äärde, mis voolas vahutades sügavas kuristikus. Üle jõe viis kettidest sild, millelt kuomintanglased olid eemaldanud laudtee. All 100 m sügavuses kohises kärestik, vastaskaldal oli end kindlustanud vaenlane, Punaarmee järelvägi aga teatas suurte Tšang Kai-ši väeosade lähenemist. Kas astuda lootusetusse võitluse ülekaaluka ja suur-tükiväega hästi varustatud tagaajajaga või katsuda ületada kuristik? Vastaskalda vallutamiseks annab end üles 100 vabatahtlikku, kellest valitakse välja 50 noort meest. Kindlustatud punktid jõe teisel kaldal võetakse miini- ja kuulipilduja tule alla ning pimeduse tulekul hakkab rünnakrühm mööda kette kuristikku ületama. Kui vaenlane jahmatusest jagu saab ja tule avab, on esimesed punaarmeelased jõudnud ronida kõigest pool teed. Langeb esimene võitleja ja kukub sügavusse, astub teine mees tema asemele. Viimaks on üks seltsimeestest jõudnud viskekaugusse, haarab vöölt granaadi ja heidab selle vaenlase kuulipildujapessa. Mees aga on oma jõudu ülehinnanud, vasak käsi, mis hoiab kinni ketist, ei suuda vastu pidada ja võitleja kaob kuristikku. Järgmised aga ületavad juba jõe. Võimatu on saanud võimalikuks. 50-nest rünnakrühma võitle-

jast jõuab teisele kaldale 22 meest. Kuomintangi sõdurid põgenevad paaniliselt ja Punaarmeele on avatud tee edasiminekuks. Tšang Kai-ši jälitusvägi jääb kuristiku ja silla taha peatuma. 1935. a. juunis jõuab Hiina Punaarmee Sõtšvani provintsi. Kokku läbiti legendaarse Looderetke ajal 12 000 km, kuid 50 000 kangelasest, kes alustasid rännakut, oli lõpuks järele jäänud vähem kui pool.

Jälgin laval laulvate sõdurite vaimustatud näoilmet ning silmitsen saalis istujaid, kellest paljud on kuulunud Hiina Punaarmee ridadesse selle kangelasliku Looderetke ajal. Nüüd on nad Hiina juhtivad mehed. Nende ilme muutub laulu ajal karmiks ja samal ajal õnnelikuks. Mulle jäi kindel veendumus, kuigi ma sõnadest aru ei saanud, et laul oli Punaarmeest ja selle võitlustest jões, millel asus kettidest kuradisild.

Lavale tuleb hiina balletirühm. Naisosalised on nõtked ja graatsilised, nende rütmilised liigutused kerged, hõljuvad ja kohati humoristlikud. See kõik toob rinda seletamatult kerge tunde. Samas näeme Novosibirski teatri balletigrupilt katkendit «Luikede järvest». Jälgime hiina tsirkuseartistide esinemist, kelle žongleerimisnumber taldrikute ja tassidega on võrratu. Lõpuks aga esitatakse katkend Pekingi klassikalisest ooperist, kus draakoni sõjamehed võitlevad ahvide sõjaväega. Artistid on siin esmajoones suurepärased akrobaadid. Umbes tund aega käib laval lärmika muusika saatel lahing, kus aina välguvad mõõgad, ilma et need kokku pörkaksid. Näilise tabamuse korral löövad näitlejad mitu keerdu kukerpalli. Lõpuks ründavad neli vaenlast kellukestega varustatud odadega kangelas, kes tõrjub käte, jalgade ja oma õlaga kõik vaenlase löögid ning relvad tagasi. Võitlust saadab kogu aeg näitlejate elav miimika. Kogu esitatud katkend oli väga kaasakiskuv. Kuigi me olime pikast programmist üsna väsinud, hoidsid laval toimuv tegevus ja lärmirikas kaas-mäng meie tähelepanu lõpuni pinevil.

Järgmisel päeval, 7. novembri õhtul, oli linna keskväljakul suur rahvapidu. Meile olid kohad reserveeritud aukülaliste tribüünil. Peo kõrgpunktiks oli hiina omapärane tulevärk. Siin sai näha vaatepilti, mis nii-

pea ei unune. Leiutasid ju hiinlased püssirohu mitte sõja tarbeks, vaid selleks, et lasta isaisade tähtpäevald aupauke ning teha neile tulevargiga silmaröömu. Aastasadade jooksul on ilutulestiku tehniline tase Hiinas viidud väga kõrgele ning on kujunenud omaette kunstiliigiks.

Aukülaliste tribüün oli keskväljaku ühes ääres. Platsi ümbritsevate majade piirjooned ja katused olid illumineeritud elektrituledega. Järsku hakkasid väljaku teises ääres loendamatud fontäänid purskama sädemetevihma ja värvilisi tulesid, keerlema mitmevärvilised tulerattad. Vihina ja praksumisega sööstisid kõrgusse raketid, et õhus lõhkeda loendamatuteks tulekeradeks ja bengaalituledeks. Oli rakette, mis üleval jagunesid mitu ja mitu korda, teisi, mis konnadena hüppasid mööda maad. Kogu see ilutulestik kees, pausus, pildus tuld ja sädemeid katkematult ligi tund aega.

PEKING EHITAB

Tagantjärele mälestusi sirvides meenub Peking eeskätt oma ehitustegevusega. Keisrite ajal oli alamatel lubatud linnas püstitada ainult ühekordseid hooneid, et takistada alluvates upsakate ja kõrgelennuliste mõtete tekkimist. Kahe- ja rohkemakordsete majade püstitamise õigus oli ainult valitsejal. Aga temagi soovid ja võim olid siin piiratud. Vana rahvausk kirjutas ette, et ükski maja ei tohi olla kõrgem kui 99 jalga, sest muidu segavat see vaimude teed. Need privileegid ja uskumused on ammu unustatud. Tänapäeva Peking tõuseb kõrgustesse. Seejuures harmoneeruvad viie-, kuue- ja rohkemakorruselised uued hooned oma telkkatuste ja teiste tagasihoidlikult kasutatud rahvuslike ehitusmotiividega suurepäraselt iidsete hiina ehitustega.

Vanal ajal võisid ainult keisrid kanda kollast riietust ja ainult keisrilossi sambad ning katusekiivid võisid olla kollast värvi. Ka see ettekirjutus on koos keisritega läinud ajalukku. Hiina uusehitustes on kõikjal laialdaselt kasutatud röömsaid ja sooje kollaseid toone.

Samuti sinist ja rohelist värvi, mis domineerivad vanade hiina paleede ja templite seinte ornamentikas, eriti aga lagede värvuses. Rahvatraditsiooni kohaselt kaitseb sinine või roheline värv hoonet tuleohu eest. Vanade ehitustraditsioonide mõju on märgata mujalgi. Üheski hiina majas ei vii sissekäik väljast otse tuppa, vaid ukse vastas on sein ja nii peab siseneja minema ümber selle. Hiinlased uskusid, et kurjad vaimud võivad liikuda ainult otse. Kui sein on ees, siis on maja nende käest päästetud. Pahad vaimud pörkavad peaga vastu seina. Kuigi niisuguse seina esialgne mõte on inimeste teadvusest ammu kadunud, on ka uusehituste sissekäik ehitatud samal põhimõttel. Välisukse vastas on alati sein, mis vasakul ja paremal asuvate ustega moodustab sisemise tuulekoja.

Üks näide Pekingi ehitustempost. Külastasime ülikoolide rajooni, kus 1949. aastal oli kõigest kolm kõrgemat õppeasutust vastavate hoonete ja elumajadega. Praegu on seal 28 ülikooli ja instituuti. Igaühel neist on kasutada nii-öelda otse nõelasilmast tulnud hooned kõigi vajalike auditoriumide ja laboratooriumidega, üliõpilaste ja õppejõudude elamutega, meelelahutuskohtade, spordiväljakute, parkide ja basseinidega. Ehitamisel aga olid parajasti hooned viiele instituudile.

Pekingis oli võimalus tutvuda ka hiljuti ehitatud moodsa spordibaasiga. Selle väljakud, spordihallid, ujulad ja muud ehitused üllatasid oma mõõtmete ja ajakohase sisustusega. Tähelepanu, mida nii Pekingis kui ka mujal üle maa pühendatakse spordile, võimaluste loomine selle harrastamiseks ja üldine hoolitsus noorsoo kehalise kasvatuses eest viisid mind veendumusele, et juba lähematel aastatel lehvib Hiina lipp ülemaailmsetel spordivõistlustel paljudel aladel võidumastis.

Hiina müürilt Pekingisse tagasi sõites viis tee meid mööda Mingide dünastia hauakambritest. Enne seda on teelõik paari kilomeetri ulatuses palistatud kivist valvurite figuuridega. Nende hulgas on sõjamehi täies vanaaegses relvastuses, eriti rohkesti aga on lõvide, kaamelite, hobuste, elevantide ja teiste loomade suu-remõõtmelisi kivist kujusid. Hauakambrid ja hiina

Pekingi tänavapilt.

Üks suurtest džonkidest, millistega on rohkem kui tuhat aastat veetud kaupu Hiina jõgedel.

Küla lasteaia ja lastesõime kasvatajad oma hoolealustega.

Foto A. Rebane

kodaehituste stiilis püstitatud kaunid paleed asuvad pargis, kus kasvab mitusada aastat vanu võimsate võradega saari, tammi, jalakaid, pappleid ja kastaneid. Vanade puude all valitseb hämarus ja rahu, mida võib otse füüsiliselt tunda. Aastasadade jooksul pole seda häirinud ka inimkäsi. Kui mujal vanas maailmas, näiteks Egiptuses, on peaaegu kõik hauakambrid juba iidsetel aegadel lahti murtud ja tühjaks riisunud, siis Mingide dünastia matusepaikadest on seni avatud ainult üks. Ja sedagi tegid okupatsiooni ajal jaapani arheoloogid.

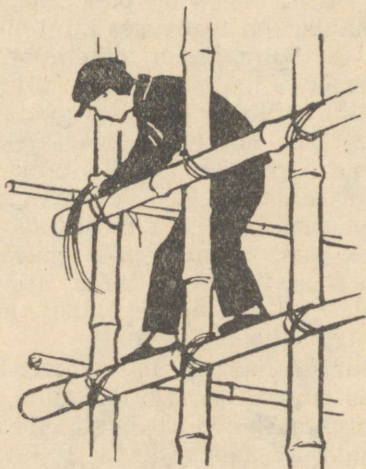
Nii huvitav kui ka ei ole siinsete ehituste omapärane arhitektuur, haarav iidsete pargipuude ilu ja kõike ümbritsev sügav rahu, siiski on nähtust võidukam samas lähedal käiv rõõmus töö ja saavutused homse Hiina ühe uusehituse rajamisel. Mõni kilomeeter Mingide hauakambritest eemale ehitatakse mägede vahele veehoidlat, mis edaspidi kujuneb Pekingi üheks tähtsamaks puhke- ja supluskohaks. Ühtlasi peab veehoidla niisutama ja muutma viljakandvaks 18 000 hektarit lössiala. Päeval, millal meie külastasime ehitust, oli lisaks mullatöödele käsil juba esimese suure sanatooriumihoone püstitamine. Suurem osa tööst tehakse ühiskondlikus korras. Sageli on päevi, nagu meile räägiti, kus ehitusplatsil on tegevuses kuni 50 000 inimest. Jälgides ehitajate töörõõmu ja töötempot sai korruga selgeks, miks peaaegu iga ekskursioon nii kodu- kui ka välismaalt, samuti üksikud külastajad polnud siin kunagi suutnud jääda ainult pealtvaatajaks. Alati olid nad löönud kas või paariks tunniks tööle käed külge. Ekskursioonijuhil oli tükk tööd, enne kui suutis meid kõiki edasisõitmiseks autobussi meelitada. Olime isegi hilinenud ja ees ootas täitmist pikk päevakava. Ometi oli paljudel kaasturistidel veel mõni aeg tagantjärele tunne, nagu oleksid nad ehitusplatsil jätnud omalt poolt midagi väga tähtsat tegemata.

Nõukogude turistide haaras nii Pekingis kui ka kõikjal mujal siiras sõprus ja lugupidamine, mida meile osutati. Vaimustusega kõneldi Nõukogude Liidu saavutustest ja vennalikust abist. Uhkusega tutvustati meile Moskva suurehitusi meenutavat Pekingi uut kultuuri-

paleed, mille ehitas Nõukogude Liit. Ja kui me käisime äsja valminud planetaariumis, siis ei jäetud märkimata, et selle sisustus on pärit Saksa Demokraatlikust Vabariigist. Kuulasime siin isegi hiinakeelset loengut astronoomia valdkonnast. Kahjuks polnud tõlki kaasas ja nii jäi ettekande sisu arusaamatuks. Planetaariumi kuplile projekteeritud taevaalaotuse kujutuses aga oli Suur Vanker teises kohas kui meil taevast silmitsedes. Asub ju Peking Tallinnaga võrreldes hulk maad lõuna pool.

Kõiki objekte ja ehitusi, mis kõnelevad Nõukogude Liidu, Hiina ja sotsialismimaade koostööst ning vastastikusest abist, poleks me suutnud küllastada isegi siis, kui peatus Pekingis oleks kestnud mitu nädalat.

Peking ehitab nii, nagu siin varem pole kunagi ehitatud. Korraga, palju ja kiiresti. Seejuures ei ole töötajate jõupingutused suunatud sõjaliste objektide või esinduslike luksuspaleede püstitamisele. Peking ehitab selleks, et tema elanikel oleks homme lähedam elada, kergem töötada ja mugavam oma vaba aega veeta. Mõte tulevikust on Hiinas seotud rahutuvi sümboliga.

HIINA VAGUNIAKNAST

Peking on jäänud selja taha ja rong kihutab lõunasse. Raudteevagunis tutvud paratamatult Hiina Rahvavabariigi territooriumi suurusega. Ühest reisi kavas ettenähtud linnast teise sõitmiseks kulus ikka oma 1,5—2 ööpäeva. Aga ega seegi aeg möödunud igavalt. Kiiresti vaheldusid maastik, loodus ja ehitused.

Esiialgu jätkub Põhja-Hiina tasandiku tihedalt asustatud lössiala. Põllud on pisikesed, pikliku kujuga, maa viimse lapini üles haritud. Savimüüriga ümbritsetud hooned on tihedalt külj külje kõrval. Intensiivse põlluharimise pärast ei raatsita ehituste

alla võtta ühtki ülearust jalatäit maad. Põldudel töötavad peamiselt mehed, naised on näha väga harva.

Kalendri järgi astume iga päevaga kukesammu lähemale aasta lõpule ja südatalvele, mööduv maastik aga kõneleb hoopis midagi muud. Loodus muutub üha

rohelisemaks ja lopsakamaks. Tahtmatult tekib tunne saabuvast kevadest.

Asjatult otsid silmapiiril metsa või metsatuka siluetti. Ainult harva juhtud nägema majade ümbruses mõnda üksikut puud või põõsast. Selle asemel, nii kaugelge kui silm ulatab, ainult põllud, põllud ja veel kord põllud. Vähemalt 7000 aastat on inimene siin maad harinud ja selle aja jooksul on maha võetud ja põlluks tehtud viimane kui üks metsasalu. Kunagi on siin kindlasti kohanud lopsakad ja läbitungimatud lehtpuulaaned. Maapind on nii viljakas ja kliima soodne, et mets sirgub ja saab raieküpseks paarikümne aastaga. On kujunenud juba seaduseks, et mets peab taganema maaharija eest ja andma ruumi põllule. Tahtmatult meenub episood oma koduaia kasest, mis kippus varjama maasikate ja marjapõõsaste eest päikest ja mille ema seepärast oli otsustanud lasta maha saagida. Vastuväited ja veenmised pikendasid puu iga paari aasta võrra. Kui aga ühel kevadel Tartust koju sõitsin, leidsin siiski eest kännu. Ema kui põllumehe tütre praktiline meel oli võitnud. Kuigi aed andis sügisel eriti rikkaliku saagi, ometi oli kasest hulk aega tagantjärele kahju.

Tänapäeva Hiina on teadlik metsade kasulikkusest ja kõikjal üle maa käivad haljastustööd. Aitavad ju metsad siingi tunduvalt parandada pinnase veerežiimi, võidelda erosiooni vastu ning tunduvalt vähendada jõgede üleujutamise ohtu.

Ületame ühe Hiina suurema veearteri, lössitolmust kollaste voogudega Huanghe jõe, mille veed on ümbuskonna põldude kaitseks ohjeldatud kõrgete kaldatammidega. Setete tõttu kerkib jõe põhi alamjooksul pidevalt. Viimase 1500 aasta jooksul on see «Tuhande kurvastuse jõgi» või «Südantlõhestav jõgi» muutnud oma süngi 26 korda, hävitades ja pühkides teelt kõik ettejuhtuva — inimesed, loomad, põllud ja ehitused. Viimane suurem muutus jõega toimus umbes 100 aastat tagasi, millal jõgi jättis maha 500 km lõuna pool asuva vana süngi ja hakkas merre voolama umbes praeguses asukohas.

Huanghe jõe ümbrus aga on kohaks, kus kujunes

välja Hiina rahvas, tekkis ning arenes Hiina riik. Võitlus jõe tujukuse ja üleujutuste vastu pani varakult aluse ühise töötamise vajadusele ning oli eelduseks riikliku korra tekkimisele.

Aastasadu ja -tuhandeid on Huanghe jõgikonnas elavad inimesed pidanud ühiselt ränka võitlust üleujutustega, kuid tihti on kogu nähtud vaev osutunud tagajärjetuks. Igal aastal kannavad Huanghe vood merre 1,4 miljardit tonni muda ja setete tõttu on jõesängi põhi alamjooksul praegu juba jälle 10 m võrra kõrgemal kui 100 aastat tagasi. Koos sellega on pidevalt kõrgemaks ehitatud kaldakindlustusi, mis aga alati pole suutnud jõge taltsutada. Nii sai 1929. a. üleujutuse ajal kannatada 34 miljonit inimest. 1933. a. ujutas jõgi üle 11 000 ruutkilomeetrit, ohustades 3,6 miljonit inimest, kellest 18 000 hukkus.

Kuid nii nagu Hiinast on kadunud keisrid ja feodaalid ning tehti lõpp nende hirmuvalitsusele, nii aheldatakse Hiina Rahvavabariigis ka ligi 180 miljonit elanikku pidevalt terroriseerinud jõgi. Veevood rakendatakse kasulikule tööle, turbiine käitama ja elektrit tootma. Huanghe veejõu rakendamise plaan näeb ette jõe 46 paisu ja elektriijaama ehitamist, mis edaspidi annavad kokku 110 miljardit kilovatt-tundi elektrienergiat. 1957. a. kevadel alustati esimese 110 m kõrge ja 800 m pika paisu ja hüdroelektriijaama püstitamist. Viimane peab valmima 1961. aastal ja andma siis aastas 4,6 miljardit kWh elektrienergiat. Niisutatav ala, mis 1955. a. oli umbes 1 miljon ha, suureneb pärast Huanghe veejõu rakendamise plaani elluviimist 7,7 miljoni hektarini. Jõgi ise, mis praegu on laevatatav kõigest 160 km ulatuses, muutub laevasõiduks kõlblikuks 3610 km pikkuselt. Üleujutusohu aga kaob jäädavalt.

Pärast Huanghed asenduvad peagi lössiala tasandidud madalate punasest savist mägedega. Nende küljed on tihedalt täis koobaselarnuid, mille ees on tavaliselt väike tasane õuelapp, kus asuvad heinakuhjad, põllutööriistad ja veorakendid. Koobaselamute ees jooksevad vilkalt ringi väikesed mustad ja tiheda karvaga sead, liputades koerakutsikana oma pikka saba. Põldu-

del küntakse eeslite, harvem härgadega. Teedel veerevad kahe rattaga kaarikud, mille ette on sageli rakedatud kõrvuti härg ja eesel.

Silm hakkab eraldama teepõõsaid terrassideks kaevatud mäekülgedel. Maisi- ja nisupõllud vahelduvad ülejutatud riisipõldudega. Looduse sügisene ilme kaob, harva esinevad paplid, tujad ja teised lehtpuud tõmbavad selga roheline rüü. Põllulapid muutuvad veelgi väiksemaks, elumajad seevastu kuidagi suuremaks. Külased esineb järjest tihedamalt, rohkeneb samuti põldudel töötavate inimeste arv. Maapind on risti-rästi lõhestatud niisutuskraavidega.

Ilm muutub üha soojemaks ja päike palavamaks. Jaamades pakuvad poisikesed reisijatele müüa mandariine, viinamarju, arbuuse, meloneid ja mitmesuguseid teisi kõrvitsalisi, millele ei oska nime anda. Lastetönnistuse pärast pole siin vist küll kellelgi põhjust kurta. Neid on igas vanuses ja pikkuses näha rõõmsalt mängimas ja askeldamas kõikjal — põldudel, majade läheduses ja raudteejaamade ümbruses. Hiinas on kümne- ja enamaliikmeline perekond niisama tavaline kui meil ühe-kahe lapsega leibkond.

HIINA SÜDAMES UHANIS

Vastuvõtt Uhanis oli nagu mujalgi Hiinas soe, rõõmus ja südamlük. Kohe algul hakkasid kõik asjad ja käigud jooksuma nagu õlitatult. Jaamas jätsime kohvrid vagunisse ja leidsime need hiljem eest luksushotelli neljandal korrusel, kus asusid meile reserveeritud toad. Võtsin kiiresti vanni, ajasin lõua puhtaks ja rutatsime siis kõik koos turistidejuhiga linna vaatama.

Uhan asub geograafiliselt Hiina tsentrumis ning on Kesk-Hiina majanduslikuks keskuseks ning liiklusteede sõlmpunktiks. Tegelikult koosneb Uhan kolmest linnast ja teda tuntakse väljaspool Hiinat laiemalt Jangtse põhjakaldal asuva linna või linnaosa Hankou nime järgi. Kliima on päris soe, sest linn on samal laiuskraadil kui Kairo. Kui Pekingis oli Gobi kõrbe

tuulte mõjul õhtuti üsna jahe ning tuli selga ajada palitu, siis Uhanis osutus üleriie vaatamata talvisele ajale täiesti ülearuseks.

Meie saabumise päeval oli ilm pilvine, sadas vihma ning esimene mulje Uhanist oli, et hiinlane püüab kõigi vahenditega vältida märjaks saamist. Rikšajuhid, kes vapralt paljaste jalgadega pedaale tallasid, kandsid peas laiaäärelisi õlgkübaraid ja õlgadel vahariidest keepe. Jalakäijatel aga olid peaaegu eranditult pea kohal vihmavarjud. Sellega oli varustatud nii jalutav sõjaväelane kui ka liiklemist reguleeriv militsionäär. Vihmavarje võis näha igasuguseid. Neid oli lühikese ja pika varrega, bambusest ja metallist ribidega, siid- või vahariidest kattega. Leidus ka nii suuri vihmavarje, mille alla vabalt võis mahtuda terve perekond. Samuti kasutati varje, mis olid tehtud õlest ja mille kate oli kirjuks värvitud või hieroglüüfidega kaunistatud. Millegipärast jäi sellest vihmavarjude merest mulje, et hiinlaste pelgus vihma ja märjakssaamise vastu on seotud teatava sügavalt juurdunud traditsiooniga vanade kommete ja tõekspidamiste varasalvest. Nii olevat hiinlased varem uskunud, et vihma ja põldude niisutamise eest hoolitseb lohe, ja nähtavasti ei pea hiinlane praegugi sündsaks sellest toimingust märjaks saada.

Võrreldes Pekingiga on Uhan, välja arvatud Hankou rajoon, säilitanud palju rohkem vana hiina linna omapärase ilme. Majad on siin enamikus kahekordsed, ärid asuvad sõidutee ääres võlvialustes. Tänavapoolne lahtine külg täidab vaateakna aset, tagaseinas töötab meister oma sellidega. Seal on ka peremehe magamis- ase ja muu elamine. Leidub üksikuid neljakorruselisi moodsaid universaalkaubamaju, kus võib ennast pealaest jalatallani vastavalt oma rahakoti kandejõule riidesse panna ning soovi korral kaasa viia terve elukorterisustuse. Samas kõrval on tavaline hiina teemaja või söökla, kust isuäratavad lõhnad levivad kogu kvartali ulatuses ning teevad ettevõttele tasuta väga head ja mõjuvat reklaami. Tellija silme all jääb siin kohikukk ilma oma peast ja sulgedest ning muutub valge põlle ja mütsiga osava koka kätes ja raudahjul kiiresti maitsvaks roaks. Üldiselt on linnuliha Hiinas eelista-

tumaks lihatoiduks ning hiina kokad oskavad sellest valmistada kümneid ja kümneid väga maitsvaid hõrgutisi.

Uhanis on nagu teisteski vanades Hiina linnades säilinud palju huvitavaid arhitektuurimälestusmärke. Meile tutvustati neist siin põhjalikumalt ainult ühte — ligi 1000 aastat vana nn. 500 Buddha templit. Silm väsis peagi erineva suurusega ja mitmesaja aasta eest valmistatud poole tuhande Buddha figuuri jälgimisest. Torkas silma ja ma usun, et sellele vist juhiti isegi vihjamisi tähelepanu, et kollektiooni hulgas leidis nii mõnigi vana kuju, mille ilme meenutas XX sajandi tuntud riigimehi. Viimastega võrreldes olid kivist figuurid pisut priskemad ning Buddhale omaste ümarate vormidega. Nii et templi kujude kollektioon on ühest küljest käegakatsutav argumentatsioon ja vesi nende veskile, kes usuvad ja jutlustavad hingede rändamist ja taaskehastumist. Templis leidis siin ja seal mõne kuju ees üksikuid palvetajaid, kes põletasid harilikke või säraküünlaid ning väntasid palveveskeid. Nende kõrval aga vaaritas budha usu munk kõige suurema südamerahuga endale raudahjul lõunasööki.

Oodatust palju huvitavamaks kujunes külaskäik Uhani Vähemusrahvuste Instituuti. Hiinas elab maa enamusrhvuse hiinlaste kõrval 51 vähemusrhvust, kokku umbes 35 miljonit inimest. Kuigi neid on kõigest 6—7 protsenti Hiina rahvastikust, võtab vähemusrhvuste poolt asustatud maa-ala enda alla 60 protsenti kogu Hiina territooriumist, mis, nagu teame, on umbes Euroopa suurune. Aastasadade jooksul on vähemusrhvuused tõrjutud riigi ääremaadele, mägistesse, väheviljakatesse ja raskesti juurdepääsetavatesse piirkondadesse. Kuni rahvavabariikliku korra kehtestamiseni oli suurem osa neist nii kultuurilisel, poliitilisel kui ka majanduslikul alal täiesti tagaplaanile surutud, mis põhjustas nende rahvuste mahajäämuse. Hiina Rahvavabariigis on seadusega kindlustatud kõigi rahvuste üheõiguslus. Sellega üksi aga pole piirdutud. Tänu Hiina Kommunistliku Partei ja valitsuse hoolitsusele on üle maa asutatud kokku kaheksa vähemusrhvuste instituuti, kus õpetatakse ja valmistatakse ette rahvuslikku kaad-

rit vähemusrahvuste haridusliku ja kultuurilise taseme kiireks tõstmiseks.

Uhani Vähemusrahvuste Instituut asub uues ajakohases hoones. Tõlgi vahendusel tekkis mul pikem vestlus instituudi direktoriga. Selle vältel selgus, millise pärandi pidi Hiina Rahvavabariik mõnede vähemusrahvuste mahajäämise näol vastu võtma ja milliste raskustega tuleb siin praegugi kokku pörgata. Nii näiteks asub riigi edelaosas ii vähemusrahvus, kelle juures esines ja esineb praegugi varjatud kujul orjapidamist. Ii vähemusrahvus jaguneb mitmesse suguharusse. Üks suguharudest, kes elab Sõtsuani provintsis mägedes, koosneb kahest rahvaklassist, nn. mustadest ja valgetest. Mustad on orjapidajad, neile kuulub 80 protsenti kogu harimiskõlblikust maast, suurem osa hoonetest ja tootmisvahenditest ning rohkem kui pool kõigist suguharu veistest ja lammastest. Mustadel on õigus orje müüa, kehaliselt karistada ja surmata. Niinimetatud valged on orjad. Neid on kokku umbes 85 protsenti kogu suguharu liikmete arvust ja nad jagunevad omakorda kolme klassi. Ühed kuuluvad täielikult oma isandale, töötavad selle majapidamises ning ei oma kodu, maad ega tööriistu. Teised, kes on oma isanda usalduse võitnud, võivad saada loa abiellumiseks, oma kodu rajamiseks ja väikese maalapi rentimiseks. Hüti peab ta aga ehitama isanda maja lähedale. Kolmandad, kes on kogunud veidi raha, võivad endale osta mõningaid eesõigusi, nagu näiteks ehitada endale maja ja pidada samuti orje. Ühelgi valgel aga ei ole liikumisvabadust, ta ei tohi mustaga abielluda ega iialgi ise nn. mustaks saada.

Mõnede vähemusrahvuste juures aga valitseb teistsugune primitiivne ühiskondlik kord. Näiteks orohidel, kes elavad Hiina loodepiiril mägedes, on relvad, hobused, koerad ja elamud eraomandus. Maa, mida haritakse kollektiivselt, ja põllusaak kuuluvad aga kogu suguharule. Peamine elatis saadakse siin küttimisest ja kalastusest. Jahile minnakse hulganisti, metslooma nahk kuulub laskjale, liha aga jagatakse võrdselt jahist osavõtjate vahel. Umbes niisamasugune ühiskondlik kord valitseb Jünnani provintsis elava kava, Hai-

nani saarel elava li ja mitme teise vähemusrahvuse juures. Paljude Hiina vähemusrahvuste, nagu uiguuride, tiibetlaste jt. hulgas valitsevad väga mitmesugused feodaalsuhted. Vanad ühiskondlikud suhted ja traditsioonid on vähemusrahvuste hulgas sügavalt juurdunud, kuna minevikus hoolitsesid reaktioonilised valitsejad, nii keisrid kui ka Tšang Kai-ši režiimi esindajad, igati nende säilitamise eest. Lisaks sellele püüti pookida vähemusrahvustesse rahvuslikku vaenu üksteise vastu, et neid sel viisil lõhestada. Rahvademokraatliku korra ajal on Hiina Kommunistliku Partei rahvuspoliitika tulemusena toimunud kõigi vähemusrahvuste elus suured muudatused. Kuid vanad igandid on küllalt vastupidavad ja nende lõplik hävitamine nõuab veel palju tööd ja aega.

Tegime ringkäigu instituudi hoones ja külastasime avaraid loengutesaale, õppekabinette ja eluruume. Sisekorraga tutvumisel selgus, et siin on arvestatud iga rahvuse omapära, harjumusi ja tavaid. Nii leidus instituudi territooriumil budha usu tempel ja muhameedlaste medressee. Silmas on peetud ka seda, et iga rahvus saaks süüa toite, millega ta on harjunud või mida nõuavad tema usukombed. Väga huvitav oli instituudi muuseum, kus oli välja pandud üsna rikkalik kogu etnograafilisi esemeid ja relvi, millega vähemusrahvused kunagi on võidelnud hiinlaste vastu. Samasse on koondatud vähemusrahvuste keeltes ilmunud raamatud. Lehitseme tiibeti, uiguuri, mongoli, kasahhi jt. keeltes välja antud K. Marxi, F. Engelsi, V. I. Lenini ja Mao Tse-dungi kogutud teoseid, rahvusvaheliselt tuntud kirjanike romaane, luuletuskogusid ja näidendeid. Valdav osa neist on trükitud hiina, araabia või mõne teise ladina kirjast täiesti erineva tähestikuga. Viimasel ajal on mitmekümnele rahvusele koostatud oma tähestik ja grammatika.

Instituudist lahkumisel olin pisut üllatatud, kui instituudi muuseumi juhataja palus mind kirjutada midagi nende külalisraamatusse eesti keeles. Täitsin meelsasti selle palve ja jätsin mälestuseks ka kõik seekord portfellis leiduvad postkaardid Eesti NSV ja Tallinna vaa-detega.

SÕPRUSE
JA KOOSTÖÖ
SÜMBOL

Peamiselt anglosakside ja prantslaste käitumise ning tegude pärast nimetas hiinlane varem iga eurooplast täiesti põhjendatult pika

ninaga valgeks kuradiks. Kuid tänapäeva nõukogude inimesest on saanud hiinlase ustav, omakasupüüdmatu sõber. Et see Nõukogude Liidu—Hiina sõprus ei ole ainult diplomaatiline viisakuse avaldus kahe suure riigi deklaratsioonides ega kirjatäheline fraas, seda tunned igal sammul kogu Hiinas viibimise vältel. See pole kaugeltki lihtne tänuavaldus Hiinale osutatud abi eest, vaid iga hiinlase siiralt südamlilik ning vennalikult soe suhtumine nõukogude inimesse, kes talle kui oodatud ja kallis külaline on võõrsile tulnud. Seda väljendasid Moskva—Pekingi rongis Nõukogude Liidus praktilikalt viibinud ja nüüd koju sõitvad hiina meistrid ja oskustöölised. Sellest kõnelesid Nõukogude spetsialistid, keda kohtasime mitmel pool Hiinas ja kes abistavad hiinlasi homse Hiina ehitamisel. See kajastus aplausides, millega meid, nõukogude turiste, tervitati näiteks miitingule või teatrisse ilmumisel. See peegeldus kõigi inimeste silmades. Ja silmad on südame ning hinge peegel.

Kõige selle sooja sõbralikkuse ning lahke vastuvõtu õhkkonnas hakkas mind kohe algul häirima üks vaevalt märgatav pisiasi, mille kohta ei olnud mul kogu reisi vältel võimalust ega soodsat juhust selgust pärida. Õigemini polnud selleks lihtsalt aega. Vestluste ajal hiina seltsimeestega oli nii palju pärida, et vähemtähtsad ja diskreetsemad küsimused nagu iseenesest ununesid. Asi algas sellest, et jutuaajamisel Nõukogude Liidu turismibüroo Pekingi esinduse töötajatega vihjati, nagu ei sobiks meie turistil pakkuda Hiinas joot- raha. Osutatud teenete eest soovitati suruda tänu märgiks sõbralikult kätt. Nii me toimisime. Hiina turisti- dejuhid ja hotellide teenindav personal olid sellest igatahes meelitatud. Mujal aga oli märgata, nagu valit- seks mingisugune ebakõla käe andmise ja tavalise hiin- lase hoiaku vahel. Alles hiljem, kui lugesin kodus A. H. Tammsaare raamatut «Hiina ja hiinlane», selgus, et hiinlane peab käeandmist madala kultuuri tunnu- seks. Tervitamisel näiteks surub ta selle asemel hoo- pis oma teist kätt. Ka kommetes on muidugi viimasel ajal palju muutunud, kuid vanadel traditsioonidel on eriti Hiinas väga sügavad ja elujõulised juured.

Uhanis on kahe suure rahva sõbraliku koostöö süm- boliks esimene sild üle Jangtse, mis on ehitatud Nõu- kogude spetsialistide abiga. Silla peainsener võttis meid seal vastu mugava terasmööbliga sisustatud ava- ras sillaaluses hallis. Traditsioonilise telaua juures kuuleme nii mõndagi huvitavat jõest ning silla püstita- mise raskustest. Jangtse on Hiina suurim jõgi ning ta kannab iga aasta merre rohkem kui triljon kuupmeet- rit vett. Jõgikonna pindala on umbes 1 800 000 ruut- kilomeetrit, mis on peaaegu üks viiendik kogu riigi territooriumist. See maa-ala aga on väga viljakas ning tihedalt asustatud. Uhani kohal on jõgi kiire vooluga ning veel 1946. aastal väitsid välismaised spetsialistid, et siia pole võimalik midagi ehitada.

Sild üle Jangtse on hiiglane. Ehitamist alustati siin 1955. a. septembris 12 000 töölisega ning sild valmis ennetähtaegselt 1957. a. oktoobris. Tugisammaste kõr- gus on 90 meetrit, millest 36 meetrit on vee all ja jõe põhjas, sest jõgi on linna kohal nii sügav, et siia võivad

sõita kuni 10 000-tonnised ookeaniaurikud. Kahekordne sild ise on 1670 meetrit pikk. Alumisel korrusel on kahe rööpmepaariga raudtee, ülal aga kõnniteed jalakäijatele ning kuus kõrvuti asuvat autoteed, kolm ühes ja kolm teises suunas liikumiseks. Autoteed polnud antud momendil eriti koormatud, kuid Hiinas ehitatakse pilguga tulevikku. 1946. a. oli Uhanis 600 000, praegu aga on juba rohkem kui 2 200 000 elanikku. Linnal lähedal kerkib võimas rauasulatuskombinaat, ehitatakse uusi masinaehitustehaseid ja uusi elamuterajoone.

Kinnitame rinda peainseneri poolt mälestuseks kingitud märgid silla kujutusega ning läheme ka ise jalutama sellele suurehitusele, et heita pilk linnale ning kõrgetele kaldatammidele ja nautida 60 meetri sügavusel tormava Jangtse vete vahutavat võlu. Minu saatjaks on inglise keelt valdav tõlk, kellega kohe algul sobib üsna ladus jutt. Aeglaselt, kuid väga heas inglise keeles jutustab mu saatja, et Aasia suurim jõgi Jangtse on pikkuselt kuendal, veerikkuselt aga Amasonase ja Kongo järel kolmandal kohal maailmas. Tema piirkonnas saab elatist rohkem kui 200 000 000 inimest. Kuigi Jangtse pole nii tujukas kui Huanghe, siiski on temagi jõgikonnas aeg-ajalt esinenud suuri uputusi. Eriti hävitavad olid üleujutused Kuomintangi ülemvõimu perioodil. Ainuüksi 1931. aastast kuni 1949. aastani oli Jangtsel viis suurt üleujutust. 1931. a. üleujutuse ajal tõusis jõe pind 26 meetrit üle normaalseisu, 145 000 inimest uppus, 500 000 hiinlast kaotas peavarju ja kogu varanduse. Kannatadasaanute üldarv moodustas 28 550 000 inimest. Vesi ujutas üle mitukümmend miljonit hektarit maad ning Uhani linn oli 4 kuud vee all.

Viimane suurem üleujutus oli 1954. aastal, kuid seekord organiseerus kogu maa võitluseks uputuse vastu. Veepind kerkis 29 meetrit üle normaalseisu ning ohtlike kohtade likvideerimiseks kaldatammides rakedati sadu tuhandeid vabatahtlikke töölisi. Nende käsutusse saadeti 1000 veoautot, 55 aurikut, 300 džonkit ja 4 700 000 liivakotti. Esines juhtumeid, et kui jõgi mõnes kohas hakkas kõige kiuste läbi murdma, siis sulgesid sõdurid ja vabatahtlikud oma kehadega selle

koha. Võitluses jõega hukkus tookord rohkem kui 100 kangelast, kuid kümnete miljonite inimeste elu ja varandus päästeti.

Hiinas on veelohe jõu sümboliks. Nii oli ka jõgi jumaluseks, kes niisutas põlde ja kellest olenes maa viljakus, kuid kes vahetevahel muutus kurjaks ning hävitas kogu saagi, elumajad ja inimesedki. Selle hirmuäratava lohe jõud jääb järjest nõrgemaks ning inimeste ürgne hirmutunne vee võimu ees kaob. Jangtse alistatakse. 1956. aasta sügisel moodustati Hiina ja Nõukogude eriteadlastest komisjon, kes uuris jõe veeressursse, valis välja kohad hüdroosõlmede ehitamiseks ning koostas «Ettekande Jangtse jõgikonna veemajandusliku planeerimise põhiteeside kohta». Selle kohaselt ehitatakse Jangtse jõele ja tema lisajõgedele 6 suurt hüdroosõlme. Sangsi mäekurus ehitatakse 200 m kõrgune tamm ja maailma suurim hüdroelektrijaam. Selle agregaatide võimsuseks on ette nähtud 13 400 000 kilovatti ning aastane elektrienergia toodang moodustab 100 miljardit kilovatt-tundi. Kanalitega ühendatakse omavahel Bohai laht, Kollane meri, Ida-Hiina ja Lõuna-Hiina meri ning Hiina viis suurt jõge. Osa Jangtse vett aga juhitakse Põhja-Hiina jõgedesse ja kanalitesse, mis võimaldab edaspidi muuta suured kuivuse all kannatavad maa-alad viljakateks põldudeks.

Jangtse alistamise projekti elluviimisega on juba algust tehtud ning üks on kindel — Hiina rahvas tuleb kommunistliku partei juhtimisel ja Nõukogude spetsialistide kaasabil auga toime ka selle hiiglasliku ülesande täitmisega.

Viimane Uhanis viibimise päev oli eriti soe ja päikesepaisteline. Kevad mis kevad novembrikuus. Kohe hommikul tutvusin hea näitega hiina viisakusest ja tähelepanust. Olin ekskursiooni koosseisus ainuke eestlane. Seda suurem oli üllatus, kui sama inglise keelt valdav tõlk tõi mulle kohaliku ajalehe ning osutas selles ilmunud hiinakeelsele artiklile Eesti NSV kohta. Tõlkimisel selgus, et tegemist oli enne oktoobripühi Nõukogude Liidu keskajalehtedes ilmunud EKP Keskkomitee sekretäri I. Kábini kirjutusega meie vabariigi tööst ja saavutustest.

Suurem osa meie matkagrupist tutvus viimasel päeval kohaliku paberikombinaadiga, mina aga kasutasin selle aja linnahaigla külastamiseks. Nii jõudsin teistest varem kokkulepitud kohtumispaika, linnast idas asuva idüllilise järve kaldale, kus vaatamata novembrile oli võimalus mägedevahelises paigas paar tundi korvtoolis suviselt päevitada. See oli ka ainus puhkehetk kogu Hiinas viibimise vältel.

KANTON, REISI LÖUNAPOOLSEIM PUNKT

Esimesed muljed Hiina revolutsioonide hällist ei erine muljetest, mis saadud teistest linnadest. Sõbralikud Hiina «Inturisti» töötajad, autobuss «Ikarus», toad moodsas hotellis, vann ja traditsiooniline teelaud loovad hubase meeoleu. Antakse lühike ülevaade linna ajaloost, tänapäevast ja vaatamisväärsustest. Märgin taskuraamatusse, et Kantonis elab 1 700 000 elanikku. Pilk kaardile räägib, et kodumaale on siit rohkem kui 11 000 kilomeetrit ning Tallinna jõudmiseks läheks vaja 2 nädalat vahetpidamatut rongisõitu. Esmakordselt tekib rinnus midagi kojuigatsuse taolist ning lohutan end sellega, et XIII sajandil kulus Marco Polol umbes niisama pika vahemaa läbimiseks Veneetsiast Pekingi kolm ja pool aastat.

Hommikueine on serveeritud hotelli söögisaalis, kus kõrvuti meiega einetab mitu laudkonda enesekindlaid ameeriklasi, napolisõnalisi ja külma rahuga inglasi, elavaloomulisi jaapanlasi ning endassesüvenenud filosoofi välimusega hindusid. Üle kõige aga on kuulda vene meremeeste laia südamlikku naeru. Hommikueine lõpul tuleb laua juurde valges ametimundris hiina kokk ning pärib heas vene keeles meie arvamusi toidu kohta ja mida sooviksime lõunaks, kas euroopalikku menüüd või hiina rahvustoite. Mees oli pikemat aega elanud Vladivostokis ja alles paari aasta eest kodulinna tagasi saabunud.

Kliima Kantonis on subtroopiline ning sageli on varjus kuni 40°C sooja. Jaanuari madalaim temperatuur on umbes +5°C. Sel päeval, kui meie Kantoni

jõudsime, rääkisid kohalikud elanikud, et ilm on külm, ning spordilinnakese suurepärastes ujumisbasseinides polnud näha ühtegi suplejat. Meid aga vedas mõnus ilm vägisi basseinide poole ning oli päris kahju, et supeltrikoo puudumisel jäi keha vette kastmata. Lõuna paiku tuli juba loobuda pintsakust ning riietuda puuvillariidest pükstesse ja võrksärki.

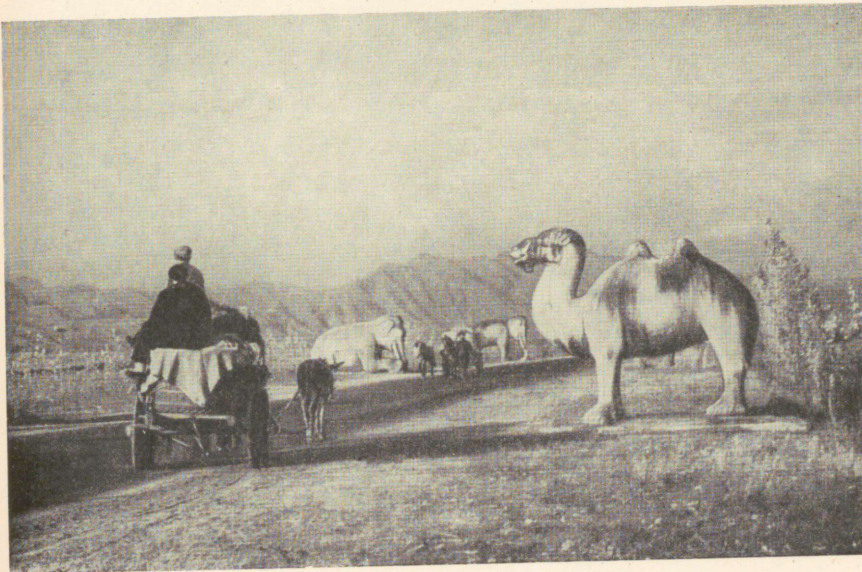
On see tingitud kliimast, mis põhjustab inimestes rahutust, või siinsete elanikkude tugevast ja tervest elujõust, et Kanton on olnud paljude Hiina revolutsioonide hälliks. Esimene neist toimus juba rohkem kui 2000 aastat tagasi. Meiegi tutvumine Kantoniga algas silmapaistva hiina revolutsionääri-demokraadi Sun Jat-seni nimelise ülikooli külastamisega. Sun Jat-seni, selle suure isiksuse, arsti ja riigimehe mälestust austatakse eranditult kõikjal ning ainult tema nime mainimine paneb iga hiinlase pühalikult vaikima. Ülikooli juures asub Sun Jat-seni memoriaalmuuseum. Väljapanekute hulgas avastan Sun Jat-senile kuulunud Gray ingliskeelse anatoomia õpiku, mille 1935. a. väljaantud 26-nda trüki järgi minagi olen õppinud. Kahjuks ei saanud kindlaks teha, mitmes trükk oli muuseumis väljapandud raamat.

Sun Jat-sen kui arst on ka ise kirjutanud palju raamatuid. Muuseumis on neid nii hiina, inglise kui ka vene keeles. Kuid neis kollaseks tõmbunud halvale paberile trükitud teostes ei räägi see suur arst inimese haigustest ega nende ravist. Ta tahab ravida ja ravib hoopis suuremat haiget — haiget hiina rahvast, kes oli nõrkemiseni kurnatud aplatest välismaistest parasiitidest. Kuid ka haiges endas on ohtlik kasvaja monarhia näol, mis tuleb operatsiooniga kõrvaldada. Toimub 1911. a. revolutsioon, mis kukutab keisri-võimu. Pärast seda hakkab see suur humanist Hiina presidendina kurnatud hiina rahvast oma õilsate põhimõtete kohaselt paremale ja helgemale tulevikule juh-tima. Kuid surm, võimsam kõikidest maailma arsti-dest, ei luba tal seda kaua teha.

Mõtlen Sun Jat-senile kui inimesele ja arstile. Peab ju iga arst olema eelkõige suur humanist, milleta pole mõeldav tema töö. See humanism peab olema tõe-

Nurgake Kantoni ujuvast linnast, kus elab 60 000 inimest.

Teed Mingide dünastia hauakambritesse tähistavad tummad valvurid.

Tänavakaupmees Kantonis.

line ja sügav, mitte loosung ja kelkimisvahend. Ainult tõeline humanist loob püsivaid väärtusi. Nende hulka kuulub meie Kreutzwaldki, kes, hoolimata toleaege se sakslastest koosneva arstkonna naerust ja nõökamis test, kogus vanavara ning andis oma rahvale «Kalevi poja».

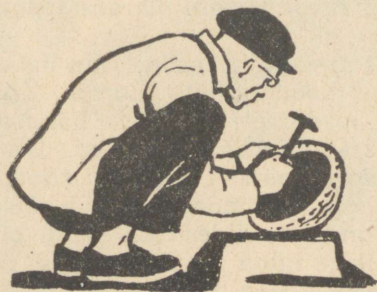
Kantonis on Sun Jat-seni mälestuseks püstitatud ka mausoleum ja mälestussammas. Hiinlased austavad ja peavad lugu tema lesest, kes viimati viibis Moskvaa Suure Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva pidustuste ajal.

Sel ajal, kui meie külastasime Sun Jat-seni ülikooli, käis seal uute hoonete püstitamine. Kõik tööd tehti käsitsi. Isegi lauad saeti palkidest käsisaega. Raudbetooni asemel kasutati bambusbetooni. Üliõpilased olid tavalisest tasemest märksa paremini rietatud. Harilike siniste puuvillaste ülikondade kõrval võis näha tuulepluusi ning linasest riidest heledaid pükse. Paljud kandsid vilttallaga hiina tuhvlite asemel nahkjalatseid.

Õhtul jalutasin linnas. Suurem osa majadest on ehitatud otse sõidutee äärde. Majad toetuvad esiküljega sammastele ning moodustavad sel viisil mõnusa ja varjurikka kangialuse kõnnitee jalakäijatele. Tänaval kostab lakkamatult puukingade klobinat, jalgrataste ja velorikšade kellahelinat, kaubapakujate hõikeid. Rühm paljasjalgseid hiinlasi kannab raudtrilleri helina saatel kaelkookude abil suurt rasket pakki, kusagil kangi all taob sepp ning metall laulab kõigile tuttavat viisi.

Valdav osa poodidest ja poeketest võlvide all kuulub erakaupmeestele, millega on seletatav suur hindade vahe. Nii küsitakse vihmavarju eest ühes kohas 11, teises kaupluses aga 8 jüani. Kolmandas poekeses, kus meistril on parajasti käsil ühe niisuguse riistapuu valmistamine, saan vihmavarju 4 jüani ja 50 fõni eest. Vähe maad edasi ostan kookospähkli. Müüja näeb tükk aega vaeva, et otsida mulle välja kõige parem. Küll upitatakse pähkleid käes ja loksutatakse kõrva ääres. Raha pistetakse näpitsa vahele ja saadetakse traati mööda, mis on mitmes suunas üle ruumi tõmmatud, pöeomanikule. Sama teed mööda tuleb peenraha tagasi.

Kohe on platsis õpipoiss, kes kiiresti punub pähkli kandmiseks bambuskiust võrgu. Kauplustel puudub esisein ja seda, et omanik on välja läinud ja pood suletud, tähistab lävele tõmmatud niit või nöör, mille küljes ripub hieroglüüfidega silt. Pekingis olid lukustamata isegi hotellitubade ukсед.

PARGID JA LILLED

Kõigi Kantonis nähtud ehituste ilu ja neid ümbritsevate parkide peenemaitselist aianduskunsti on raske kirjeldada sulega, mis on harjunud kirjutama retsepte ja telegrammistiiilis haiguslugusid. Nii ei suuda ka kõige parema tahtmise juures edasi anda seda värvide sillerdust, mis silmadele avanes «Lilled maa» nimelises pargis. Siin on esindatud kõik hiina ehistaimed. Lilledest on kujundatud värviderikkad terrassid, krüsanteemidest valmistatud mitmesugused loomakujud. Päike ja õitemeri teevad sellest kohast tõelise maapealse paradiisi ilma kurjatundmise puuta. Eks seal istugi noormees ja neiu, kes selle asemel, et meie moodi teineteise vastu liibuda, vaatavad aupaklikus kauguses vastamisi silma ning panevad teineteisele suhu pähkliuumi.

Võrratud on lilled pargis krüsanteemid, lilled, mida Hiinas kultiveeritakse üle kolme tuhande aasta. Neid leidub siin igas värvivarjundis — valgeid, punaseid, violetteid, kollaseid. Küll kitsaste niitjate, küll laiade lopsakate õie kroonlehtedega, üks ilusam kui teine. Poeetilised on ka nende hiinakeelsed nimed, nagu

«Kuldse õhtupuna kroon», «Täiskuu», «Kollane fööniks», «Gorilla kroon» ja «Pärlipimestaja», «Marssalilipp» ja «Hõbedane juuksenõel». Ja sa ei olegi nii väga üllatatud, kui selgub, et krüsanteemid, millest on kujundatud lohe kuju, kannavad nime «Kuldne lohe». Kaua, tundide kaupa tahaks viibida sellel lillede maal, et nautida aroomide segu ja silmale «surematut sümfooniat», imetleda seda aastatuhandete jooksul lihvitud peent maitset. Aga turistil pole aega. Vaja veel ära käia kultuuripargis, et imetleda akvaariumides meile täiesti tundmatut lõunamerede ja ookeanide värviküllaste kalade vilgast sagimist, et vaadelda aukartustäratavate mõõtmetega haikala luukeret ja saekalade topiseid.

Teisel Kantonis viibimise päeval asetamise pärja 1927. aasta ülestõusu 78 000 langenu mälestusmärgile. See asub kaunilt kujundatud pargi keskel ning meenutab üldjoontes tavalist hiina hauaküngast. Ainult mõõtmelt on mälestusmärk viimasest tuhandeid kordi suurem. Muld mälestusmärgi ehitamiseks on kokku kantud Kantoni tööliste kätega.

Pärjapanekul esines meie grupivanem ja kohalik turistidejuht lühikese sõnavõtuga, tuletades meelde sündmusi, millel oli Hiina revolutsioonis väga suur tähtsus. 1927. aasta aprillis loobus Tšang Kai-ši, kes juhtis Kuomintangi vägesid, ühisest võitlusest kommunistidega hiina reaktsioonilise militarismi ja välismaise imperialismi vastu. Seega reetis rahvuslik kodanlus revolutsiooni. Kuid kommunistlik partei kutsus rahvahulki üles revolutsiooni päästma. Järgnes rida ülestõuse. Nii tõusis 1. augustil Nantšangis üles toleaege revolutsioonilise rahvusarmee kaks väeüksust, kes hõivasid linna ja moodustasid seal revolutsioonilise komitee. Ülestõusnud väeüksused said hiljem tuumikuks Hiina Punaarmeele, millest kujunes Hiina Rahvavabastusarmee. 1. august 1927. a. sai kommunistliku partei poolt juhitud Hiina rahvaarmee sünnipäevaks.

Õöl vastu 11. detsembrit 1927. aastal organiseeris kommunistlik partei Kantonis ülestõusu. Töölised, talupojad ja revolutsiooniliselt meelestatud üliõpilased heitsid endalt ikke ja heiskasid linnas nõukogude punase lipu. 9 töölisest, 3 talupojast ja 3 sõdurist moo-

dustati Kantoni nõukogude valitsus ja ajal, kui linnas käis veel võitlus kontrrevolutsiooniliste Kuomintangi väeosadega, võttis nõukogu vastu rea ajaloolise tähtsusega dekreete, näiteks dekreedid ebavõrdsete lepingute annulleerimisest, mõisnike maade konfiskeerimisest ja talupoegadele üleandmisest, kaheksatunnilise tööpäeva kehtestamisest jne. Kuid juba 13. detsembril alustasid Kuomintangi üksused Ameerika, Inglise ja Jaapani vägede ning sõjalaevade toetusel pealetungi linnale ja kuigi linna kaitsjad barrikaadidel võitlesid vapralt ja meeleheitlikult ülemvõimu vastu, suruti ülestõus järgmisel päeval maha. Osa ülestõusnuid suutis siiski rõngast läbi murda ja mägedesse põgeneda. Linnas aga algas valge terror. Tapeti ülestõusust osavõtnud töölisi ja talupoegi, teadlasi ja kirjaoskamatuid kulisid, süütuid lapsi, naise ja rauku. Kõige väiksemagi kahtluse korral teostati vahistamisi ja mahalaskmisi. Linn uppus verre.

Kuigi tookord võitis ajutiselt Kuomintangi kontrrevolutsioon, paljastasid Kantoni sündmused Tšang Kai-ši tõelise näo, panid liikuma miljonid rõhutatud töölised ja talupojad ning tugevdasid rahva hulgas Hiina Kommunistliku Partei autoriteeti.

Samas pargis on Hiina 1911. a. kodanliku revolutsiooni ajal hukkunud 72 kangelase mälestusmärk, mis on vähendatud koopia New Yorgi sadama lähistel asuvas kuulsast Vabadussambast. Selle lasksid käesoleva sajandi kahekümnendatel aastatel valmistada ja Kantoni püstitada välismaal elavad hiinlased. Samba alusel on kivisse raiutud ladinakeelne tekst ja kohe kutsutakse tohter seda tõlkima. Et sisu suhtes lepitakse paari üldise lause ja aastaarvuga, siis pääsen seekord võrdlemisi kerge vaevaga ega tee häbi Tartu ülikooli kuulsusele. Mälestusmärgi juures kohtame ka poola meremehi Kaug-Ida vetes ringsõidul viibivalt laevalt. Meremehed tervitavad bravuurselt ja lõbusalt meie neidusid, kuid saavad üsna külma vastutervituse osaliseks. Põhjuseks olid vist madruste näotud habemepulstid, mis kogu pika reisi vältel polnud kääre ega habemenuga näinud.

Päike käib siin kõrgelt ja ilm on suviselt soe. Asume ju laiuskraadil, mis jookseb läbi kuskilt Sahaara kõrbe

südamest ning maailma kõige palavam koht Massaua Punase mere rannikul, kus aasta keskmine temperatuur on $+30,2^{\circ}\text{C}$, asub sellest ainult poole tosina kraadi võrra lõuna pool. Puud Kantonis on rohelised, ja et siiski pole tegemist kevadega, seda meenutab vaguni aknast nähtud riisilõikus linna ümbruses ning valminud viljadega banaani-, aprikoosi- ja mandariinipuud.

Isegi võrksärgis on palav ja mul hakkab päris kahju kolmest meie matkagrupi moemehest, kes ei tihka loobuda lipsust ega maha võtta pintsakut, kuigi kaenlaalused on läbimärjad ning varrukasuust tilgub higi. Keelitan mehi heitma üle parda põhjamaine etikett ja riietuma nii, nagu seda nõuab kliima ja tervis. Jään esialgu hüüdjaks hääleks kõrbes. Öhtul, kui olime külas Nõukogude Liidu Kantoni konsulaadis, demonstreeriti meile filmi «Seltsimees Vorošilov külaskäigul sõbralikus Hiinas». Seal võis näha, et isegi diplomaatilise korpuse liikmed olid pidulikul pärgade panekul ausamba jalamil särgiväel ja lahtise kaelusega. See mõjus. Järgmisel päeval võtsid meie matkagrupi etiketiapostlid riietuse suhtes aru pähe.

Meeldivaks õhtuks oli kohtumine hiina noorsooga traditsioonilise tee juures. Minu naabriteks olid kolm pikapatsilist hiinlannat, kellega vahetasime mõtteid tõlgi, miimika ja käte abil. Erilise idamaise sarmikusega võrdlesid nad oma käsi pruunikspäevitanud blondi venelanna käsivartega ning olid lapselikult õnnelikud, kui ei leidnud kuigi suurt värvivahet. Olin sunnitud kogu õhtu tantsima ja hingetõmbamiseks tahtsin jätta vahele inglisvalsid. Polnud ju seda ligi 20 aastat tantsinud. Sellest aga ei tulnud midagi välja. Viisakus ei lubanud ära öelda veetlevale euroopalikult rietatud ning moodsa soenguga hiinlannale, kes mind seekord tantsima palus. Esimesel võimalusel aga lipsasin oma lauanaabrite juurde tagasi ja mälestuseks toredast õhtust kinkisin neile eesti sõled. Kogesin järjekordselt, et teist nii meeldivat suveniiri on raske leida. Kuni Kantonini loovutasin neid oma tagavarast kergekäeliselt meie reisiseltskonna üldiseks kasutamiseks. Pärast kohtumisõhtut hiina noorusega olid näpud sõlgede osas peaaegu põhjas.

Trükitud päevakavas oli lühidalt märgitud: Confutsiuse templi külastamine. Ja algul ei teadnud sellest nagu midagi erilist oodata. Templi hoonegi oli üsna tavaline hiina kodaehitus. Seda ümbritsevas pargis valitses rahu ja vaikus. Rohkem imponeerima hakkas juba sisehoovide maitsekas kujundus ja lillede rohkus. Templisse sisenedes selgus, et see on tervikuna muudetud muuseumiks. 1924.—1927. aastani töötas siin talupoegade revolutsiooni instituut, kus kommunistid ja Kuomintangi revolutsioonilised juhid valmistasid hiina talupoegi ette ajalooliseks ülesandeks vallutada maa, mida nad harisid. Agraarrevolutsiooni põhialuseid õpetas Mao Tse-dung. 1926. a. oli Mao Tse-dung selle instituudi juhataja. Seintel ripuvad Hiina Talupoegade Revolutsiooni Instituudi õppejõudude pildid, nende hulgas Mao Tse-dungi ja Tšou En-lai portreed. 12 õppejõust on praegu veel elus viis seltsimeest, kes kõik töötavad Hiina Rahvavabariigis juhtivatel kohtadel.

Õppejõudude eluruumides, mida üksteisest lahutavad lihtsad puuseinad, on sisustuseks vanad kirjutuslauad, mõned raamaturiiulid ja matid põrandal magamiseks. Ühel lauakesel näeme ajakirja «Hiina Talupoegade Probleemid» aastakäike, mida Mao Tse-dung on redigeerinud, ja «The Political Weekly» numbreid. Templi peahall oli auditooriumiks. Õpilased elasid kõrvalruumes, kus nad õppisid ja magasid naridel. Söögisaal oli eraldatud mitmesse ossa. Ühes söid riisisööjad, teises need, kes tarvitasid toiduks peamiselt nuudleid, ja kolmandas taimetoitlased — vähemusrahvuste liikmed, kes liha üldse ei söönud.

Instituudi auditooriumides ja mujal on säilinud omaegse Confutsiuse templi õppe- ja eksamitubade spartalik lihtsus. Confutsiuse õpetuse kohaselt ei jagatud omal ajal ametikohti riigis pärivuse, sugulussidemete või parteidesse kuuluvuse järgi. Riigiametisse pääsemisel luges ainult kandideerijate teadmiste hulk ja tase, mida kontrolliti erilise eksamite süsteemi abil.

Sellest korrast peeti rangelt kinni. Eksamitele lästi kõik, kes selleks soovi avaldasid, olgu ta siis paljasjalgne kuli või aristokraat, vaene käsitöölaine või rikas maaomanik. Enne eksameid suleti kõik eksamineeritavad kolmeks päevaks eraldi üksikutesse tubadesse.

Muuseumi väljapanekud ja kohaliku turistidejuhi seletused viivad meid mööda Mao Tse-dungi elutee jälgi Hunani provintsis sündinud põllumehe pojast Hiina rahva armastatud juhiks.

Nii kuuleme siin, et Mao Tse-dungi, kelle isa oli Confutsiuse pooldaja ja ema Buddha kummardaja, esimeseks ülestõusuks oli kolmepäevane omavoliline puudumine koolist protestiks range õpperežiimi vastu. Kodus pääses ta karistusest sellega, et ähvardas ennast tiiki uputada. Oma eluloos kirjutas ta hiljem, et «... esimene ülestõus tõi võidu».

Meile räägitakse, et kui Mao Tse-dung oli 13 aastat vana, polnud isal enam võimalik teda edasi koolitada. Ta jätkab oma hariduse täiendamist iseõppimise teel, loeb palju hiina klassikalise kirjanduse ajaloolisi romaane revolutsioonidest ja romantilistest kangelas-test ning Hunani raamatukogust laenatud teoseid sotsiaalfilosoofiast ja revolutsioonide teooriast. Isa soovil hakkab ta mõni aeg hiljem ennast ette valmistama kooliõpetaja kutseks. Viis töörohket aastat kohaliku provintsi õpetajate instituudis mööduvad spartalikus lihtsuses. Talvel tervise karastamiseks suplused jääkül-mades jõgedes, suvevaheaegadel rännakud mägedes. Sel ajal lülitus ta organisatsiooni «Uus rahvaühing» töösse.

Kuuleme Mao Tse-dungi rännakutest mööda Lõuna-Hiinat, jalgsi Nankingist Šanghaisse ja sealt tagasi Hunani. Teel elatas ta ennast kirjade kirjutamisest talupoegadele ja arstiabi andmisest. Mao Tse-dungi isa tundis hiina rahvameditsiini ja oli ka poja pühendanud selle saladustesse.

1920. aastal saab Mao Tse-dungist tulihingeline revolutsionäär. 1921. a. juulis võtab ta osa illegaalselt Šanghaisse kokku tulnud kõigi Hiina kommunistlike organisatsioonide esimesest kongressist, mis kuulutas välja Hiina Kommunistliku Partei loomise.

Aasta 1927. Sügisel löi Hunani provintsis lõkkele talupoegade ülestõus, mida juhtisid kommunistid. Ülestõusnud talupoegadest, töölistest ja sõduritest formeeris Mao Tse-dung septembris üksuse, mis sai nimeks Esimese Töölis-Talupoegade Armees Esimene Diviis. Kuigi ta ei olnud sõjaväelane, omas ta siiski juhi selget pilku, ja kasutades oma taktikat pääses ta alati piiramistest ning võitis Kuomintangi sõjaväe kindrleid. Ta võttis omaks vana hiina väejuhi Sun Tse põhimõtted, mis kõlavad umbes nii: Tunne seda, kellega tuleb võidelda, tunne ka oma jõudu.

Kui tunned ennast ja tunned vaenlast, siis võitle kas või sada korda, hädaohtu ei ole.

Kui tunned ennast, aga ei tunne vaenlast, siis üks kord võidad, teine kord kaotad lahingu.

Kui sa ei tunne ennast ja ei tunne vaenlast, siis saad igas lahingus kaotuse osaliseks.

Kuulus Looderetk on üks kangelaslikumaid lehekülgi Hiina rahva vabadusvõitluses. Ellujäänud mehed olid karastatud lahingute ja tohutute raskuste tules. Mao Tse-dungi mitmekülgsus, kes oli 1930. a. alates Hiina Kommunistliku Partei ja Hiina Punaarmee juht, peegeldub ka selles, et ta sellel raskel ajal leidis mahti isegi kirjandusega tegelemiseks. Temalt ilmub luuletuskogu «Tuul ja liiv», milles paljud laulud on pühendatud suurele Looderetkele.

Pärast suurt Looderetke jõuab Mao Tse-dung Šensi provintsi mägisesse põhjaossa, kuhu 1936. a. vältel koondati kõik Hiina Punaarmee põhijõud. Siinsetes orgudes õpetati välja uus kaader edasiseks võitluseks maa vabastamiseks. Jenani linna lähedal oli Mao Tse-dungi üks meeldivamaid peatuspaiku — koobaselamu koos selle kohal asuva datliaiaga. Siin kirjutas ta oma poliitilis-teoreetilised, sõjalised ja majanduslikud tööd ning valmistas ette oma kõned.

UJUV LINN

On see nüüd tingitud kliimast või kartusest kaotada selle vana kultuuriga maa lühikesel külastamisel asjata kallist aega, kuid mulle, pika unega inimesele, piisab siin 5 — 6-tunnilisest magamisest ööpäeva kohta. Elame Pärlijõe kaldal asuva hotelli ühel keskmisel, s. o. seitsmendal korrusel ja hommikuti äratub mind jõelt tulev kukkede kiremine. Otse akna all on kaiäärne mitmelt realt tihedalt täis paatelamuid. Elab ju praegu veel Kantonis 60 000 inimest koos oma elusa ja eluta inventariga 16 000 džonkil, mille hulgas on 4000 suuremat paati. Viimaseid kasutatakse ujuvateks hotellideks, teemajadeks, sööklateks ja inimeste veoks. Ülejäänud on elamud.

Kantoni ujuv linn on ligi 700 aastat vana. Kui mongolid tungisid 13. sajandil Lõuna-Hiinasse, ajasid nad elukohtadest välja kümned tuhanded perekonnad. Neid maa ja kodu kaotanud inimesi ei tahtnud ükski kogukond vastu võtta ja nii said neist jõeelanikud. Hiljem täienesid nende read võlgadesse sattunud talupoegade ja seaduse eest kõrvalehoidjate arvel. Jõeinimeste elu on olnud algusest peale raske. Nad ei tohtinud paljudes kohtades üldse maale astuda ega joogivett hankida, samuti abielluda inimesega, kes on sündinud maal. Neid rõhusid maksud ja terroriseerisid ahned ning südametud ametnikud. Kõigist põlatuina langesid nad sageli oma suures viletsuses igasuguste salaseltside, bandiitide ja gangsterite koondiste tööriistaks, kes kasutasid neid oopiumiga hangeldamise, elava kaubaga kauplemise ja muude mustade äritehingute läbiviimiseks. Jõeinimeste hulgas levisid prostitutsioon ja kerjamine. Suures vaesuses ja viletsuses ning kitsastes oludes, kus puhtuse pidamine oli raske ning joogivesi tuli võtta jõest, möllasid džonkidel alatasa tüüfuse, düsenteeria, koolera ja teiste raskete haiguste epideemiad.

Viimasel ajal on püütud mõndagi teha jõeinimeste elutingimuste parandamiseks. Kantonis on nende jaoks jõeekaldale ehitatud puhtaveetorustik, kaldale püstitatud sünnitushaiglaid ja lastesõimi. Kui varem iga teine ilmavalgust näinud jõeinimene imikuna suri, siis praegu on rinnalaste suremusprotsent juba normaalsel tasemel. Mitu vana aurikut on ümber ehitatud ujuvaks haiglaks. Lastele on linnas ja jõel suurematel pargastel avatud koolid. Samuti on täiskasvanutele organiseeritud kursusi lugemise ja kirjutamise õppimiseks. Jõevedude jaoks on kehtestatud kindlad tariifid. Valitsuse kaugem eesmärk aga on likvideerida korteripuudus ja varustada kõik jõeinimesed elukorteriga kindlal maal.

Kuna ma ärkan vara, siis kasutan hommikutunde jalutuskäikudeks Pärlijõe kaldal, et jälgida elu ja sagimist selles elanike arvult umbes Tartuga võrdses ujuvas linnas. Tavaline paatelamu on 5—6 meetrit pikk ning selle keskel on kas pooleks saetud tünni kujuline või neljakandiline bambuskeppidest katusealune, mis

on kaetud vana puldani, pleki või kastilaudadega. Mõne džonki nina on ilustatud puunikerdustega, teisel jälle on kasutatud värvi ujuva eluaseme välimuse rõõmsamaks muutmiseks. Siin ja seal istuvad naised paraja küna suuruses kühvlisarnases lootsikus ja küürivad hoolega džonki pardalaudu. Tavaliselt elab niisuguses paatela-mus viie- või rohkemaliikmeline perekond. Džonki keskel on tulekolle, kus keedetakse toitu ja teed, paadi püra aga ripub tavaliselt puur kaagutavate kanade või teiste sulelistega. Et parajasti on lähenemas talv, siis võib paatidel näha ainult üksikuid potililli, kuid suvel pidi džonkidel lohkama laialdane aiandus ja kas-tides kasvatatama igasugust juurvilja. Üldiselt aga keeb elu nagu mõnes väikelinnas. Naised keedavad süüa, ajavad omavahel juttu või pesevad pesu, mis riputa-takse kuivama nõõrile või paadi servale. Imikud on seotud ema selga, väiksemad põngerjad pandud kõide või varustatud korgist ja bambusest päästevöö üles-andeid täitva esemega juhuks, kui mõni neist peaks vette sulpsatama. Jõkke on löödud vaiad. Nende küljes on sildid hieroglüüfidega, mis täidavad samu ülesandeid kui meie linnades tänavate sildid ja majade numbrid.

Jõgi ise on alates varahommikust täis suurte laevade vahel edasi-tagasi siblivaid veodžonkisid. Need on laa-ditud kas puuvillapallidega, riisi- ja maisikottidega või koormatud banaanide, mandariinide, viinamarjade, melonite, aprikooside ja muu puuvilja lastiga. Kanton on sõna tõsisel mõttes puuviljaait. Iga tänava nurgal ning teises või kolmandas kangialuses on puuvilja müügikoht, kus seda kaupa pakutakse mitmesuguses sortimendis ja liigis. Džonkidega veetakse samuti ka puid, liiva, kive, ehitustelliseid, rauda, väetisi, põllu-saadusi, sütt ja muud kaupa ning materjali.

Ühel hommikul jälgisin, kuidas jõel käis kalapüük. Neli džonkit seisis keset jõge 5—6 meetri kaugusel üks-teisest kõrvuti ankrus. Iga laeva ahtris oli meie kaevu-linna meenutav seadeldis, mille ühes otsas rippus nelinurksele raamile kinnitatud kotisarnane võrkpüünis. Viimane lasti paariks minutiks vette ja hiivati siis vinna abil järsku välja. Aeg-ajalt siples püünises priske kalapurikas, mis kohe kahvaga paati tõsteti. Kauge-

malt vaadates tuletasid üles-alla liikuvad vinnad meelde vee kohal vehkivaid veskitiibu.

Suurem osa jõeelanikke teenib aga endale elatusraha kas sadamatöolistena või lihtsate kulidena kaldal. Jälgin laevalossijate vilgast tegevust ning pean möönma, et see pole kerge leib. «Muidulonkijana» ei tunne ma järsku ennast selles tõsisis tööõhkkonnas kuigi hästi, siis aga märkan, et minutaolisi ümberuitajaid on hiinlastegi hulgas. Need silmitsevad mind uudishimulikult, kuid keegi neist mind ei tülitata, ei püüa alustada juttu ega pakkuda oma teeneid, nagu see mujal lõunapoolsetes maades on kombeks. Samas ligineb 16 inimesest koosnev grupp, kes higist leemendavates särkides ja «Hau, hau, ho» laulu saatel kannavad risti asetatud bambuslattidel suurt raskust. Tänapäeva Hiina ei ole veel suutnud inimesi vabastada raskest kehalisest tööst, kuigi tee, mis sellest välja viib, tee tsivilisatsiooni, on leitud.

PÖLLUMAJANDUSLIKUS TOOTMISKOOPERATIIVIS

Aeg möödub päikese-
küllases ja rahutult rah-
meldavas Kantonis nii kii-
rest, et soovid endale
imevõimu, mis paneks aja
kas või pooleks päevakski
seisma. Meeleldi tahaks
siis lasta ennast kaasa
haarata ja voogavast inim-
massist sihitult ringi kan-
da selles läbi ja läbi lõu-
namaises linnas. Harva
näed tänaval mõnda eeslit
või muud veolooma, veelgi
harvem autot. Viimastega
veetakse peamiselt turiste
või välismaa kaubasaksu.

Kõik tööd ja toimetused teeb siin inimene, kes hoolimata higist ja füüsilisest pingutusest on alati reibas ja elurõõmus ning raske kandami all kõveraski lööb lõbusalt laulu, mille meloodia kumiseb mitu päeva kõrvus. Ja kui saabub kohale kaks väikest autobussi, et viia meid hiina põllumajanduslikku tootmiskooperatiivi, siis seisad hetke kahevahel. Kas sõita kaasa või lüüa käega, järgneda linna pulbitseva elu salapärasele kutsele ja siirduda omapead ringi hulkuma askeldavasse rahvahulka. Kuid samas ootab ees huvitav sõit maale, loodusesse. Ja lõpuks on seegi hea, et reisiseltskond ei jäta sind maha.

Tee, mille ääred on palistatud banaanipuudega, kulgeb läbi suhkruroopõldude. On november ja mõtlen, et Tallinnas võib-olla sajab lumelörtsi või koguni tuiskab. Seltskond lööb hoogsat vene laulu, hakkab minagi täie rinnaga kaasa hõiskama.

Küla sissesõidupoolses otsas, kus asub ühismajandi keskus, paiknevad käsitöölise töökojad ja tarbekaupade ning puuvilja müügikohad. Keskuses võtab meid vastu põllumajandusliku tootmiskooperatiivi esimees — noorevõitu nägus hiinatar, kes tutvustab majandi töö, organisatsiooni ja saavutustega. Meid kostitatakse banaanide ja mandariinidega ning tee asemel kuuma veega.

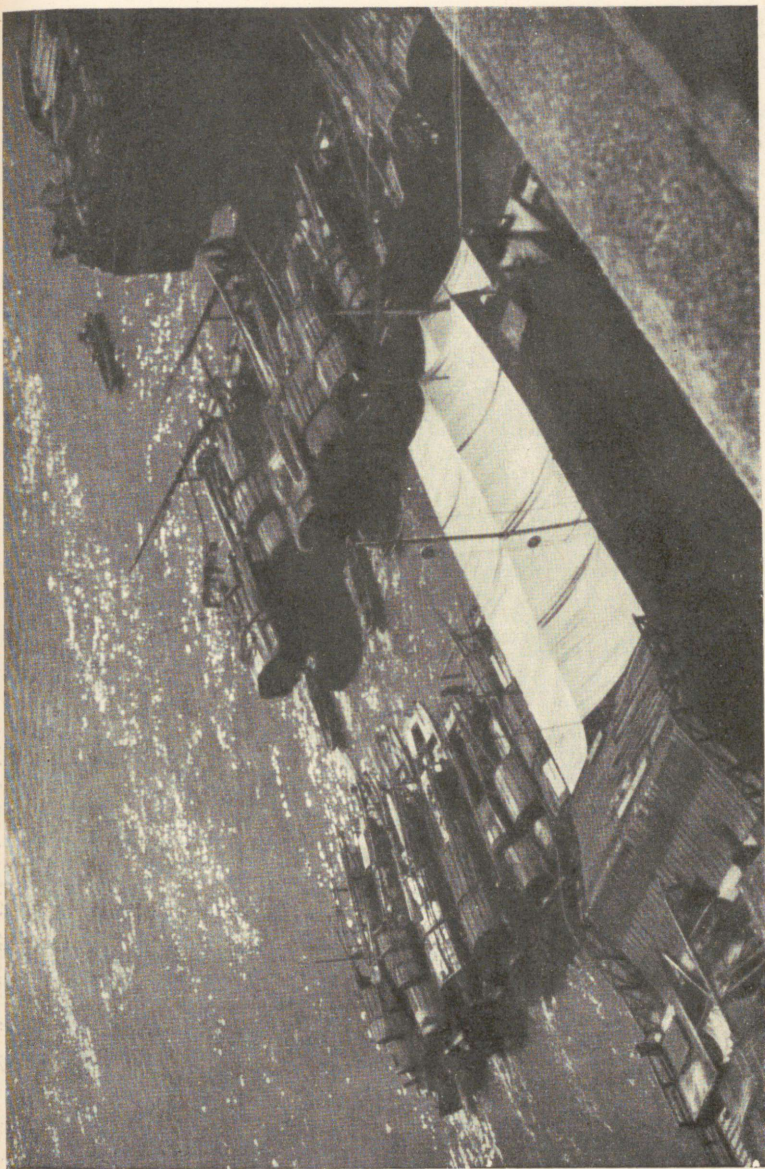
Kõrgemat tüüpi põllumajanduslik tootmiskooperatiiv, mida me külastasime, asutati 1955. aastal ja vastab üldjoontes meie kolhoosile. Ühismajandil on kokku 3300 mud maad, s. o. 206 hektarit. Liikmeid on kooperatiivil 3740, neist 2300 naist. Varematal aegadel hiina naine põllul ei töötanud, kuid siinses ühismajandis on 70 protsenti põllutöölisest õrnema soo esindajad. Põllud annavad kolm lõikust aastas. Riis külvatatakse veebruaris ja juulis ning koristatakse vastavalt juulis ja novembris. Kolmas kord külvatatakse novembris juur- ja aedvili. Väetisena kasutatakse linna jäätmeid, eriti hinnatavaks ja väärtuslikuks väetiseks on fekaalid.

Peamise sissetuleku saab kolhoos aga puuviljakasvatusest. Erilist naudingut pakub meile jalutamine banaani-, hiina persikute ja mandariinipuude all, kum-

mardades aeg-ajalt pead madalale laskuvate okste eest. Samas tõstan üles laia äärega hiina õlgkübara, mille omanik töötab suhkrurootihnikus, ning poseerin sellega meie fotomeestele. Laia õlgkübaraga suhkruroopadrikkusse minna ei saa ja seal pole seda tarviski. Roog on inimesest vähemalt kaks korda pikem ning varjab oma lopsakate lehtedega kõrvetavat päikest.

Elamud külas on väikesed savist majakesed. Arheoloogilistel kaevamistel on selgunud, et Lõuna-Hiinas juba 3500 aastat tagasi rajati maja ehitamiseks tambitud maapinnale massiivne savist alusmüür. Sinna kinnitati puust vaiad, põimiti läbi okstega ning täideti vahed tambitud saviga. Savist tehti ka katus. Ja nii kuidas ehitati 3500 aastat tagasi, nii ehitab hiina talupoeg ka tänapäeval oma maja. Maad on siin haritud vähemalt 7000 aastat ja niisama kaua on üle ujutatud riisipõlde. Kohtades, kus vesi asus sügaval, kasutati vastavaid puurimismasinaid. Vähemalt 3500 aastat kasutab siinne talupoeg ratasveokit. Iidsetest aegadest alates on siin peetud loomi, ainult seni pole teadusel õnnestunud täpsemalt piiritleda, millal alustati loomade kodustamist.

Arhailist on samuti säilinud põldude niisutamise ja veevarustuse süsteemis ning mitmesugustes muudes töödes. Nii oli võimalus näha gruppi usinaid töömehi kanalit süvendamas. Esimene neist võttis põhjast mudapätsi, mis liikus 5—6-liikmelise inimketi kaudu käest kätte, kuni viimane mees selle mööda libedat lauda kaldale heitis. Ülal oli vastuvõtja, kes viskas mudapätsi kaugemale hunnikusse. Töö käis väga kiiresti. Muda kasutatakse põldude väetamiseks. Algeline oli ka vee juhtimine madalamast kanalist kõrgemasse. Vesipühvel, eesel või lehm vedas ratast, mis hambus ja pani liikuma teise vertikaalselt kinnitatud ratta ning koppade keti. Teisal sattus vesi madalamal asuvast kanalist kõrgemasse üsna lihtsalt: mees kühveldas seda kopataolise labidaga ühest kanalist üle valli teise. Kolmandas kohas keerles voolavas vees vesiratas, mille külge hambus kühvikujuliste anumate kett, mis tõstis vett kõrgemal asuvasse renni. Need oma kujult ja konstruktsioonilt aastatuhandeid muutumatult püsinud sead-

Džonkid Pärlijõel, pildistatud hotelli aknast.

med asendatakse uues Hiinas käsi-, elektri- ja mootorpumpadega.

Hiinas praegu käimasoleva tehnikarevolutsiooni üheks eesmärgiks ongi põllumajanduse uue tehnilise baasi rajamine. 1956. aasta algul avaldatud Hiina Rahvavabariigi põllumajanduse arendamise põhiseisukohtade (aastateks 1956—1967) projekt on grandioosiks programmiks sotsialismi ehitamisel Hiina külas. Et Hiinas ei ole praegu küllaldaselt haritavat maad ja elanikkond suureneb kiiresti, siis on põllumajandusliku tootmise arendamise põhisuunaks olemasolevate põllumaade saagikuse tõstmine. 1953. kuni 1957. aastani suurenes Hiina rahvaarv 76 miljoni inimese võrra. Selle tulemusena vähenes samal ajavahemikul põllumaa hulk 0,19 hektariilt 0,17 hektarini ühe elaniku kohta. Kirde- ja Loode-Hiinas on küll palju jäätmaid, kuid kaasaegsete põllutöomasinate nappuse pärast ei ole nende maade ülesharimine laias ulatuses seni veel võimalik. Seepärast peavad põllumajanduslikud tootmis-kooperatiivid olenevalt kohalikest tingimustest saavutama 12 aasta jooksul, alates 1956. aastast, keskmiseks teraviljasaagiks 30 kuni 60 tsentnerit hektari kohta. Selle eesmärgini jõudmiseks on põhiseisukohtade projektis ette nähtud terve rida abinõusid, nagu hüdrotehniliste ehituste rajamine põllumaadel, mineraal- ja orgaaniliste väetiste koguste suurendamine, põllumajanduse mehhaniseerimine ja elektrifitseerimine, maaparandustööd, sordiseemne kasutamine, võitlus põllumajanduslike kahjurite vastu jm.

Niisutamine on saagikuse tõstmise tähtsaim vahend. Kogemused on näidanud, et niisutatavatel põldudel saadakse 50—100 protsendi võrra, mõningail juhtudel isegi kaks kuni kolm korda rohkem saaki kui mitteniisutatavatel maadel. Põllutööde hooajal käib Hiinas niisutustöödel iga päev kuni 100 miljonit inimest. Hiljuti lõpetati põhja pool Pekingit Šisanlingi veehoidla ehitamine, mille maht on 82 miljonit kuupmeetrit. See võtab vastu Venjuihe veed, niisutab ligi 20 000 hektari suurust maa-ala ning vabastab suured piirkonnad üleujutusohust. Vastavalt tööstuse arenemisele viiakse järkjärgult läbi kõigi põllutööde poolmehhaniseerimist ja

mehhaniseerimist. Masinad peavad ära tegema suurt jõukulu nõudvat tööd, mis on seotud põldude niisutamise, niisutusosalase ehitustegevuse ja maaparandusega. Et riis on Hiina tähtsaim põllukultuur, konstrueeritakse riisipõldude mehhaniseeritud harimiseks riisiistutamismasinaid, spetsiaalseid atru ja kultivaatoreid riisipõldudel töötamiseks. Praegu on käsil laialdase maaelektrijaamade võrgu loomine, mille energia läheb peamiselt põldude niisutamiseks ja kõrvaltöünduse arendamiseks.

Põllumajanduse arendamise põhiseisukohtades on ette nähtud kahjurite ehk nn. nelja pahe — rottide, varblaste, kärbeste ja sääskede hävitamine. See on nüüd muutunud ürituseks, millest võtab aktiivselt osa kogu hiina rahvas. Hiina ajalehtede teateil on Hiinas varblasi ligi kolm miljardit. Need hävitavad aastas niisuguse viljahulga, millega oleks võimalik toita kuni 35 miljonit inimest. Kogu maal on hävitatud kümneid miljoneid varblasi, rotte ja hiiri, ning 12 aasta jooksul tahetakse need neli pahet likvideerida.

Oleme kõigest nähtust-kuuldust ning kuumast ilmast üsna roidunud, kui asume teele autobusside juurde. Tehes saadud muljetest kokkuvõtteid, näeme, et ühismajandi töös, ehitustes ja elus valitseb lihtsus ning et jõukusest meie kolhooside ja kolhoosnikute taseme mõttes ollakse siin veel kaugel. Kuid kõikjal võib märgata töökust, hoolsust ja korda. Silma ei hakka ühtegi lohakile jäetud hoonet või söötis maalappi. Igal pool on tunda inimeste hoolitsust oma ühismajandi hea käekäigu eest.

Nii nagu majandis ringi liikudes, nii saadab meid ka lahkumisel lasteparv. Sülelapsed, kes ise veel käia ei oska, on seotud suuremate selga ning ratsutavad niimoodi meiega kaasa. Üks väike mehehakatis on uinunud, vajunud kaelaga vastu kandesidet ning muutunud näost päris siniseks. Parandame ta asendit, sest ratsul, umbes kuueaastasel õel, ei ole selleks mahti. Ta imetleb suuri silmi külalisi, neid pika ninaga kahvatunäolisi inimesi, kes kõnelevad talle arusaamatut keelt ning ei ole kitsid piltpostkaartide ja maiustuste jagamisega.

Tagasiteel ei võta laul enam endist hoogu. Väsimus annab tunda.

Kodanlikul ajal ilmunud ajalehtedest võime lugeda, et tolleaegse Hiina Nankingi Keskkvalitsuse poolt 1933. aastal Rahvaste Liidule esitatud andmete põhjal oli Hiinas 200 miljonit töötut.

1934. aastal ilmunud «Eesti Entsüklopeedias» oli Hiina majanduse kohta kirjutatud, et tähtsama osa väljaveost moodustasid 1931. aastal oad, siid, siidikaubad ning tee. Samas oli märgitud, et pärast Esimest maailmasõda on hakanud arenema vabrikutööstus, eriti puuvillakudumise ja metallitöö alal. Seda soodustas tööjõu odavus, kuid sellega oli teiselt poolt seotud ka toodangu vähesus ja nõrk kvaliteet. Igatahes vajas Hiina enne Teist maailmasõda veel rohkesti Euroopa, Põhja-Ameerika ja Jaapani tööstustooteid, kõige rohkem puuvilla ja selle saadusi.

Sõjategevuse lõpust Hiinas on möödunud vaevalt kümme aastat. Nüüd on pilt siin hoopis teine. Praegu on Hiina Rahvavabariigis igale töötajale kindlustatud töö. Et hiinlased on sellele vastanud tõelise tööentusiasmiga, see peegeldub ka Kantoni eksportkaupade näitusel. Näituse väljapanekud kõnelevad, et mahajäänud agrarmaast on lühikese ajaga saanud küllaltki kõrgele arenenud tööstusega riik, kes müüb ja veab keemia-, tekstiili-, paberi-, toiduainete- ja rasketööstuse tooteid välja paljudesse maadesse — Indiasse, Indoneesiasse, Birmasse, Lõuna-Ameerika ja Arabia maadesse. Seejuures on nüüd kõigi kaupade eeliseks, mis kannavad märki «Made in China», nende kõrge kvaliteet.

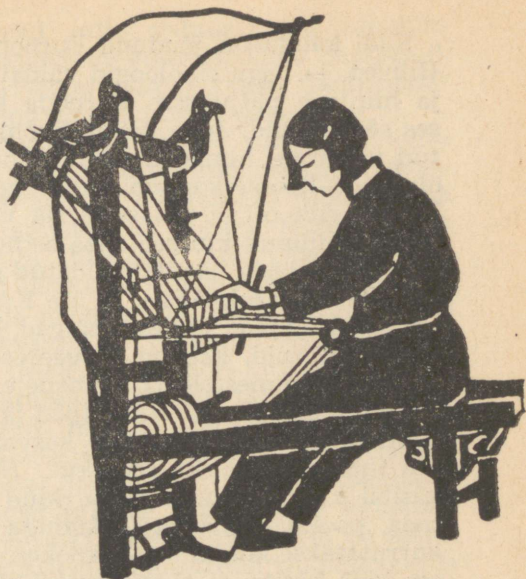
Fotod, diagrammid ja maketid näitusel kõnelevad eeskätt hiinlaste töökangelaslikkusest. Hiina tööliste kätega on Hiina Rahvavabariigis püstitatud uued moodsad masinaehituse, keemia-, paberi- ja tekstiilitööstuse kombinaadid. Toodete hulka, mida Hiinas enne rahvavabariigi loomist üldse ei valmistatud, kuuluvad rauasulatustehaste seadmed, 12 000 kW võimsusega soojus- ja 15 000 kW võimsusega hüdroelektrijaamade sisse-seaded, söekombainid, auruvedurid, automaattööpingid, ookeanilaevad, lennukid jm.

Väljapanekute rohkus, mitmekesisus ja kirevus näituse suurtes saalides teeb pea algul üsna segaseks. Siin on raadioaparaate ja saatejaamu, televiisoreid, televisioonikaameraid ja televisioonisaatejaamu, televisiooniseadmeid tööstusprotsesside jälgimiseks. Stendidel seisavad veoautod, sõiduautod ja kolme rattaga mootorsõidukid. Teisal on moodne ja maitsekas mööbel. Põllutööriistad ja masinad. Röntgeni- ja terve rida füüsikalise ravi aparaate. Antibiootikuid ja lugematu hulk muid medikamente.

Näituse kunstkäsitöö osakonnas satume tõelisele muinasjutumaale. Imetleme hiina elevantilunikerdajate oskust ja osavust, kes valmistavad kuulikesi, milles üksteise sees pöörlevad 9 järjest väiksemat kuuli. Ka 12—13 pöörleva kuuliga elevantiluust muna pole kuigi haruldane, ja nagu räägiti, olevat siin rekordiks 30 kuuliga muna, mida seni ainult üks kord on õnnestunud valmistada. Umbes kümne kuuliga muna valmistamine nõuab healt meistritl mitu nädalat aega. Võrratud on ka elevantiluust nikerdatud laevad ja pitsiliste ilustustega pagoodid. Hiina vaipu on saanud näha ka Tallinn, kuid näitusel eksponeeritud jätsid need kaugele varju. Lausa võluvad olid suurepärased gobeläänid ja siidtikandid.

SIID JA PORTSELAN

Hiina siidi olime imetlenud keisrilosides, kauplustes ja teatrites. Eksportkaupade näituse väljapanekud aga andsid täieliku ülevaate kõigist siidi sortidest ja värvitoonidest.

Seal oli maailma kõige õhulisemat siidi, mis oli pehme nagu seebivaht ja mida vanal ajal armastasid kurtisainid ning konkubiinid. Seal oli ka paksu karedat ja vastupidavat siidi, millest praegu valmistatakse langevarje ja mida vanasti hiinlased ise ei kandnud, vaid saatsid ja müüsid barbaritele. Seal oli siidi igasuguses paksuses, igasugustes värvitoonides, läikivat ja matti. Üldse tuntakse Hiinas üle 850 siidisordi.

Vanade hiina allikate järgi on siidriide valmistamise oskus juhuslikult avastatud umbes 2800 aastat e. m. a. müütilise keisri Ši Li-ši ajal. Juba ammu enne meie ajaarvamist oli Hiinas siidi värvimise tehnika arenenud väga kõrgele ning vanadest kõrbehaudadest avastatud siidriide tükid on tänapäevani säilitanud oma värvide värskuse. Siid on mänginud Hiina ajaloos küllaltki tähtsat osa ning mõnigi kord aastatuhandete jooksul on siid päästnud Hiina riigi. Vallutajatele on vabaduse taastamise eest lunarahaks makstud kuni 1 000 000 palli siidi.

Siidi kaudu on jõudnud Euroopasse esimesed teated Hiinast, ja nagu sinoloogid väidavad, on mõisted Hiina ja hiinlane paljudesse Euroopa keeltesse tulnud seoses sõnaga siid. Juba vanas Roomas oli hiina siid otsitud ja kõrges hinnas kaup ning näiteks 127. a. e. m. a. oli Hiina-Rooma kaubabilanss tugevasti esimese kasuks. Rooma riik oli 20 000 sestersia võrra Hiinasse vähem kaupu müünud kui sealt ise ostnud. Kaubavahetus tol ajal käis mööda hästikorraldatud suurt «siiditeed», mis kulges läbi Kesk-Aasia ja üle Kaspia mere. Karavane kaitsesid sõjaväe julgestussalgad, kõrbetesse olid ehitatud vahitornid, kaevud ja veereservuaarid ning ööbimiskohad inimestele ja loomadele.

Siid, see tähendab suurt tööd ja hoolt. Ühe kleiditäie siidriide saamiseks on vaja kasvatada ja toita rohkem kui tuhat siidiliblika röövikut. Nende kookonid tuleb käsitsi korjata, kuumutada, kiud lahti kerida, korrutada, poolida, värvida ja kududa. Siidlõnga saamiseks korrutatakse kokku 2—20 kookoni kiud. Vanasti toimus see kõik käsitsi ja tänapäevalgi ei ole siin tööd suudetud kuigi palju mehhaniseerida.

Näitusel eksponeeritud vaipade valmistamist, samuti seda, kuidas hiinlaste kuldsed käed koovad vaipu ning loovad laialt tuntud siidile maalitud ja tikitud pilte, oli võimalus hiljem jälgida ühes Hangtšou vabrikus. Seal oli parajasti käsil Hiina maastikkude ning keisrilosse ja templeid kujutavate teoste valmistamine. Värvimist ootas seeria Kristuse pilte, mis olid määratud ekspordiks Lõuna-Ameerikasse. Uus Hiina vajab välisvaluutat ning kasutab selle hankimiseks ära kõik võimalused.

Hiinas kantakse siidi üldiselt vähe. Harva on näha siidkleiti, sagedamini juba siidpearätikut. Korra koh-tasin matuserongi, kus leinajad kandsid valgest siidist mantleid. Hiinlased, nii mehed kui ka naised, kannavad peamiselt puuvillast riietust.

Rikkalikult oli näitusel välja pandud ka maailma-kuulsat hiina portselani, neid peaaegu läbipaistvaid, ilustuste ja maalingutega kaetud, sõrmega koputamisel kellukesena helisevaid imeasju. Hiinas toodetakse portselani alates 700. aastast e. m. a. ning omal ajal

pidasid Euroopa maad selle valmistamise saladuse avastamise ümber sajandeid võitlusi. Olgu märgitud, et kaoliin, millest portselani valmistatakse, tuleb hiina-keelsest sõnast kao-ling, mis tähendab savi.

Portselani oli näitusel igasugustes värvides, luge-matu arvu mustrite ja ilustuste kombinatsioonidega. Kõigi asjade juures andsid meeldivalt tunda hiina kunsti- ja kultuuritraditsioonid. Vanas Hiinas oli ju portselani värvidel ja ilustustel oma kindel sümboolne tähendus. Nii tähendas sinine värv ida, punane lõunat, valge läänt ja must põhja, kollane värv maad ja mustjassinine taevast. Ei rääkinud üksnes värv portselanil, vaid ka lilled ja loomade kujutused. Krüsanteem, see armastatuim lill Hiinas, tähendas oktoobrit, kirsiõied maikuud, moonid detsembrit. Rott oli rikkuse, elevant jõu sümboliks, tiiger ja madu tähendasid tervist. Metshani ja emapart paaris tähendasid abieluõnne, lillepungad pilvede taustal aga viljakust.

Hiina sümboolika on väga keeruline. Palju on selles igivanas kultuuris müstikat, jäigastunud traditsioone ja ebausku, kuid selles on ka kõrget filosoofiat, mille põhialuseks on humaansus.

Uues Hiinas püütakse edasi arendada vana hiina portselanitööstust, tehakse kõik selleks, et rahvas peituvad oskused ja meisterlikud kunstianDED taas õitsele puhkeksid. Otsitakse üles vanad meistrid, kes rakendavad oma perekonna portselanivalmistamise saladusi uutest vabrikutes ning tutvustavad nendega laiu tööliste hulki. Kasutatakse ära vana ornamentika ja vanad figuurid, on hakatud tootma kuulsat hiina rohelist portselani. Samal ajal töötatakse kunstnike, füüsikute ja keemikute poolt läbi vanad mustrid ja värvid, vanad tootmistraditsioonid ja kogemused, et rajada hiina portselanitööstuse edasiarendamine teaduslikult põhjendatud alustele.

Meie turistid kasutasid näitusel võimalust sisseostude tegemiseks. Minagi ostsin endale 2 jüani, s. o. 4 rubla eest mälestuseks hiina teekruusi ning siidist pearätiku, mis maksis 3 jüani. Nõukogude rubla kurss on siin kõrge. Seni kui teised grupi liikmed jätkavad oste, jalutan ringi ja satun ruumi, kus käib väga elav sagi-

mine. Minu juurde astub viisakas hiinlane paki mitmesuguste formularidega ning palub mind inglise keeles anda temale ära tellimus minu poolt soovitud kaupadele. Vastan, et siin on tegemist ilmse eksitusega, kuna olen näituse saaliderägastikku eksinud nõukogude turist. Vastutulelikult juhatatakse mulle õige tee kätte. Et paljud meie matkagrupi liikmed näituse portselanosakonnas ikka veel võrdlevad esemete hindu ja oma kukru jüanide tagavara ning pole selgusele jõudnud, millist serviisi just valida ja osta, otsin välismaa kaubandustegelaste hulgast üles hiinlase, kes meid näitusele jõudes vastu võttis, teega kostitas ja rinnamärgid kuue reväärile kinnitas. Palun temalt mõned kataloogid ja brošüürid hiina medikamentide kohta. Kohe saan neid kaasavõtmiseks terve kaenlatäie. Ühtlasi palutakse mind kirjutada eesti keeles paar rida näituse külalisteraamatusse. Püüan seda teha võimalikult kalligraafiliselt, tunduvalt parema käekirjaga sellest, millega on harjunud Tallinna apteekide töötajad. Siiski seletab üks kaasturist mu kõrva ääres, et miks teie, Moisar, kirjutate eesti keeles, kes siin sellest «maailmakeelest» aru saab. Hoian lõpuni alles hiinlastelt õpitud viisaka naeratuse ning teen hiljem nurisejale selgeks, et mind paluti kirjutada oma emakeeles, kuna näituse külalisteraamatus puudub eestikeelne sissekanne. Seega on paar eestikeelset rida neile teatavaks rariteediks.

ÄÄREMÄRKUSI TÖÖSTUSEGA SEOTUD PROBLEEMIDEST

Hiinas on rikkalikult kõiki maapõuevarasid, mida vajab kaasaegne suurtööstus. Lisaks teadaolevatele ja kasutusele võetud maapõuevaradele on Hiina Rahvavabariigi geoloogid avastanud suuri rauamaagi, söe, vase, mangaani, tsingi ja boksiidi lademeid ning õli-välju. Hiina tööstuse ja põllumajanduse arendamise esimesel viisaastakul 1952.—1957. a. avastati uusi rauamaagivarasid 3,6 miljardi ja söelademeid 20 miljardi tonni ulatuses. Praegu hinnatakse Hiinas rauamaagi

varusid umbes 100 miljardile tonnile. Sise-Mongoolias, Tiibetis ja mujal tehti kindlaks maaõli leiukohad, mis haaravad kokku rohkem kui 500 000 ruutkilomeetrise maa-ala. Edela-Hiinas avastati laialdased ja väga rikkalikud söe, raua, tsingi, kroomi, plaatina ja kulla leiukohad. Seejuures on geoloogid suutnud põhjalikumalt läbi uurida ainult väikese osa Hiina tohutult suurest territooriumist.

Hiinlane on töökas, usin ja virk, kokkuhoidlik, korda ja täpsust armastav pisiasjadeski. Rohkem kui 100 aastat tagasi kirjutas I. Gontšarov oma raamatus «Fregatt «Pallada»» hiinlastest: «... iga asi on läbi mõeldud, mitte niisama kuidagimoodi ära kasutatud; kõik on töödeldud ja viimistletud, pole näha lohakalt ja sobimatusse kohta maha visatud õletuusti, pole ümberkukkunud varbtara ega põldudel hulkuvat kitse või lehma; kuskil ei vedele mõtlematult maha jäetud ja kasutult kõdunev palk või mingi selletaoline tarvitamiskõlblik ese. Siin näib igal pilpal, kivikesel ja prügil olevat oma tähtsus ja kõik kasutatakse ära.» Ja kõik see on maksev ka tänapäeval.

Hiinlase töökust võib jälgida Hiina linnade käsitöölise kvartalites, kus lahtistes töökodades või lausa tänaval kõigi inimeste silme all luuakse aega, kannatust ja oskust nõudvad meistriteosed, mida imetleb terve maailm. Treialitel näiteks on tööriistaks ainult peitel ja bambusvibu, mille nõõri abil pannakse pöörlema treitav ese. Tegevuses on korraga kõik neli jäset, jalad asendavad kruustange. Niisama algelistes tingimustes valmivad kõik teised tarbe- ja kunstkäsitöö esemed. Seejuures nõuab mõne elevantiluust kuju või nikerduse valmistamine isegi aastakümneid. Räägiti ühest elevantikihvast tehtud keerulisest kompositsioonist, mida oli alustanud vanaisa ja lõpetanud pojapoeg. Üks on kindel, et niisugust kannatlikkust võib omada ainult meist erineva elufilosoofiaga rahvas.

Kuid tänapäeva Hiina uue elu ehitamisel enam ei nokitse, vaid lööb juba laia laastuga. Sügava mulje jätavad maa tohutud loodusvarad, nende kasutamismõimaluste avarus ning suurejoonelised kavad tööstuse ja põllumajanduse arendamiseks, samuti mõõtmatu jõud,

mis peitub rahvahulkade tööentusiasmis. Uued tööstused, elektrijaamad ja kombinaadid kerkivad kui seened pärast vihma. Iga päev alustatakse kolme suure tööstuse ehitamist. Sünnib lausa imesid. Ajal, kui ma viibisin Hiinas, valmis üle maa 300 000 rauasulatusahju. Suurem osa neist olid kohaliku tähtsusega käitised, mis püstitati vanade hiina vastavate ehituste eeskujul, kuid oli ka tehnika viimase sõna järgi loodud moodsaid ettevõtteid. Hiina malmitoodang suurenes 200 miljoni tonnini aastas ning eesmärk jõuda siin järele ning minna mööda Inglismaast on ainult paari aasta küsimus. Üldse töötab Hiinas kõigil mustmetallurigiaga seotud töödel 60 miljonit inimest.

Praegu on Hiinas ehitamisel 14 500 väikest ja keskmist elektrijaama. Nende energia kasutatakse peamiselt põldude niisutamiseks ja teiste põllumajanduslike tööde mehhaniseerimiseks. Viimase paari aasta jooksul on Hiinas rajatud kanaleid, mille kogumaht vastab 105 Suessi kanali mahule. Niisutatavate maade üldpindala ulatub juba 50 miljoni hektarini. Nii on pool kogu põllumaast kindlustatud looduse tujukuse vastu. Kõigi nende põllumajandus- ja niisutustööde mehhaniseerimisel vabaneb miljoneid töökäsi. Samal ajal aga suureneb Hiina rahvaarv loomuliku juurdekasvu teel 15 miljoni inimese võrra aastas. Kuhu rakendada kõik need töökäed, see on esialgu veel probleem.

Hiljuti rajatud Hiina moodne autotööstus ei tööta esialgu veel täie tootmisvõimsusega, kuna selleks pole vajadust. Iga auto kulutab ju bensiini, auto ehitamiseks läheb aga vaja mõningaid imporditavaid metalle. Üks toodangu piiramise põhjusi seisab vist selles, et üks veoauto on suuteline asendada mitmesaja inimese tööjõudu. Tihedalt asustatud Hiina rajoonides aga praegu tööjõupuudust ei tunta. Tekib kohe küsimus, kuhu rakendada vabanenud tööjõud, kust leida neile uut tegevust.

Kui käia ja vaadelda eksportkaupade näitusel eksponeeritud väljapanekuid, tutvuda Hiina Rahvavabariigi tööstuse ja põllumajanduse arendamise suurejooneliste kavadega, jälgida hoogsat ehitustegevust ja arvestada toodangu tormilist kasvutempot, siis ei jää kahtlust, et

ka hiinlaste «kuldsete töökäte» õige rakendamise probleem peagi lahendatakse. Siis vabaneb inimene Hiinas labidast ja bambusest kaelkookudest, millega ta praegu ehitab tööstusi, kujundab ümber loodust ning transpordib kaupu. Hiina Rahvavabariik andis juba riksakulile kolme rattaga velorikša ja tegi temast inimese, kes küll praegu teeb veel pedaalide sõtkumisel rasket tööd. Kuid peagi vahetatakse velorikša mootorrikša vastu ning lähedal on aeg, kus endised riksajuhid pööravad autorooli.

Millisele tasemele jõuab paarikümne aasta pärast Hiina Kommunistliku Partei juhtimisel töökas ja usin hiina rahvas oma loodusvaradest rikkal maal, selle pildi maalimiseks ei piisa ühe arsti fantaasiast.

MULJEID
HIINA
TEATRIST
JA KUJUTAVAST
KUNSTIST

Hiinlane on suur teatrisõber ja igas linnas on teatreid kas niisama palju või isegi rohkem kui kinosisid. Põhjuseks on see, et hiina teater on tõeline rahvateater, mis on aastatuhandeid olnud suuremalt osalt kirjaoskamatu rahva ajaleht, raamat ja entsüklopeedia, nii nagu seda oli teater ka vanas Kreekas ja Inglismaal eelmise

kuninganna Elisabethi ajal. Teater oli lektüür õnnelikust elust neile, kellele see oli kättesaamatu. Ka oli hiina teater oma sümboolikaga arusaadav kõigile nagu hiina kiri ja kunst, olenemata keelte ja murrete erinevusest.

Jälgisin Hiinas kolme teatrietendust ja pean märkima, et need kõik olid nauditavad. Lühikesest venekeelsest sisuseletusest piisas laval toimuva mõistmiseks ja teatrielamuse saamiseks. Muidugi ei saa kõike panna teatri arvele, palju oleneb siin ka vaatajast. Enda kohta pean ütlema, et olin hästi puhanud, sügavalt rahul oma

kauaaegsete soovunelmate täitumisega suurepärase reisi näol ning vaba igasugustest muredest. Isegi kavatsus kirjutada Hiinast reisikirja ei mõlkunud veel peas. Minu vaadet aga ei jaganud paljud kaasturistid ja kippusid poole etenduse pealt lahkuma põhjusel, et neile käib etendust saatev lakkamatu harmooniata trummide, taldrikute ja trompetite lärm lihtsalt närvi-
dele.

Pean märkima, et ka mina ei tajunud hiina teatris muusika esteetilist külge ega osanud sealt leida meloodiat, kuid mind võlus rütm, mis valitses muusika või õigemini öelda rütmilise lärmi ja lavalise tegevuse vahel. Kogesin, et pasunad hakkasid valjult puhuma ja trummid kõvasti lööma siis, kui laval seda oli vaja, — kui oli oodata tegelaste drastilist kokkupõrget või tegevuse kulminatsioonipunkti. Pillid mängisid piano pianissimo aga ajal, kui näitleja oli mõttes või seisis raske ja otsustava küsimuse lahendamise ees. Nii on muusika seotud sümboolikaga, mis iseloomustab tegevust laval. Ooperites on laululine osa üsna tagaplaanil.

Hiina teater on täis sümboolikat. Juba näitlejate maskid ütlevad, millise isiksusega on tegemist. Valge ninaga näitleja kujutab pugejat ja tallalakkujat. Valge märk otsaesisel aga on petiste ja reeturite tunnuseks. Punane grimm tähendab armastust ja headust, valge surma ja leina, ka kurjust ja valelikkust. On veel rida vahekaraktereid mitmesugustes värvi-
varjundites.

Dekoratsioonid puuduvad. Kui näit-

leja läheb teise tuppa, siis avab ta sümboolse liigutusega kujuteldava ukse ning teeb, nagu astuks ta üle kõrge hiina ukسلäve. Võtab artist piitsa, tähendab see ratsutamist; piitsa käest panek aga väljendab sadulast mahaastumist.

Näitlejate kostüümid on kirevad ja hinnalisest materjalist. See on teravalt kontrastne tavalise tänavapildiga, mis on riietuse osas ühtlane ja tagasihoidlik ning kus ei tee vahet mehe ega naise, rikka ega vaese vahel. Laval vahetab artist kostüüme iga pildi järel, üks kallihinnalisem kui teine. Halattide lõike järgi saab eraldada, kas on tegemist sõjaväelase või ametnikuga. Peamiselt aga sümboliseerivad lavalist isiksust riide mustrid. Draakoni kuju on riidemustriks imperaatoril, tema sugulastel, kuberneridel ja kõrgematel sõjaväelastel. Lisaks sellele eraldab imperaatorit veel riide oranžkollane värvus. Fööniks-lind mustrina tähendab ilusat naist, samuti heasoovlikkust ja heasüdamlikkust. Hiir märgib raha ning ehib seepärast mandariinide halatte. Lootoslillega tähistatakse iseloomu puhust, bambus, mis talub nii sooja kui ka külma, tähendab otsekohesust, samuti teovõimsat isiksust. Tundes hiina teatri sümboolikat ja osates lugeda maskide ja riietuse keelt, teab teatrikülastaja näitleja lavale ilmumisel kohe, kellega on tegemist. Sellele lisandub veel näppude ja pikkade kostüümide-halattide varrukate mäng. Kui näitlejal on põial püsti, siis on asi või olukord väga hea; kui aga põial osutab alla, on lugu täbar. Varrukas omakorda on näitleja tunde üheks väljendamise vahendiks.

Võib tekkida arvamine, et hiina teatris ei ole näitlejal laval vaja kuigi palju näidelda, kuna maskide ja riietuse sümboolika ning näppude ja varrukate mäng ise juba jutustavad vaatajale suurema osa vajalikest. Tegelikult on asi vastupidi. Näitlejad mängivad võrratult ja adekvaatse miimikaga, mis on saadetud elavatest pantomiimilistest liigutustest. Teatris, kus kõiki osi mängisid naised, ma otse imetlesin nende näitlemisoskust. Juhul, kui ma sinna oleksin sattunud ootamatult, siis poleks ma eales võinud arvata, et seda iseteadlikku ja jonnakat vanameest, kes kühmus seljaga

ja jalgu lohistades liikus üle lava ning rääkis täiesti mehe häälega, kehastas naine. Ega siis asjata nõuta hiina näitlejalt oskust rääkida ja laulda viies häälevarjundis, s. o. matkida noort ja vana meest, noort ja vana naist ning osata järele teha loomahäält — möirgamist. Lauldakse erilisel kurgu-suulae häälel. Selle õppimisel aeti omal ajal artisti pea paljaks, et õpetaja saaks pealae veenide täitumise järgi jälgida, kas ja kuidas õpilane täidab laulukooli ettekirjutusi ja reegleid. Näitlejate tööd kergendab siin mõnevõrra see, et ka hiina mees räägib ja laulab võrdlemisi kõrge häälega. Mina igatahes ei kohanud Hiinas basse ja baritone.

Hiinas on kümme erinevat teatriliiki. Neist kõige arhailisem teater on see, kus kõiki osi mängivad mehed. Näitlejate mängus polnud kunagi märgata edvistamist või publikule mängimist. Üheks põhjuseks on arvata-vasti see, et aplause on mängu ajal vähe ja needki pole määratud näitlejale. Publik reageerib aplausiga tüki sisule. Seejuures peetakse näitlejatest väga lugu ja nimekamaid neist tuntakse ning austatakse üle kogu maa.

Etendus hiina teatris algab tavaliselt kell seitse õhtul ja lõpeb kella üheteistkümne paiku. Mitmel pool projekteeritakse lava kõrvale näidendi tekst hieroglüüfikirjas. Keeldu, et lapsi ei tohi teatrisse kaasa võtta, Hiinas ei tunta. Nii lugesin Kantonis teatrist väljumisel 19 ema, kellel olid imikud selga seotud. Kuid etenduse ajal ei kuulnud ma kordagi laste nuttu. Koos lapsega võtab selle tööka rahva tütar teatrisse kaasa vardad, jälgib etendust ja laseb samal ajal näppudel nobedasti käia. Hiinlane armastab teatrit. Ainuke järjekord, mida ma Kantonis nägin, oli teatripiletite müügikassa juures. Samal ajal aga olid kinod pooltühjad.

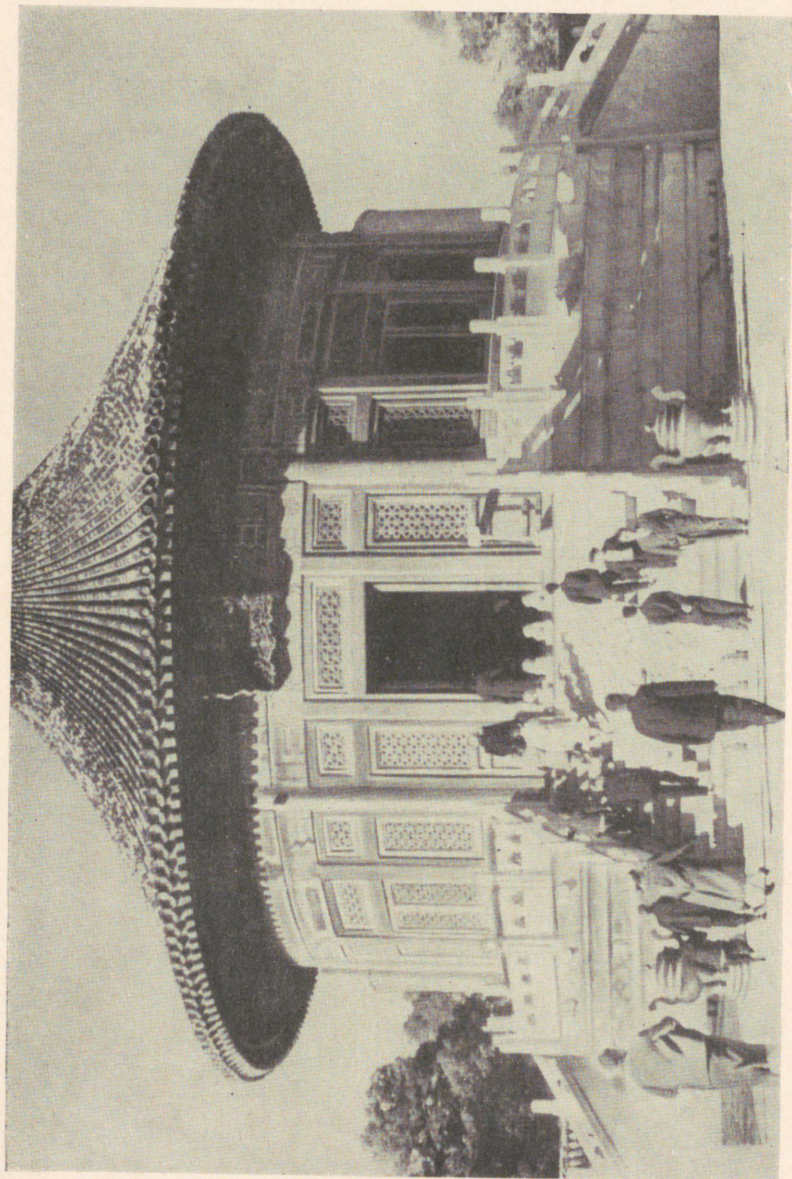
Kantoni rahvapargis oli juhus jälgida ka hiina nukuteatri etendust. Sealsel nukuteatril on seljataga rohkem kui 2000-aastane ajalugu. See vana rahvakunst, mida nimetatakse ka varjude teatriks, on Hiinas, eriti aga maal, laialt levinud. Hiina keeles nimetatakse seda teatrit «jin tši», s. t. eeslinahast teater, ning meie plastilisest nukuteatrist erineb hiina oma selle poolest, et tegelaste mitmevärvilised kujud on välja lõigatud puust, paberist või nahast.

Lõpuks paar sõna muljetest Uhanis ja Kantonis külastatud tsirkuseetendustelt. Žongleerimine taldrikutega, akrobaatilised ja hiina mustkunsti numbrid, hüppamine läbi põlevate rõngaste, kondiväänamine jm. kõnelevad hiina tsirkuseartistide pikaajalisest ja väga põhjalikust treeningust. Umbes niisamasuguseid asju võime näha ka meie tsirkuste etendustel. Väike vahe on ainult artistide esinemises. Kui meil tsirkuseartist reageerib oma numbri kordaminekule või ebaõnnestumisele näoilmega, siis hiina artisti ilme jääb muutmatuks maskiks nii numbri sooritamisel kui ka selle õnnestumisel. Suur erinevus on aga klounaadis. Meie tsirkuseklounide käitumine arenil on lärmakas ja sageli labasusse kalduv. Hiina kloun aga teeb vaikset huumorit oma saamatuse, üliagaruse ja arguse arvel, olles seejuures esmaklassiline akrobaat. Tema naljad võivad ju mõnikord tunduda naiivsetena, kuid mitte kunagi labastena.

Niisama erinev, nagu seda on hiina teatrikunst Euroopa omast, on ka hiina maalikunst, mida hiinlased

Nefritbuddha.

Taevatempel Pekingis.

ise peavad oma vana kultuuri üheks ilusamaks õieks ja krooniks. Kahju on, et turistil on välismaal alati täiskiirus peal ning mõnegi küsimusega, mis väärrib või nõuab vähe pikemaajalist süvenemist, saab tutvuda ainult linnulennult. Üheks niisuguseks küsimuseks oli hiina kujutav kunst. Kuigi sellele sai heita ainult põgusa pilgu, siis haaras seegi nähtu oma lihtsuse, ilumeele ja värvide harmooniaga.

Hiina maalikunstil on seljataga pikk ajalugu väga mitmekesiste stiilide ja koolkondade õitsenguga. Tänapäeva hiina kunst, mis tekitab elutõde, on küll subjektiivne, kuid ei tõsta seejuures vägivaldselt esile kunstniku mina, nagu see on omane suurele osale Lääne-Euroopa formalistidele. Maaliteos peegeldab kunstniku sisemisi läbielamusi, peegeldab tõelisust, ilma et ta seejuures moonutaks reaalsust või häiriks ja teeks rahutuks vaatajat. Üheks omapäraks on ka teatav ökonoomsus, mis jätab kõrvale kõik vähemtähtsa. Sageli kujutatakse puu asemel ainult üht oksa, isegi ühtainust õit. Kirsiõis, mis tähistab kevadet või täpsemalt sümboliseerib maikuud, on hiina maalil kuidagi täiusliku iluga ja haarab vaatajat isegi rohkem kui sama õis looduses. Maalil on lisaks õiele midagi veel kunstniku tõekspidamistest, elamustest ja mõtisklustest. Sama on maksev teose kohta, millel on kujutatud üksik puu

mäekingul, või maali kohta, millel hiinlane künnab vesipühvliga. Kui riputad niisuguse maali seinale, siis muutub tuba nagu suuremaks ja avaramaks ning hinge tekib sügav rahu, nagu kõnniksid ise õitsvate kirsipuude all ja vaataksid mäelt orus kündvat põlumeest.

Hiina teater ja hiina kujutav kunst on meist erineva kultuuriga rahva omapärane looming. Sageli ei oska me selles näha hiina hingesuurust, vaid peame lühinägelikult mõndagi joont negatiivseks omaduseks. Hiinlaste elu nende väga tihedalt asustatud maal pole olnud kerge. Nii hiina teater kui ka hiina kujutav kunst on ennast kohandanud laiade rahvahulkade teenindamiseks, et teha helgemaks ja rõõmuküllasemaks inimeste elu ning kergendada nende tööd. Ka minu arvates on kunsti üks ülesandeid inimestes rõõmutunde tekitamine, sest konflikte, raskusi ja ebamugavusi pakub paratamatult elu isegi.

KEERUKA EHITUSEGA ÜHENDAV LÜLI

Hiinlastega vesteldes oli tihti kõneaineks nende keel ja kiri. Tavaliselt on nii, et turist välismaal püüab kohalikus keeles selgeks õppida numbrid, mõned tervitus- ja tänusõnad ning paar lauset, mida läheb vaja kauplustes sisseoste tehes või tänaval teed küsides. Meil, nii minul kui ka teistel, ei edenenud see aga kuigi edukalt. Ja siin oli mitu põhjust.

Hiina keel erineb oma ehituselt ja ka hääldamiselt täielikult indo-germaani ja soome-ugri keeltest. Seepärast nõuab kõrv kõigepealt aega keele omapäraga harjumiseks. Hiina keel kuulub nn. ühesilbiliste keelte hulka, milles esinevad teatud kindlad kas täishääliku või «n» ja «ng»-ga lõppevad silbid. Niimoodi saab moodustada umbes 400 silpi. Et vahet teha erineva tähendusega, kuid ühte moodi hääldatavate silpsõnade vahel, kasutatakse rõhku või nn. tooni. Põhja-hiina murdes on neid neli, lõuna-hiina murdes aga rohkem. Nende vahede eraldamine pole eurooplasele algul kuigi lihtne. Hiina keeles sõna «tšou» tähendab bambust, omadussõnana ka vastupidavust ja sitkust. Teise tooniga öelduna tähendab aga «tšou» vana siga. Nii saadakse kuni 1500 silpsõna, ja et neist ikkagi ei piisa, siis luuakse liitsõnad. Huvitav on teada, et hiina keeles puudub käänamine ja pööramine ning ei ole vahet ainsuse ja mitmuse

中
華
人
民
共
和
國

vahel. Et hiina keeles pole r-tähte, siis kõlas hiinlaste, eriti tütarlaste huultelt venekeelne sõna «horošo» sageli «halošo». Hiina keeles kõlab sama sõna «hen-hau».

Kõnekeelelega oli Hiinas raskusi ka hiinlastel endil. Paar korda juhtus, et turistidejuhid, üks pärit Põhja- ja teine Lõuna-Hiinast, ei saanud teineteisest aru ning pidid appi võtma bloki ja hieroglüüfid. Meid saatev vene keelt valdav tõlk, kes oli pärit Põhja-Hiinast, tunnistas, et ta on elanud kolm aastat järjest Kantonis, aga saab alles nüüd aru kohalikust murdest, kuid rääkida veel ei oska. Tingituna nii ajaloolistest kui ka geograafilistest põhjustest, jaguneb hiina keel paljudeks murreteks, millel on väga suuri erinevusi.

Veelgi täbaramas olukorras on turist Hiinas hieroglüüfikirja lugemisel, mis on maailmas vanimaks, kuid ka raskeimaks kirjasüsteemiks. Vanimad hiina kirja näited leiduvad ühel pronksplaadil, mis pärineb 2205. aastast e. m. a. Vanim meie ajani säilinud trükitud raamat on pärit 868. aastast m. a. j. ja esimene trükitud ajaleht hakkas Hiinas ilmuma 1000 aastat tagasi ning kandis nime «Dzin Bao», s. o. «Pealinna Teataja». Hiina kirja omapäraks on see, et iga kirjamärk tähistab mõistet. Aastal 1700 m. a. j. ilmunud suures hiina keele sõnaraamatus ei ole vähem kui 44 449 hieroglüüfi. XIII sajandi algul tunti neid koguni 53 525. Tänapäeval kasutatakse 6000—7000 hieroglüüfi ning ka viimasel ajal väljaantud sõnaraamatud lepivad 7000—9000 hieroglüüfiga. Asja teeb veelgi keerulisemaks nähtus, et iga hieroglüüf koosneb joontest, mille arv võib ulatuda neljakümneni. Nagu hiinlased rääkisid, ei ole nii suure arvu märkide meelespidamine ja silmaga eraldamine eriti raske, kui osatakse lahutada hieroglüüfi joonteks ning tuntakse nende joonte kirjutamise järjekorda.

Uhanis vestlesin hiina filoloogiga ja pärisin, millal võetakse Hiinas kasutusele foneetiline kiri. Vastuseks joonistas ta paberile 1+3 ja 14 ning märkis, et sellest saab aru nii eestlane kui ka hispaanlane, venelane ja islandlane. Täpselt samuti on Hiinas hiina kirjaga. Kui Mao Tse-dung võtab sulle või pintsli ja maalib hieroglüüfides: «Meie põhimõtteks on rahvast innukalt ja

kogu südamest teenida», siis ei oma need märgid Pekingis ja Kantonis ühtlast kõla, kuid väljendavad sama mõtet. Seda oskab lugeda nii pekingi kui ka kantoni murret kõnelev hiinlane. Hiina kiri olnud mitu aastatuhandet väga erinevaid murdeid kõnelevate hiinlaste ühendavaks lüliks, teinud põhja ja lõuna tõuliselt erinevatest inimestest ühise rahvuse — hiinlased.

Foneetilisele kirjale üleminek pole sugugi lihtne. Nii tuleks näiteks keskajalehed ja raamatud trükkida iga murde jaoks eraldi. Seepärast eeldab foneetilise kirjavaansi rakendamine enne ühiskeele laialdast kasutuselevõtmist, mille aluseks on pealinna Pekingi murre. Ühiskeele normeerimine aga nõuab väga laialdast ja põhjalikku kõigi hiina keele murrete uurimist. On koostatud hiina foneetilise kirja projekt, mis esialgu koosneb 30 tähest. Neist 25 märki on võetud inglise tähestikust ja 5 kunstlikult loodud. Seda on juba hakatud õpetama koolides, kasutama telegrammide edasiandmisel ning hiina keele õpikute koostamisel vähemusrahvuste ja välismaalaste jaoks.

Hieroglüüfid niipea ei kao. Alates 1952. aastast aga töötab asjatundjate komitee, kelle ülesandeks on hiina hieroglüüfikirja lihtsustamine. See toimub eeskätt joonelementide vähendamise suunas, et muuta hieroglüüfid kergemini õpitavateks. Lihtsustatud märgid võetakse kasutusele järk-järgult. Et hiina kirjas on märke, mida mitut moodi kirjutatakse, siis valitakse nende hulgast kõige levinum ja lihtsam märk ning teised kõrvaldatakse kasutamisel. Üheks abinõuks, et hiina kirja õppimist lihtsustada ja seega kaasa aidata kirjaoskamatuse likvideerimisele, on kasutatavate hieroglüüfide arvu vähendamine. Ajalehekeel kasutab praegu ainult 2000 kirjamärki ja arvatakse, et seda võib vähendada kuni 1000 hieroglüüfini.

Hiina kirja reformeerimise lõplikuks eesmärgiks on ühiskeele laialdane tarvituselevõtmine ja foneetilisele kirjale üleminek. Hieroglüüfid aga jäävad alati vajalikeks Hiina ajaloo, keele ja rikkaliku kultuuripärandi uurimisel.

HIINA SÖÖGIST

Varahommikust aega, millal teised matkagrupi liikmed veel rahulikult magasid, kasutasin Kantonis jalutuskäikudeks hotelli lähemas ümbruskonnas. Jälgisin inimeste argipäevast tööd ja askeldamist, heitsin pilgu kauplustesse, kangialustesse töökodadesse ja hiina teemajadesse. Niimoodi sattusin ühel päeval lihakauplusesse. Kuigi minu süda on nii anatoomikumi ja kohtuarstiteaduslike lahangute kui ka sõjaaegsete raskete haavatute ravimisega muutunud üsna karastatuks, käis seekord imelik tunne rinde alt läbi. Konksude otsas rippusid eeslikopsud ja koerakintsud kõrvuti seakootidega, plekist laudadel aga lebas hunnikus haikala uimi, valgeid hiiri, iga liiki krabisid ja vähke, kuhjadena rohutirtse ning mitmesuguseid limukaid. Nende hulgas olid mõned suuremad haarmete ja silmadega sülditaolised elukad otse tülgestavad.

Kohe tekkis küsimus, et ega siis ometi meie pole neid maitsnud. Peamiselt sõime Hiinas ju toite, mis seisavad meiegi restoranide ja sööklate menüükaardil. Kuid 7—8 korda oli võimalus proovida ka hiina rahvustoite. Tavaliselt serveeriti siis 18 rooga, üks maitsavam kui teine, järgmine isuäratavam kui eelmine. Meile muidugi ei pakutud elava ahvi aju, nagu seda näiteks Kantonis mõnedes ringkondades hoolimata ähvardavast karistusest siiski salaja söödavat, meile ei serveeritud ka valgeid hiiri ega austri silmi. Magushapud kalu, musta äädikaga konserveeritud vanu

mune, igasuguseid linde ja pasteete, krabisid, magusaid kartuleid ja rediseid, mandariinseeni, rohelisi kõrvitsaid ja elevandiluu värvi lootose tuumasid tuli siiski maitsta. Võib-olla sõime ka tigudest ja vihmaussidest valmistatud pirukaid ning mine tea, võib-olla ka keedetud eeslikopsu ja küpsetatud koerakülge. Mitu korda tuli ju süüa kahtlaselt peenikeste luudega liha. Mine võta seda nüüd tagantjärele kinni, pealegi kus keeleoskus tegi raskusi põhjalikumaks tutvumiseks hiina köögikunsti saladustega. Mulle igatahes hiina rahvustoidud maitseid ja ma ei teinud sellest küsimust, mis vaagnal ette toodi. Kui oled juba külas, siis võta vastu, mida pakutakse.

Põhja-Hiinas on tähtsamaks ja põhiliseks toiduks nuudlid, Lõuna-Hiinas aga riis. Viimast sai söödud igasugusel kujul, küll keedetult, aurutatult ja praetult. Alati oli riisitoit nii maitsev, et kunagi ei saanud mahti pulkade kasutamiseks. Turist on pidevast ringitormamisest alati suurepärase isuga, ja pulkadega poleks suutnud hüva rooga nii ruttu suu juurde tõsta, kui kõht seda nõudis. Enne kui toit lauale kanti, sai küll hoolega harjutatud pulkade hoidmise võtteid, aga niipea kui esimene roog ette anti, haarasid eranditult kõik kiiruga kahvlid või lusikad. Pulkade kasutamist takistas ka põlle või niisuguse salvrätiku puudumine, mida meil vanaisade päevil tarvitasid peenemad mehed. Üks ots pisteti lõua alla krae vahele ja salvräti muu osa kattis kogu rinnaesise ja püksid. Minul igatahes kippus pulkadega süües põue pudenema nii riisi kui ka lihatükke. Hiinlased ise aga kasutasid pulki niisama osavalt kui meie nuga ja kahvli. Pulgad hoitakse söömisel ühes käes.

Toitu serveerivad hiinlased maitsekalt väikestel peopesa suurustel taldrikutel. Puljongid ja magusad supid tuuakse lauale meie kohvitasse meenutavates nõudes, millel puuduvad kõrvad. Vastavalt sööginõude suurussele on ka toiduportsjonid. Aga ega's muidu ei jõuakski süüa lõuna ajal 18 rooga. Eriti pidulikkudel ja tähtsatel lõunasöökidel pakutavat roogasid veel poole rohkem. Toidu kõrval oli meil alati maitsev õlu ja sellest veelgi maitavam puuviljamahl. Eine lõpul pakuti kas puu-

vilja, õunu, pirne, viinamarju, banaane, apelsine või mandariine. Viimaseks toiduks oli aromaadne tee, mis tunduvalt vähendas rikkalikust toidust tingitud roidumust. Sõna tõsisel mõttes oli karastav hiina tee meile otse hädavajalikuks joogiks, sest lõunapuhkuseks polnud meil kunagi aega. Pool või veerand tundi pärast sööki isiklike asjade korraldamiseks, ja juba jälle ruttasime saama uusi muljeid ja kogemusi sellelt lõpmata suurelt maalt, kus käib vabanemine igivanade traditsioonide ja dogmade kütkest ning siirdumine kultuuri ja sotsialismi.

... KÖÖGIST

Ühel lõunasöögil oli minu naabriks hiinlane, kes mulle jättis mulje, et ta on suurepärane hiina kulinaarkunsti tundja. Kasutasin juhust ja esitasin küsimuse, et mida hiinlased lisaks riisile ja nuudlitele tavaliselt veel söövad. Vastus oli lühike: kõike. Aga kui see oleks võimalik, siis sööksid hiinlased kõige meelsamini ainult krabisid ja vähke. Hiina on alati olnud tihedalt asustatud ja kuna varematel aegadel esines üsna sageli nälja-aastaid, siis õppisid hiinlased hädaga sööma kõike, millest aga hambad jagu saavad. Seejuures õpiti pealtnäha täiesti võimatuid asju suupäraseks tegema. Ainult ühte toiduainet ei ole hiinlased senini õppinud mõnuga tarvitama. See on juust, kuigi selle valmistamise oskuse töid endaga omal ajal kaasa juba mongoli vallutajad. Samuti ei ole juust hiljem eurooplaste toidulaualt levinud hiinlaste söökide nimekirja.

Meie vestlus veeres haruldastele söökidele ja maiuspaladele.

Minu lauanaaber, kes oli juba aastates inimene, väitis, et tema ise pole söönud ega ole juhust olnud ka näha maoliha söömist. Samuti ei ole tema tutvusringkonnas kedagi, kes oleks oma elus korra madu maitsnud. Nii on ussiliha söömine Hiinas niisama haruldane kui Euroopas või Ameerikas. Mis aga puutub koeralihasse, siis seda söödi ja süüakse vähesel määral veel tänapäevalgi. Kui hiina turule, kus kaubeldakse kõigi võimalike ja võimatute asjadega, ilmub koeraliha müüja, siis tunnevad tema kohe ära kõik turul viibivad koerad. Lihamüüja ümber algab meeletu haukumine, urisemine ja hammaste näitamine.

Võrreldes maailmakuulsa vene ja prantsuse köögiga seisneb hiina köögikunsti iseärasus selles, et siin ei tunta riisi, juurvilja ja liha eraldi keetmist või praadimist. Kui mõni tavaline hiinlane näeb, kuidas Euroopa või Ameerika perenaine oma köögis keedab sealiha, kapsaid, kartuleid ja muud eraldi pottides ning need alles enne serveerimist liuale üksteise kõrvale paigutab, siis naerab ta kaastundlikult «barbarite» mõistmatuse üle. Hiina kokakunsti saladus peitub mitmesuguste toiduainete koos keetmise ja nende spetsiifiliste maitsete segamise oskuses. See aga pakub loendamatu võimalusi toiduretseptide koostamiseks.

Kogesin, et hiina rahvusroad on märksa toitvamad meie söökidest ning on palju lähemal dotsent Rannaku poolt propageeritavale loomulikule toitumisviisile, mis kannab loosungit: eemale rafinaadidest. Mis aga hiina köögikunsti ja hiina rahvusroad minu kui arsti silmis eriti kõrgele tasemele tõstis, oli see, et roogade valmistamisel püüti säilitada toiduainete kõiki toiteväärtusi, s. o. valmistada ja serveerida neid võimalikult toorel kujul.

Hiinas ei ole köögikunstiga tegelemine mingisuguseks alandavaks või teisejärguliseks tööks. Paljud hiina kirjanikud on kirjutanud lühemaid või pikemaid töid toitute valmistamisest ja nende maitsest ning poeetid loonud laule mõnele haruldasele suupistele. Ja tänapäeva hiina romaanideski võtavad sageli paljusid lehekülgi enda alla kirjeldused sellest, mida üks või teine peategelane sõi hommikul või lõuna ajal.

Ehtne hiina pidusöök on pühendatud mõnutundmisele toitude maitsmisest. Eurooplaste komme ja harjumus vestelda peolauas häirib hiinlast nii külalisena kui ka külaliste vastuvõtjana. See olevat üks põhjusi, miks väga harva esineb tihedat läbikäimist eurooplaste ja hiinlaste perekondade vahel. Hiina mentaliteedi kohaselt tuleb vestlusest mõnu tunda vestluse ajal ja söömisest — söögi ajal.

...JA JOOGIST

Mis puutub joovastavatesse ja teistesse jookidesse, siis oskab hiinlane nende tarvitamisel, välja arvatud tee, pidada parajat piiri. Oma kolmenädalasel Hiinas viibimise ajal ei näinud ma ühtegi joobnud inimest ega kohanud purjus kangelast, kes oleks uhkeldanud sellega, et ta oma mõistuse kaotamiseks on raha kulutanud. Mulle ei sattunud silme alla ühtegi taaruvat ja kaasinimesi tülitavat kodanikku. Ometi on Hiinas vabamüügil kange viin, veinid, õlu ja konjak. Tundus, et mõõdukuse kõrval avaldab mõju ka rahva kasvatuslik külg, mille põhimõtteks on kaasinimese austamine. Juhtub, et mõni tarvitab alkoholi rohkem kui ta suudab seda taluda, siis ei kipu ta teisi inimesi tülitama, vaid püüab vaikselt kaduda kaasinimeste silmist.

Tee joomisega aga on teine lugu. Igal pool, kus me käisime, igas linnas, asutuses ja ettevõttes võeti meid vastu teega. Seda pakuti hommiku-, lõuna- ja õhtusöögi ajal, tee ei puudunud raudteerongis ega laeval väljasõitude ajal. Hiinlane joob teed kodus ja tee-

majas, üksinda ja seltskonnas, nõupidamisel ja teatri-saalis. Ta joob teed hommikul pärast ärkamist ning õhtul enne magama heitmist. Ei ole ühtegi teist harju-must, mis hiinlaste hulgas oleks nii laialdaselt ja süga-valt juurdunud, kui seda on tee joomine. Seda joovad nii noored kui ka vanad, vaesed ja rikkad. Tee ja tee joomise kohta on kirjutatud pakse raamatuid. Ja hiin-lased ise jutustasid mõnusa huumoriga, et varematel aegadel on nende juures esinenud juhtumeid, kus mõni üsna jõukas mees jõi ennast teega pankrotti.

Teemaja Hiinas on umbes sama, mis meil kohvik. Teemaju, neid suuremas osas kergeid ehitusi ja lõunas sageli ainult katusealuseid, leidub Hiinas väga tihedalt. Neid on parkides ja puiesteedel, tänavate ja maanteedes ääres, majade kangialustes ja templiesistes, turgudel ja rahva kogunemise kohtades. Kõikjal võid näha mõtte-targa näoga hiinlasi teemajas maitsmas kaanega kruu-sist kuldkollast, rohelist või pruuni aromaatsset jooki.

Hiinas toodetakse ja tarvitatakse põhiliselt kolme teesorti — rohelist, musta ja telliskivivärvilist teed. Need omakorda jagunevad kümneteks alasortideks, olenevalt teepõõsa liigist, kasvukohast ja koristamise ajast, teelehtede kuivatamisest ja töötlemise viisist. Et tee aroomi ja maitset mitmekesistada, lisatakse teeleh-tede hulka vähesel määral ja kindlas vahekorras mag-nooliate, rooside, jasmiinide ja tsitruspuude õisi ning muid lisandeid. Nii tekivad «Musta lohe», «Vee-jumala», «Rohelise kevade», «Õnneliku meele» ja tei-sed poetiliste nimedega teesordid. Mõnda sorti nime-tatakse ka «Valelikkude teeks», mis vihjab, et see tee-sort on värvainete ja muude vahenditega võltsitud. Vanasti karistati tee võltsijaid rangelt, neile riputati kaela häbilauad ja nad heideti kauaks ajaks vanglasse.

Maitsva ja aromaatsse tee saamine ei sõltu ainuüksi teelehtede sordist, vaid see oleneb ka veest ja tee keet-misest, mis on Hiinas välja kujunenud küllaltki kee-ruliseks kunstiks. Et vesi võib olla hea tee saamiseks oluline faktor, seda kinnitab ka teadus. Vesi, mis sisal-dab raua ja lubja soolasid, hävitab tee aroomi. Uuri-mised on näidanud ka seda, et kollane tee sisaldab roh-kesti C-vitamiini.

Teed juuakse Hiinas kõrvata portselantassist või kaanega kruusist leigeit ja suhkruta. Seda maitstakse peenetundeliselt aeglase söömudega. Suhkru lisamine rikub hiina tee peene maitse. Ehtne hiina tee pühib väsimuse, sunnib unustama kõhutühjuse, loob rahuliku ja rõõmsa meeleolu.

Psühholoogilised katsed ja uurimised on tõestanud, et tee tarvitamine tõstab inimese tähelepanu- ja arvutusvõimet.

Kanton oli meie matka lõunapoolseimaks punktiks. Siit hakkas marsruut kulgema tagasi. Esimeseks sammuks oli 19 tundi raudteesõitu. Vaguniaknast mööda vilksatavad majad on ümbritsetud viljapuudega. Nende hulgas domineerivad banaanid ja mandariinipuud. Siin ja seal võib näha palme. Viljakas maapind on punaka värvusega. Põldudel küntakse lamedate sarvede ja kinniseotud silmadega vesipühvlitega. Teisal on eesel adra ette rakendatud. Mõnes kohas teevad seda tööd koguni inimesed.

Saabume Hangtšouisse varahommikul. Joome oma vastuvõtutee ning värskendame end võõrastemajas

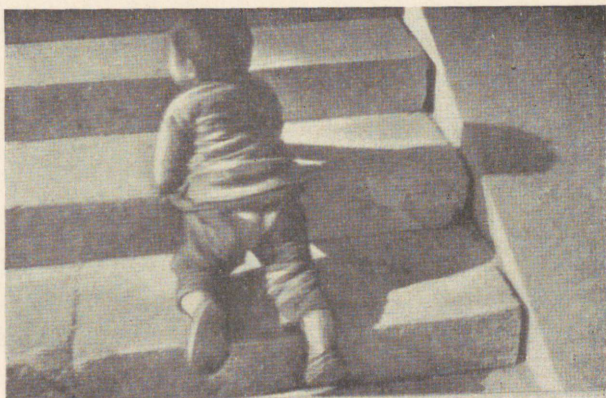
duši all. Vastvalminud hotelli toad on avarad, sisustatud moodsa mööbliga ning lai, pehme ja mugav voodi otse kutsub puhkama. Kahjuks jääb see mõnu proovimata. Hangtšou jaoks on jäetud meile ainult üks päev aega. Moskiitovõrgud voodite kohal kõnelevad, et me viibime ikka veel subtroopikas. Sääsed on siin aga meie omadega võrreldes palju rafineeritumad, nõelavad ilma eelneva pirisemiseta. Õnneks viibime Hangtšous aastaajal, millal sääski on vähe. Hotellis, kus peatume, paeluvad tähelepanu poolkumerad rauad trepiastmetes, mis väldivad libisemist.

Hangtšou, see rohkem kui 2100-aastase ajalooaga linn, on kuulus oma looduse iluga, mille kohta hiinlased tähendavad: «Paradiis taevas, Hangtšou maa peal». Linn, kus praegu elab umbes 700 000 elanikku, paikneb madalate mägedega ümbritsetud järve kaldal, mille ümbermõõt on ligikaudu 15 kilomeetrit ja keskmine sügavus 1,6 meetrit. Arvukad saared on omavahel ühendatud arhitektuuriliselt kaunite sildade ja paviljonide süsteemiga. Siin leidub võrratuid kiviktaimlaid skulptuuridega, palju lilli, eriti aga iga värvi krüsantheeme, ja tiike kuldkaladega. Omal ajal sõitis Hiina keiser siia kevadel, kui lootoslilled õitsesid. Hangtšouusse ehitasid hiina ja välismaa rahamehed suvilad, kus nad veetsid oma puhkeaega. Järve kaldal asub ka üks vana Hiina omapärastest imedest — pronksnõu, mille käepidemeid hõõrudes hakkab vesi nõus «keema». Külmad veepiisad lendavad igale poole laiali ning pritsivad lähedalseisjad märjaks. Tänapäeva teadus on selle saladuse lahendanud. Pronksnõu sangade hõõrumisel tekib ultraheli, mis paneb vee nõus liikuma, piisku laiali pilduma, nagu keeks nõus vesi.

Sõidame järvel katusega varustatud väikestes aerupaatides. Ilm on soe ja südapäeval, kui päike seisab kõrgel, on veel paras liikuda võrksärgis. Ainult hommikul ja õhtul on vaja kuube. Aerutamine, mis muutub peagi paatkondadevaheliseks võistluseks, võtab naha märjaks. Kiievi—Tallinna meeskond jõuab iga tahes esimesena saarele, mis ümbritsevate madalate, veepinnast ainult vähe kõrgemale ulatuvate tammide ja sildadega on ühendatud teiste saarekestega. Tam-

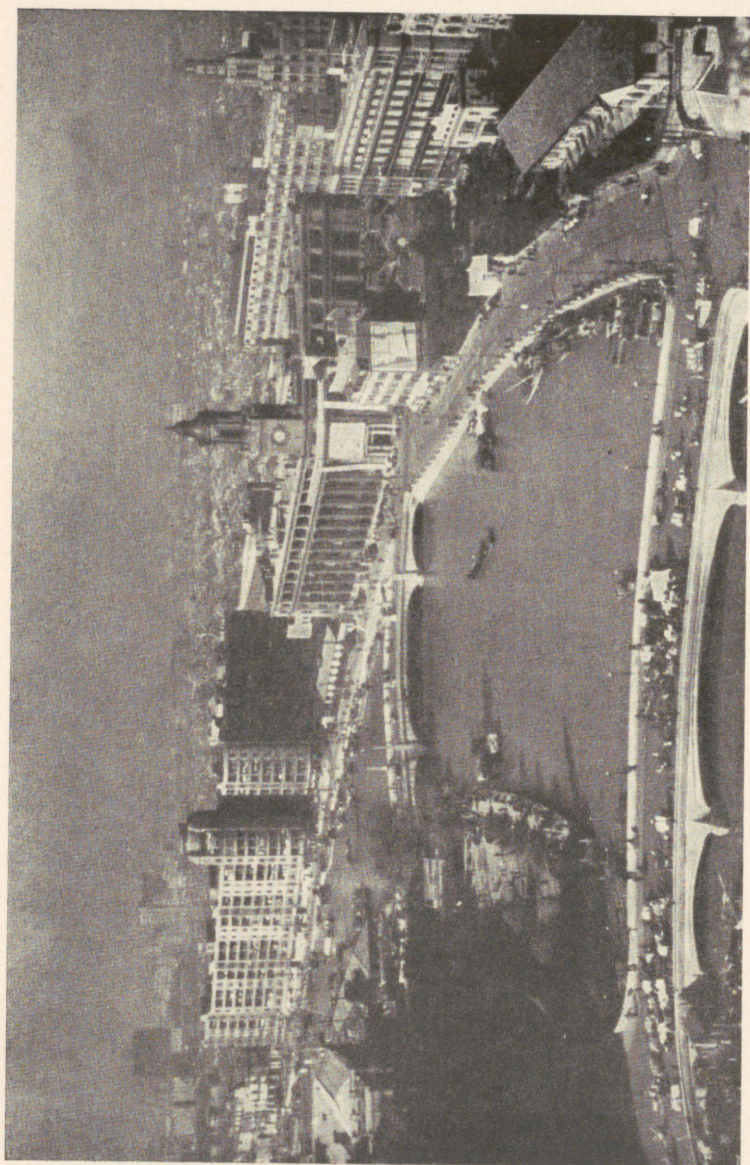

Kaks nendest, kes põllumajanduslikus tootmiskooperatiivis kogu aeg ekskursiooni saatsid.

Otstarbekohane lasteriietus.

Foto K. Vende

Šanghai nähtuna hotell​i aknast.

mid vahelistes tiikides kasvavad lootoslilled ja mängivad kuldkalad. Pruugib ainult korra käsi plaksutada, kui vesi lööb lainetama ja tiigi pind muutub kaladest helkivalt kollaseks. Tiiki nimetatakse hiina keeles «Õnnelike kalade kuningriigiks» ja me poleks varem uskunud, et nii suuri kuldkalu, kui ma seal nägin, üldse maailmas leidub. Üks mu reisikaaslasest naljamees aga rääkis, et tema olevat oma elus näinud korra veelgi suuremat, ligi 2 meetri pikkust kuldkala ja see pidanud kevadel kuskil seal Kostroma kandis luh-tadel jahti nii konnadele kui ka kurgedele ja hirmutanud koeri ning karjapoisse.

Kõnnime mööda siksakilist «Üheksa pöörde silda» ning jõuame saarekesele, mis kannab hiina keeles nime «Sügisene kuupaiste vaikse järve kaldal». Siin on suurepäraseid kiviktaimlaid vaheldumisi huvitavate puude, põõsaste ja taimedega, millistele ma oma soovida jätvate botaaniliste teadmiste pärast ei osanud nime anda. Istume ja puhkame veidi jalgu viinapuu-väätidest varjulistes ja jahedates lehtlates. Maname silme ette pildi, kuidas omal ajal teedel, millesse on looduslikest värvilistest kivikestest laotud draakonite ja teiste müstiliste loomade kujud, jalutasid keisrid oma paljude violettkleitidesse riietatud konkubiinidega, kõndisid hiiremuustrilistes halattides mandariinid ning punastes hõlstides kindralid. Musta riietatud madalamad ohvitserid valvasid aga selle järele, et ükski lihtsurelik ligi ei pääseks. Hiljem, kuni rahva-demokraatliku korra kehtestamiseni, sõitsid siia aega veetma Šanghai ja teiste kontsessioonialade rahatuusad koos oma kurtisaanidega.

Hiina iluaianduse omapäraks on igasuguse süm-meetria puudumine ja seepärast jääb mulje, et kõik on kasvanud metsikult ja omapead. Tegelikult on tundmatud kunstnikud siinseid parke hoolikalt kujundanud aastatuhandete kogemuste ja maitse kohaselt. Kuigi oli sügis, nautisime looduse lopsakat ilu ning püüdsime ette kujutada, milline paradiis võib Hangtšou olla mais, kui looduses kõik õitseb ja meeldivalt lõhnab.

Nagu mujal, tutvume ka Hangtšous hiina arhitektuuripärandiga. Järve kaldal ootab meid vana tuttav

«Ikarus», mis sõidutab meid «Kollase draakoni koopasse» ja Lao Tse templisse. Tee tõuseb mäkke ja viib mööda ühest Hangtšou panoraamis domineerivast ehitusest, tuhat aastat tagasi ehitatud 13-korruselisest nn. «Kuue harmoonia pagoodist». Mäeküljed on siin kaevatud terrassideks, kus kasvavad teepõõsad.

«Kollase draakoni koopa» lähem ümbrus on nagu suur looduslik kiviktaimla. Mäeküljelt väljaulatuvatel rahnudel on tõepoolest mitmesuguste müstiliste loomade kuju, moodustades looduslikke skulptuure. Huvitavam neist on draakoni pea, mille suust voolab allikas. Ronime mööda koopa käike, mis mitmes kohas on ühendatud sillakestega. Valgus tungib koopasse läbi seinavauste ning loob üsna müstilise õhkkonna. Vaheplatood, kust avaneb avar väljavaade ümbrusele, pakuvad võimalust puhkamiseks ning mõtisklemiseks. Kipud tahtmatult võrdlema neid ümaraid pehmejoonelisi mägesid inimese eluga. Eemaltvaatajale paistab kõik olevat ilus, õnnelik, lihtne ja harmooniline. Mäetipule jõudmine aga pole kaugeltki pühapäevane jalutuskäik, kus võid keppi keerutada ja laulu lüüa. Eesmärgi saavutamine on küllaltki vaearikas, täis raskusi ja igavaid teelõike. Nagu mäkke tõusmisel, nii ka elus teeb raskuste ületamine teekonna huvitavaks ning pakub rahuldust.

Samas asub taoismi rajaja Lao Tse tempel. Hoone ise on tavaline hiina kodaehitus keraamilistest kividest telkkatusega ega erine varem nähtud Buddhale ja Confutsiusele pühendatud palvelatest. Lao Tse õpetus, mis nõuab tagasipöördumist looduse juurde, on täis müstikat ja see kajastub ka templi ümbruses. Juurdepääsutee kulgeb läbi kaljusse raiutud võlvkäikude, üle sildade ja mööda lillelisi terrasse. Kõik see peab meenutama inimesele looduse võimsust ja ilu, nagu taoistide õpetuski. Lao Tse kuju templis on üsna sarnane tavalise ümarajoonelise ja magusa näoilmega Buddha figuuriga. Templis tekib mul lahkarmamine kohaliku turistidejuhiga, kes väidab, et Lao Tse elas ja tegutses rohkem kui 3000 aastat tagasi. Täpsustan seda daatumit ning märgin, et Lao Tse oli Confutsiuse kaasaegne ja mõlemad elasid umbes 2500 aastat tagasi. Mees kohme-

tub ja on edaspidi aastaarvude kasutamisel üsna kitsi. Eriti suuri ebatäpsusi ajalooliste sündmuste kirjeldamisel matka ajal siiski ei esinenud. Turistidejuhile, kes saatis meid alates piirist kogu ringsõidu vältel, lisandus igas linnas giid, kes tundis võrdlemisi hästi kohalikke olusid ja keele dialekti. Samas aga tuleb hiina turistidejuhtide püüdlikkust oma ülesannete täitmisel seda rohkem esile tõsta, et suuremal osal nendest on ainult 6-klassiline haridus. Koolis aga kulub aeg peamiselt kirjaoskuse omandamiseks. Hiljem on turistidejuhid oma teadmisi 2—3 aastat täiendanud vene keele instituutides. On kõigiti arusaadav, et noor kaader esialgu lihtsalt aja puudusel ei ole suutnud veel omandada peensusteni ulatuvaid teadmisi oma suure kodumaa sündmusterikka ajaloo ning rikkaliku kirjanduse, kunsti ja arhitektuuri kohta.

MÄLESTUSMÄRGID,
LEGENDID
JA AJALUGU

Õhtupoolikul viibi-
me linna teises ääres,
umbes 1000 aastat ta-
gasi rajatud budhis-
tide templis. Siin on
«Lendava Sea» ni-
melisse mäekülge
kaevatud terve rida
koopaid, kus asuvad
kivist raiutud Budd-
ha kujud. Suurim
neist paikneb koo-
bastempli 45 meetri
kõrguses pearuumis.

Igal kujul on oma saamislugu, igauhega neist on seotud tükike ajalugu ning lõpuks on nad kõik mälestusmär-
gid hiina raidkunsti arenguteelt. Peeaegu kõik figuu-
rid kujutavad Buddhat ümarate vormidega, ainult üks
Buddha kuju meenutab kannatavat ja nälgivat inimest.

Muistendiga on seotud «Pilvedeni ulatuv koobas»,
mille laes on avaus. Iidsel ajal kiindunud võimukas
feodaal talupojaseisusest ilusasse neidu, kuid polnud
leidnud vastuarmastust. Kätemaksuks lasknud feodaal
neiu koopasse müürida, kus õnnetu surnud nälga. Neiu
peigmees, vaene talusulane, istunud päevade viisi hali-
sedes kaljul, kuni heitnud kurvastusest hinge. Surres
muutunud ta tuviks, kes tiirelnud kalju kohal ning
valanud pisaraid. Need õonestanud kaljusse augu,
mille kaudu võisid armastajad ühineda, sest ka neiu

oli surses tuviks moondunud. Teise variandi järgi olevat tuvid augu kaljusse nokkinud. Selles rahvamüüdis peegeldub nii budha usu õpetus hinge rändamisest pärast surma ühest kehast teise kui ka rahva soov, et õigus pääseks võidule ülekohtu ja vägivalda üle.

Joome koobastempli ees rohelist hiina teed, mis nagu käega pühib kallalekippuva väsimuse, ning jalutame siis mööda kallakut hiina suure patrioodi ja väejuhi Io Fei templisse. Io Fei elas 800 aastat tagasi. Hiina rahvas austab teda kui oma rahvuskangelast. Aastal 1140 võitles Io Fei edukalt kirdest Hiinasse tungivate tunguusi suguharudega ning vabastas suurema osa Põhja-Hiinast vaenlastest. Keisri nõunik, eeskätt oma isiklikke kasusid ja huve silmas pidav suurmaaomanik Tsin Kuei aga soovitas sõda lõpetada ning vaenlasega vaherahu sõlmida. Io Fei, kes nõudis sõja jätkamist ning maa täielikku vabastamist, kutsuti keisri käsul sõjaväljalt tagasi. Tsin Kuei jätkas intriigide punumist ning valesüüdistuste sepitsemist, mille tulemusena lõpuks Io Fei kui äraandja koos kogu oma perekonna ja paljude poolehoidjatega hukati. Pärast Tsin Kuei surma tuli tõe päevavalgele. Io Fei rehabiliteeriti ja tema hauale püstitati mälestustempel.

Io Fei haa kõrval seisavad karjerist Tsin Kuei ja tema naise, samuti ühe Io Fei vastastest intriigidest osa võtnud ministri ja selle abikaasa rauast kääbuskujud. Kujud on üleni täis täkitud, sest ka praegu ei möödu ükski hiinlane rahvuskangelase Io Fei hauast muidu, kui ta ei viska kiviga või ei sülitata Tsin Kuei ja teiste kurjategijate kujudele põlgusest reeturite vastu.

Tempel koosneb mitmest hoonest. Üks neist on jaotatud kolmeks toaks. Esimeses toas on rahvuskangelase viie surmamõistetud sõbra kujud. Teises ruumis on viis istuva naise figuuri Io Fei aegses riietuses. Kui mehed Io Fei poolehoidjatena hukati, otsustasid nende lesed vabatahtlikult surra. Keskmises toas on Io Fei vanemate, tema enda ja tema naise, poja ja kasutütred kujud. Mitmele poole seintele on maalitud kured, kes sümboliseerivad igavest elu.

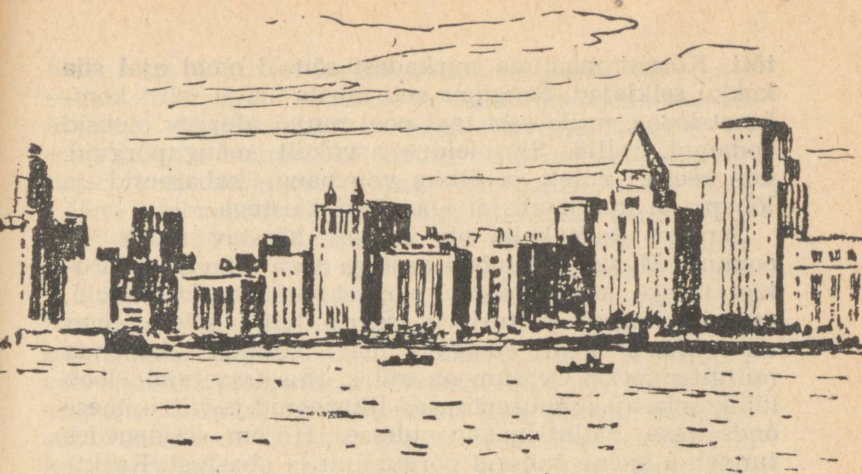
Lahtise esiküljega katusealuses leidub kümmekond kivistunud puutüve, mis müüdi järgi on pärit väejuhi

koduaiast. Io Fei hukkamise päeval puud kuivasid ja kivistusid kurbusest nende peremehele tehtud ülekohtu pärast.

Vaatlen templis tükk aega Io Fei pika habemega ja õilsa ilmega portreed ning mõtlen, et aus inimene ei oska sageli end kaitsta selja tagant tuleva löögi eest ning jääb tihti karjeristide sepitsetud intriigide ohvriks. Kuid ajalugu teeb õige otsuse. Io Feid austab rohkem kui 600-miljoniline hiina rahvas, tema hukutaja aga on muutunud kogu rahva põlguse aluseks.

Aeg möödub kiiresti. Tagasitee viib läbi suvilate kvartali, kus villade ees kõrguvad uhked ja aristokraatsed küpressid. Elava sagimisega ärilinnaosa tänavail vilksatavad mööda pikkadesse seelikutesse riietatud talumehed ja -naised. Külastame kiiruga veel siidbrokaadi vabrikut, joome seal kõigepealt janu teed ning tutvume siis tootmisprotsessiga. Juba on õhtusöök, hotelli müügilauast ostame nipet-näpet mälestuseks ning ruttame jaama. Grupivanem on närviline, kuna üks naistepaar meie matkaseltskonnast hilines. Tekib isegi väike sõnelus, kuid naised kaitsevad end osavasti ning neile jääb ka seekord viimane sõna ja õigus. Inimesed muutuvad alalisest kiirustamisest pahuraks. Miks hiinlased on alati rahulikud? Kas tõesti on hiinlased tehtud teisest materjalist või mõjutab nende ellusuhtumist kolme filosoofi, Confutsiuse, Lao Tse ja Buddha õpetus? Või on põhjuseks maapind, mõnede mikroelementide nappus või üliküllus? Huvitav on, et eurooplasedki unustavad Hiinas kiiresti kojuigatsuse, võtavad omaks hiina mentaliteedi ja assimileeruvad suhteliselt lühikese ajaga.

Hiina Kommunistlik Partei ja Hiina Rahvavabariigi valitsus ei tee praegu budha usule mingisuguseid kitsendusi. Budha usu vaimulikud on kaasa haaratud ülesehitustööst ning nad on esindatud Hiina Ülemaalises Rahvaesindajate Kogus. Riik hoolitseb budha usu tempelite restaureerimise ja korrastamise eest. See muidugi ei tähenda, nagu tunnustaks Hiina Kommunistlik Partei Buddha filosoofiat ja selle religiooniks muutunud vormi. Budha usk on küllaltki tähtis Aasia maid ühendav tegur ja seda tuleb praegu arvestada.

ŠANGHAI

Vedur on seekord õige väle ning rongil on suur kiirus. Aegki möödub kiirelt, sest satun vagunis vestlusse hiina esperantistidega, kelle hulgas üks valdab pisut inglise keelt. Nad kõnelevad üksikasju oma tööst ja elutingimustest ning on huvitatud, kuidas mina saan reisida, kui riik seda kinni ei maksa. Nende juures esialgu veel selliseid avaraid võimalusi mööda maailma reisimiseks ei ole. Juttu puhudes ei märkagi, kui on möödunud viis tundi, mis kulub Hangtšoust Šanghaisse sõitmiseks. Kohale jõuame pimedas ning suurlinn võtab meid vastu pilvelõhkujate, elava liikluse ja neoontulede säruga.

Järgmisel hommikul oli esimene käik 26-korruselise hotelli katusele, et heita pilk sellele Hiina suurimale linnale. Udune ilm pole selleks eriti soodus, aga siiski avaneb üsna avar ja imposantne vaade. Fotohuvilised plöksutavad võidu oma aparate.

Enne sõda meie kinodes linastatud ameerika seiklus- ja gangsterifilmide ning tõlgitud odava kõmukirjanduse mõjul on olnud ettekujutus Šanghaist kui idamaa kõige räpasemast patu paabelist. Selles oli tegelikult palju

tött. Kõigist maailma nurkadest sõitsid omal ajal siia kokku seiklejad. Šanghais aeti musta äri ja tehti kombinatsioonid, mille eest igal pool mujal aferiste oleksid oodanud trellid. Siin leidis arvukalt mängupõrguid, kus keerles rulett ja õitses valemäng, kabareesid ja lõbumaju, kus kaubeldi iga värvi naistega.

Šanghai peapaheks oli inimest hävitav mürk — oopium. Mürk, mis mõne aastaga teeb õitsvast noorukist rauga, kõige vooruslikumast naisest kurtisaani, ausast inimesest petturi või isegi röövli. Oopiumiohver on valmis kõigele, et aga kuidagi hankida raha enda mürgitamiseks. Oopium on mürk, mis tarvitajale loob lühikeseks ajaks suurepäraseid illusioone ja viib inimese õndsatesse hallutsinatsioonidesse. Hiljem kainenedes tunneb inimene õudseid põrgupiinu ja ahastust. Reaktsioon nõuab uut annust mürki, mille hulk päevast päeva suureneb. Juhul kui oopiumisuitsetaja pöördub arsti poole, pole enamasti ta eesmärgiks oopiumist vabanemine. Ei, ta vajab arsti abi ja oskust ainult selleks, et lasta teha ennast oopiumi vastu tundlikumaks, et väiksema mürgiannusega tunda uuesti täit naudingut. Pidev oopiumi suitsetamine põhjustab raskeid kehalisi ja vaimseid haigussümptome ning inimene hävib võrdlemisi lühikesel ajal. Šanghai oli kuni rahvavabariigi loomiseni oopiumiurgastega lausa üle külvatud.

Seda üllatavam on mulje, kui suure mülka asemel leiad eest euroopaliku linna pilvelõhkujate ja laiade tänavatega. 400 aastat tagasi oli Šanghai veel kaluriküla, tänapäeval aga 7 miljoni elanikuga suurlinn. Kadunud on oopiumipõrgud ja lõbumajad, mängupõrgud ja kabareed. Kõik need anglosaksi kultuuri mürgised õied on hiinlastele omase põhjalikkusega jäädavalt likvideeritud. Omal ajal öölokaalides ringelnud suure dekolteega ning ümber keha liibuvates kleitides kurtisaanid on ravitud suguhaigustest, neile on võimaldatud õppida leiva teenimiseks ausat elukutset ja nad on pandud tööle. Oopiumilokaalidest on tehtud teemajad, mängupõrgud ja kabareed ümber ehitatud lasteaedadeks.

Turistidejuht näitab kätte piirkonnad, kus asusid Inglise, Ameerika, Prantsuse ja Jaapani kontsessiooni-

alad, ning räägib, et Inglise kontsessioonialal olid politseinikeks hindud, Prantsuse ja Ameerika kontsessioonialal aga troopikakiivrites hiiglakasvuga neegrid või valged, kelle suuremaks lõbuks oli hiinlastele kumminuudiga üle selja mõõta ning neid jalust maha lüüa. Lääne barbaritest on jäänud ainult halb mälestus ja koos nendega on kadunud sildid eurooplaste linnaosa piiril, et sinna ei tohi lasta koeri ega astuda hiinlane.

Kiirlift viib katuselt tagasi alumisele korrusele, kus turistide universaalkaubamaja teeb paljude taskud kergemaks ning kohvrid raskemaks. Jääb ju Šanghai eelviimaseks pikemaks peatuspunktiks meie reisel ning seepärast kasutatakse võimalust osta midagi mälestuseks meeldivalt matkalt. Eelistatakse hiina portselanist kohviserviise, mis on pakitud vastavasse kohvrisse. Need maksavad umbes ühe kolmandiku turistile vahetatud jüanidest. Nimelt sai reisi algul igaüks meist 200 rubla vastu 100 jüani.

Alustame linnaga tutvumist staadioni ja spordihallide külastamisega, mis on rajatud keset linna endise hipodroomi kohale. Proovin seal poksipalli, mis ei austa külalist ega pea lugu hiina viisakusest ning lööb tugevalt tagasi — otse nina pihta. Kontrollin oma käte tugevust rööbaspuudel ning niigi palav olemine läheb veelgi palavamaks. Edasi läheme kultuurimajja. Meile jutustatakse siin üksikasju langenud revolutsionääridest, kelle portreed ripuvad seintel. Šanghai on ju koht, kus 1921. a. loodi Hiina Kommunistlik Partei, kes suurtes võitlustes on teinud poolkoloniaalsest Hiinast iseseisva riigi, kes täie õigusega nõuab oma kohta maailma suurriikide — Nõukogude Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa kõrval. Meile näidatakse kultuurimajas raamatukogu, kus riiulitel on palju vene klassikute ja nõukogude kirjanike teoseid nii algkeeles kui ka tõlkes. Satume naisisetegevuslaste — kunstilise võimlemise rühma harjutusele ja imetleme, kuidas tavalised kitsaste puusade ja madalate rindadega hiina tütarlapsed muutuvad tantsides väga graatsilisteks. Naiselikult õrnad käed ja õlavöö on nii liikuvad, nagu oleksid need kummist. Paratamatult tekib igatsus naise hoolitseva helluse järele. Hakkad analüüsima, mis siis

lõpuks võlub naise juures. Kas välise ilu täielik harmoonia või graatsia, naiselik pehmus, õrnus ja emainstinkt. Arvan siiski, et naiselik õrnus võidab alati ilu. Külma tundedu ilu ei anna midagi südamele ja annab väga vähe hingele. Idamaa naine tajub seda ning seepärast iga ema kasvatab ja õpetab oma tütardele meeldimisoskust ja naiselikkust ja pehmust.

Lahkun paariks tunniks oma matkagrupist, kes päevakava kohaselt siirdub lasteaeda külastama, sest ma ei raatsi jätta käimata Šanghai muuseumis. Kindlasti oleks olnud väga huvitav ka lasteaias, kuid ma ei kahetsenud siiski oma valikut. Kaheteistkümnest osakonnast koosnev muuseum oli tõeline hiina kultuuri ajaloo mälestiste varaaht. Kahju oli, et mul polnud tõlki kaasas. Õnneks aga oli leidude vanus märgitud rooma numbritega. Muuseum omab rikkalikku kogu hiina tarbe- ja kunstiesemetest ning nende varal käisin segamatult läbi viis aastatuhandet hiina materiaalse kultuuri ajaloo. Väljapanekud algavad savikeraamikaga, mille töötlemine muutub iga aastasaja möödumisel paremaks ja ornamentika viimistletumaks. Järgnevad pronksist vaasid ja usukultusega seotud igivanad kolmjalad, millel leiduvad hiina kirjamärgid. Ilmuvad esimesed portselanesemed, algul paksud ja lopergused, hiljem järjest õhemad ja maitsekama välimusega. Aegajalt võib märgata aastasaja või paari jooksul nii ornamentikas kui ka vormis seisakut või isegi tagasiminekut. Meenutad Hiina ajalugu ja tead, et see oli aeg, millal maad valitsesid barbarid. Aeg, millal hiinlased polnud veel suutnud vallutajaid endasse sulatada, neid hiinlasteks, hiina maitse ja tavadega kultuurinimesteks muuta. Aga jälle algab uus tõusuperiood ning peagi jõutakse endisest veelgi kõrgemale tasemele. Silme eest jookseb mööda 5000 aastat pidevat hiina kultuuri ajalugu. Euroopa omaga võrreldes on arengutee palju stabiilsem, sest siin ei esine nii suuri tagasilangusi nagu Vanas Maailmas, kus antiikaja ja renessansi vahel oli pime keskaeg. Ka Hiina vanaaeg erineb palju Euroopa antiikajast, kuna Hiinas pole kunagi eksisteerinud orjapidamiskorda, nagu see esines Euroopas antiikkultuuri õitseajal.

Mul oli taskus kaart hieroglüüfidega — hotelli nimi ja aadress, kus elasime. Muuseumist lahkumisel näitasin seda ühele sealsetest teenistujatest ning mind saadeti viisakalt tänava nurgani, kus asus autobussi peatus. Kaart aitas mind ka bussist õiges kohas väljuda ja tänaval kõige lähemat teed võõrastemajja leida. Kaas-turistid olid juba tagasi jõudnud ja vestlesid lasteaia külastamisel saadud muljetest.

Šanghai on Hiina suurim tööstus- ja sadamalinn. Siin on palju suuri kaubamaju rikkaliku kaupade valikuga, palju teatreid ja moodsaid kinohooneid. Öhtul sirab linn valgusreklaamist ja neontuledest. Siia on koondunud suur osa Hiina kergetööstusest. Väike ei ole Šanghai osatähtsus ka rasketööstuskeskusena. Tänaval liigub palju luksusautosid ning sageli kohtad välismaalasi. Hotelli söögisaalis on inimesi viiest maailma-jaost. Ega asjata nimetata Šanghaid Aasia Pariisiks. Kohalik turistidejuhtki käib ringi nõelasilmast tulnud viimase moekarje järgi ömmeldud ülikonnas, jalas lõikavate viikidega torupüksid ja naaskelteravate ninadega kingad. Laialdaselt osatakse võõrkeeli. Universaalkaubamaja igas osakonnas on vene keelt valdav müüja. Trammis saab tihti hakkama inglise keelega. Sadamas võib laevade ahtris näha paljude mereriikide lippe.

Mind jätab Šanghai külmaks. Pilvelõhkujad ja muud suured ehitused on nagu turutelgid keset krüsanteemide aeda. Kogu reisi ajal me ei külastanud ühtegi linna ega asulat, mis oleks olnud nii vähe hiinalik kui Šanghai. Kivist segastiilis hoonemürakad on siia püsti aetud nagu vägivaldselt. Kõik tuletab meelde, et siin võimutsesid kaua võõrad suurriigid.

Inimesedki on Šanghais teistsugused. Kinnisemad, asjalikumad ja tõsisemad. Ja kui tahad siin kohata tükikest tavalist Hiinat, siis tuleb minna äärelinnadesse, sinna, kus enne rahvademokraatlikku korda oli lubatud hiinlastel elada. Seal võib veel kohata Kantonist, Uhanist või Hangtšoust nähtud tänavapilti. Kuid seegi on Šanghais kahvatum, vähem omapärane, elu nõrgema pulsilöögiga.

Vähe on Šanghais silmapaistvaid vaatamisväärsusi. Lisaks varem märgitud muuseumile jääb kauemaks

meelde tempel, milles asub 1,2 m kõrgune ühest nefriiditükist väljanikerdatud Buddha kuju. Seegi on Bir-mast pärit ja Hiinasse toodud möödunud sajandi lõpul vastukingina sinna viidud väärtuslike käsikirjade eest. Templi hoone on võrdlemisi uus ehitus, kus kõik läigib puhtusest. Enne rahvademokraatlikku korda oli ehitus tavalisele surelikule suletud. Külaskäigu ajal Hiinasse peatus siin 1955. a. dalai-laama.

Viimasel Šanghais viibimise päeval teeme ringsõidu sadamas. Laevakerede müür ja mastide mets varjutavad kaldajoone. Millegipärast satub kaasturistidest mootorpaadil eriti hoogu korpulentne, umbes 50-aastane lasteaiajuhatajanna Taškendist, kes grammofonihelide saatel lööb lahti vene tantsu. Tema tujuküllus haarab kaasa nii meid kui ka 10 000-tonniste ookeanihiiglaste meremehi ja nelinurksete purjedega hiina iidsete puulaevade mädruseid. Nõukogude kaubalaeva «Tšaplõgin» pardalt hüütakse meile tervitusi: «Privet našim!»

Jõuan külastada veel hiina rahvameditsiini polikliinikut, kuid haiglaga tutvumiseks pole siin enam aega. Juba pakime kohvreid. Einetame kiiresti hotelli euroopa stiilis ehitatud söögisaalis, mida on püütud omapärasemaks muuta hiina kunstiteostega. Viimaseks eredamaks muljeks Šanghaist jääb mänglevate kuldkaladega kristallnõu söögisaali aknal. Hiinlased armastavad kuldkalu ja akvaariumid on igal pool ruumide ehteks.

Šanghai lähem ümbrus on ülitihedalt asustatud. Maja on majas kinni. Põllulapid pisikesed nagu omal ajal Tallinna töötajate aiamaakrundid Lillekülas. Kümme sammu ühte-, paar sammu teistpidi. Sead ennast vagunis mugavalt istuma ja tunned, et lisaks väsimusele on pugenud põue midagi kojuigatsuse taolist.

Järsku täidab kupeed vänge ammoniaagi lõhn. Algul mõtled, et vagunis on lõhkenud koht, kus keisergi jala käib. Järgmine lämmatav laine sunnib aknaid sulgema ja siis avastad pahanduse põhjuse. Hiina talupoeg jagab raudtee ääres villkopaga maale õnnistust.

TERVISHOIUALASTEL TEEMADEL

Hiinas tehakse praegu tervishoiu alal tõsist tööd, et ka siin lühikese ajaga järele jõuda NSV Liidu tasemele. 1949. a. rahvademokraatliku korra kehtestamisel oli olukord rahva tervishoiu alal väga raske. Rohkem kui 600 miljoni elanikuga riigis oli umbes 20 000 ülikooliharidusega arsti. Needki olid koondunud peamiselt linnadesse. Maa-rajoonide elanikud olid peaaegu täiesti ilma kaasaegse meditsiinilise abita. Vastsündinutest suri esimesel eluaastal 50—80 protsenti.

Rahva-Hiinas hakati kohe algul rakendama vajalikke abinõusid rahva tervishoiualase taseme parandamiseks. Ülikooliharidusega arstid püüti paigutada ühtlaselt üle maa laiali. Uuesti rakendati tööle hiina rahvaarstid, kellele Kuomintangi režiim vahepeal oli keelanud praktiseerimise. Nende teadmiste taseme ja erialase kvalifikat-

siooni tõstmiseks organiseeriti loenguid, seminare ja kursusi. Intensiivselt hakati laiendama tervishoiuasutuste võrku. Rajati uusi õppeasutusi kesk- ja kõrgema haridusega meditsiinilise kaadri ettevalmistamiseks. Rahvamassides tehti laialdast tervishoiualast selgitustööd.

Senine töö on kandnud head vilja. Tüüfuse, düsenteeria ja koolera epideemiad, mis varem rängalt laastasid maad, on likvideeritud. Suurelt on langenud vastsündinute suremus. Praegu sureb keskmiselt üle maa iga 1000 rinnalapse kohta 40 ja Pekingis ainult 25 imikut. Samuti on langenud sünnitavate emade suremisprotsent. Arstiabi ja haiglaravi on Hiinas praegu veel maksuline. Tasuta ravitakse ainult suguhaigusi. Haigusabiraha, samuti palgalist puhkust ei tunta. Ravimid on suhteliselt kallid, kuid töötaja haigestumisel tasub töökoht arsti poolt väljakirjutatud ravimite eest.

Uhanis oli mul võimalus külastada kahe aasta eest valminud 600 voodikohaga moodsat haiglat. Mind ja minu usbekist kolleegi võttis seal vastu 5-aastase staažiga arst Sin Ši-min, kes oli haigla 40 kohaga närviosakonna juhataja. Et ta valdas vähesel määral saksa keelt, siis arenes erialase kontakti loomine libedalt. Tegime ringkäigu neuroloogilises osakonnas. Veendus, et nad töötavad arstiteaduse viimaste saavutuste piiril. Nii näiteks oli neil ajulainetuse registreerimiseks kasutada 16 liiniga aparaat. Tutvusin seal ka ühe teatud penitsiliiniravi komplikatsiooniga, millest ma varem polnud isegi midagi lugenud. Haiglas oli korralik füüsikalise ravi kabinet kahe veebasseiniga halvatute ravimiseks ning eeskujulikult sisustatud vesiravila.

Vastutulelikult hiina kolleegilt kuulsime, et arstidiplomi saamiseks peab vähemalt 18 aastat õppima, sellest kuus aastat algkoolis, niisama palju aega kesk- ja hiljem ülikoolis. Suhteliselt pika õppeaja tingib küllaltki raske lugema ja kirjutama õppimine.

Mis puutub paljude epideemiate likvideerimisse, siis on see kogu rahva ühise võitluse tulemuseks. Minevikust rääkides vaatab Sin Ši-min kui arst tõe ja julgelt silma ega lakeeri ka tänapäeva Hiina tervishoiuolu-

korda. Hiina oli üldiselt must maa, kus puhtuse pidamisest ja jäätmete koristamisest ei peetud lugu. Mustus ja jäätmed aga on kärbeste, sääskede, hiirte ja rottide sigimis- ja söödamaa. Närilised hävitavad toiduaineid, ühtlasi neid reostades ja seega haigusi edasi kandes. Kui Hiinas algas üldrahvalik võitlus nelja pahe — kärbeste, sääskede, varblaste ja näriliste vastu, siis aeti kokku ja põletati kõik prahihunnikud. Tuhk kasutati põldude väetamiseks.

Hiinlane on tugeva kollektiivsustundega inimene. Kui midagi ühiselt kõigi huvides ette võetakse, siis tundub hiinlasele häbiväärne hoiduda kõrvale sellest üritusest. Nii oli see ka kärbeste vastase võitlusega. Iga hiinlane varustas end kärbsepiitsaga. Korea konflikti ajal, kui ameeriklased rääkisid valju häälega bakterioloogilisest sõjast, hävitasid hiinlased ühes provintsis kuu ajaga kõik kärbsed. Võitlus sellel rindel aga jätkub. Kuigi me Põhja-Hiinas, Pekingis ja Uhanis kärbseid peaaegu ei näinudki, ometi käis raudteerongis konduktor kärbsepiitsaga paar korda päevas vagunid läbi, silmitsedes hoolikalt kupeenurki. Samuti võis näha, et sääskede pesitsemiskohtade hävitamiseks olid parkides ja templite ümbruses kõigi puude õõnsused ja praod saviga kinni mätsitud. Sääskede kaotamine tähendab inimesi kurnava malaaria kõrvaldamist.

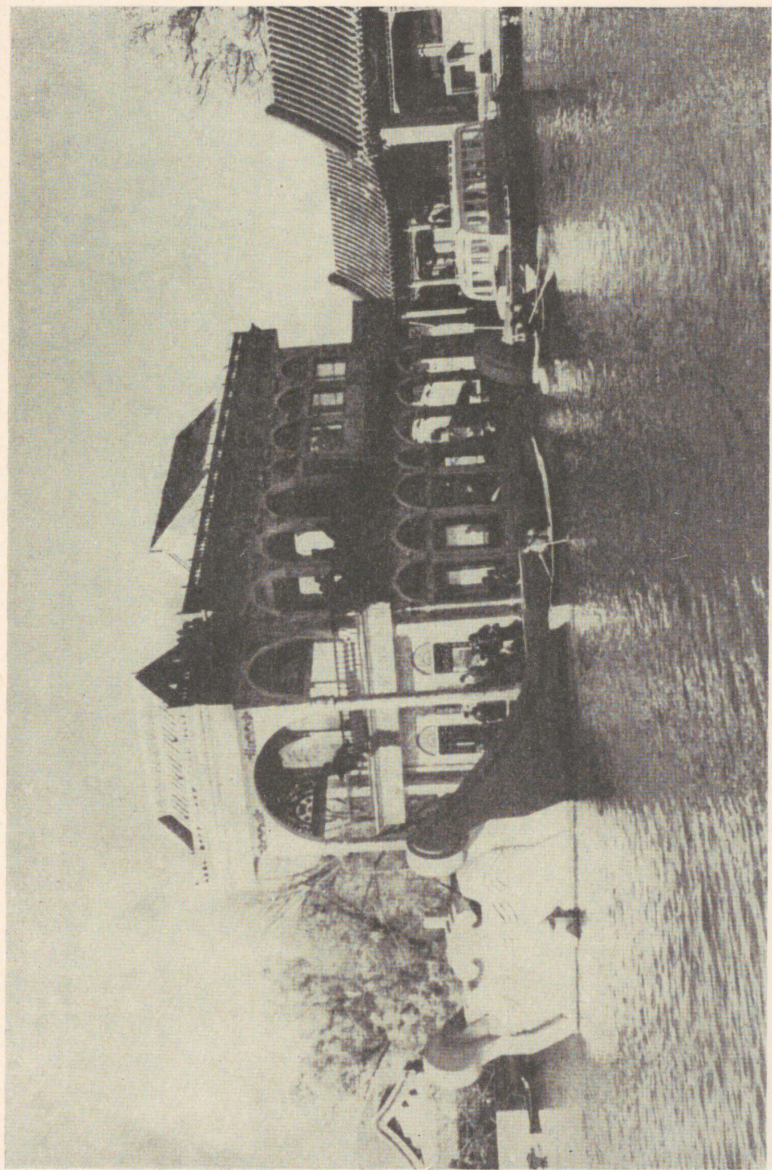
Hiirte ja rottide hävitamisel maksti algul iga surmatud närilise saba eest väikest preemiat. Praktiline hiinlane rakendas kohe oma geniaalsuse igasuguste ratsionaalsete püüniste ja lõksude leiutamiseks. Praegu preemiat enam ei maksta, kuid näriliste hävitamine on muutunud juba harjumuseks ja traditsiooniks. Niisama laialdaselt ja hoogsalt hävitatakse viljakahjureid — varblasi ja rohutirtse. Pekingis kõneldi varblastevastase võitluse kampaaniapäevadest, millal kogu pealinna elanikkond ilmus tänavatele ja majade katustele. Kolistati pannide, padade ja teiste müra tegevate abinõudega, et varblasi lendu ajada. Hiinlane on kaval, ta teab, et varblane ei ole suuteline kaua õhus püsima. Varsti on ta väsinud ja peab alla laskuma. Kohe hirmutatakse ta uuesti lendu, kuni ta lõpuks surnult maha langeb.

Laialdaselt propageeritakse rahva hulgas hügieeni põhiprintsiipe. Suurlinnade toiduainetekauplused ei jää maha meie vastavatest esinduskauplustest. Kuskil ei puutu müüjad toiduaineid käega. Raudteejaamades pirukaid ostes näed, et müüja haarab kauba väikeste tangidega, pakib selle paberisse ja ulatab õstjale. Teisel jälle võetakse soovitud kanapoeg puhta paberilehe vahele ning pakitakse nii, et müüja käsi toitu ei puuduta.

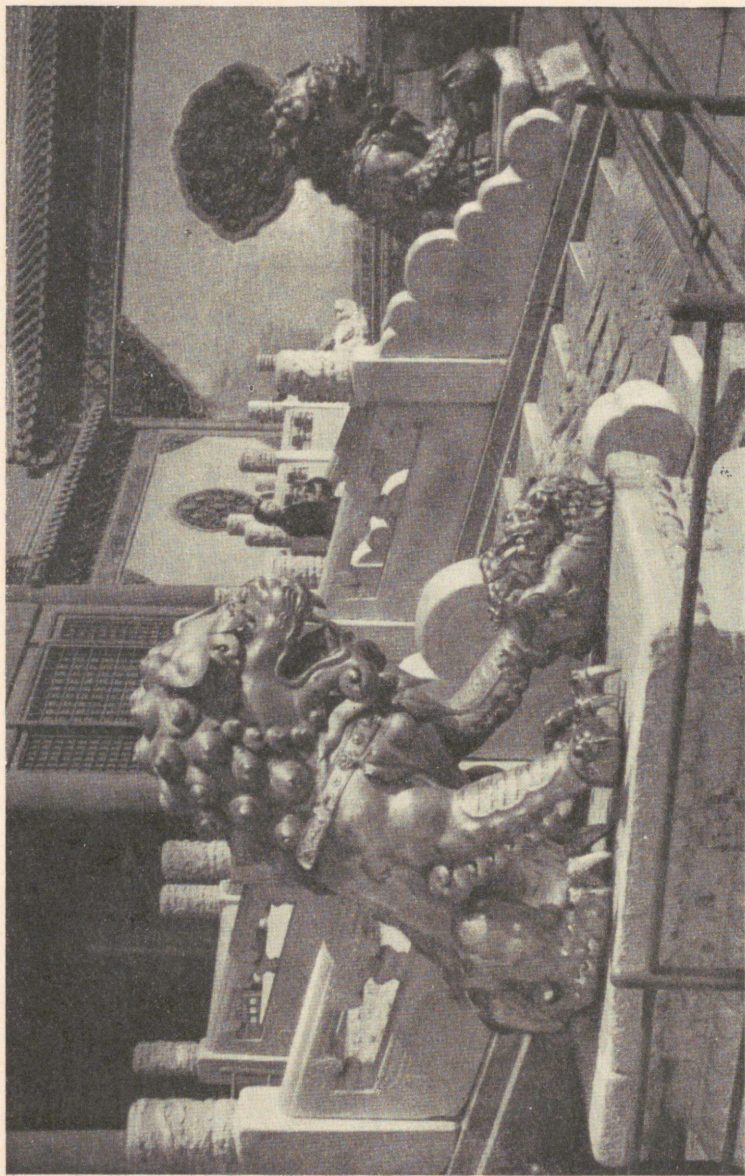
Energiline võitlus käib malaaria, suguhaiguste ja bilhartsioosi vastu. Viimane haigus on eriti levinud riisikasvatajate hulgas ja selle põhjustajaks on vereimilane *Schistosoma haematobium*. Parasiit tungib läbi naha inimese tõmbsoonde ja läheb sealt edasi keha organitesse. Maks ja põrn suurenevad, haiged kannatavad kõhulahtisuse all ja muutuvad verevaeseks, kuni lõpuks surevad. Hiinas oli umbes 10 miljonit kroonilist bilhartsioosihaiget. Lõuna-Hiinas on lastel tiikides suplemine keelatud, kuna haigus levib vees elutsevate tigude kaudu, kes on schistosoomide vaheperemeheks. Valitsus ja tervishoiuorganid on saatnud piirkondadesse, kus seda haigust esineb, suurel arvul arste ja õdesid ning viimasel ajal on bilhartsioosihaigete arv Hiinas tunduvalt vähenenud.

Rahva hügieenilise taseme parandamise tulemusena on hiinlase keskmine eluiga suurenenud 30 eluaastalt 50-ni. Tänu tervishoiualase töö paranemisele suureneb Hiina rahvaarv iga aastaga 15 miljoni inimese võrra. Ja üksnes ajavahemikul 1953.—1958. a. võrdus juurdekasv sakslaste koguarvuga. Imikute suremuse protsendi kiire vähendamise tulemusena on Hiinast saanud laste ja noorte maa. Igal pool, kus ma ka ei liikunud, võis rohkearvuliselt kohata väikseid šarmantsete mandli-silmadega mudilasi omapärastes ratsionaalse lõikega ülikondades. Lapsel oli vaja ainult kükitada, et paljastuks koht, kus selg kaotab oma hea nime. Niisuguse ülikonna lõikega on välditud laste riiete märjaks ja mustaks saamine.

Rahvaarvu kiire suurenemine on Hiinas muutunud omaette probleemiks ja praegu käib intensiivne selgitustöö sünnituste piiramiseks. Nii oli Šanghais rahva-

Marmorist Jaev keisrite suvepalee aias Pekingis.

Lõvid Pekingi endise keisrlinna talvepalee sissekäigul pidid omal ajal kujutama imperaatori võimsust.

meditsiini haiglas seinale paigutatud valgusskeem naise suguelunditega. Liikuv roheline sperma näitas lapse tekkimist *in status nascendi*. Kantoni kultuuripargis aga olid välja pandud pildid, mis selgelt näitasid lapse sündimist ja sellest hoidumise võimalust. Rahvas oli väljapanekutest huvitatud, neid vaatlesid ka puberteediealised poisikesed, kuid nende juures polnud märgata sündsusetut suhtumist ega naljaheitmist. See iseenesest on järjekordne näide hiinlaste sügavast kultuursusest ja siit oleks eurooplastelgi õppida. Seejuures muidugi ei tule tsivilisatsiooni, teadmisi ja haridust ära segada inimese sisemise kultuuriga. Mis puutub sündimuse vähendamise propagandasse, siis on see ainult linnades andnud mõningal määral tulemusi. Maal on endiselt 10—12-liikmeline talupojaperekond täiesti tavaline.

Sageli takistavad arsti edukat tööd rahva mahajäämus ja vanad traditsioonid. Nii kirjeldas üks arst juhtumit, kus teda kutsuti abi andma vastsünnitanu juurde, keda rahvameedikud olid tagajärjetult ravinud. Visiidi ajal pakkus noor naine eesriiete vahelt ainult oma kätt pulsi katsumiseks. Et arstile diagnoosi määramiseks sellest üksi ei piisanud, siis nõudis ta haige lähemat järelevaatamist. Selle vastu oli kogu perekond, eriti aga ämm. Arstil tuli poolvägisi oma nõudmine läbi suruda ning siis selgus, et patsiendi juures oli tegemist põiesulgurite häirega. Mitme päeva uriin oli kogunenud põide väljapääsu leidmata. Et ämm ka nüüd takistas arsti hädavajalike abinõude rakendamisel, siis lükkas viimane vanainimese jõuga kõrvale, pani sisse kateetri ning päästis noore naise elu. Hiljem ei tekitanud ümbruskonnas kõmu mitte patsiendi elu päästmine, vaid arsti ülbe ja toores käitumine vanainimese suhtes.

Eriti umbusklik oli hiinlane omal ajal välismaalastest arstide vastu, kuigi ta oli veendunud, et paljusid haigusi ravivad euroopa päritoluga arstid paremini kui nende omad rahvameedikud. Mõnigi kord tuli tal paratamatult abi otsida eurooplastest arsti käest, sest alati ei piisanud rahvameditsiini ravikunstist, nagu vahel ei piisa ka kogu maailma arstide teadmiste kogu-

hulgast mõne haiguse raviks. Sageli aga pidi eurooplasest arst oma teise visiidi ajal kurvastusega nentima, et patsient pole veel eelmisel korral tema poolt väljakirjutatud kallihinnalist patentravimit kasutanud. Esialgu sõi arstirohtu patsiendi koer, et peremees võiks veenduda, kas arstimis näol pole tegemist mürgiga. Ja kuidas saigi hiinlane usaldada barbarit, kes ei tunne häid kombeid, kes on ennast täis ja kellel puudub taktitunne, kes ei oska ennast taltsutada ja oma viha varjata, kes ärritub tühistest asjadest ja teeb ning räägib siis palju mõttetusi.

Palju teisigi hiina kombeid, tavasid ja töökspidamisi erineb meie omadest. Meid teeb puusärgi nägemine alati kurvaks. Hiinlane aga, kui tunneb oma elupäevade lõpu lähenemist, laseb kutsuda puusepa ning sellel valmistada uhke kirstu. Seejuures jälgib ta, et puusepp ei kasutaks kirstu tegemisel naelu, mis hiljem takistaksid tal oma viimasest voodist lahkumist. Ta kogub kokku sõbrad, peab nendega nõu, kiidab puusärgi ilu ja kallist hinda.

Kui meie viime surnute mälestuseks hauale lilli, siis hiinlane viib riisi, veini ja suitsüküünlaid. Hiinlaste arusaamise järgi elavad surnud edasi perekonna ringis, neid peetakse alati meeles ja austatakse.

Hiinlane tuleb arsti juurde ja räägib, et ta kaotas aasta tagasi oma poja ja on nüüd saanud kurbusehaiguse. Kas arstil ei oleks vahendeid tema abistamiseks? Sel korral hiinlasel vaevalt maksab pöörduda ülikooliharidusega arsti poole, eriti veel, kui see on eurooplane. Hiina rahvamedik aga on niisuguse haiguse ravimisel palju suurem meister. Ta oskab haiget kiiremini abistada, leevendada patsiendi hirmu ja hingevalu ning kõrvaldada teised häired. Hiina mõtteviisi kohaselt seisneb haiguse põhjus maa, taeva ja inimese omavaheliste suhete häires, ning rahvamedik on esmajoones selle häire kõrvaldaja. Akadeemilise haridusega arst aga kujutab endast kõigepealt mehaanikut, kes tegeleb rikkiläinud masinaga.

Mind kui arsti puudutas teravalt nende vanade naiste olukord, kes Pekingis ja mujal komberdasid oma moonutatud jalgadel. Püüdsin nende kõnnakut

paigutada mõne mulle tuntud viie lonkamise liigi alla, kuid selgus, et minu liigitus oli siin puudulik. Kõige paremini õnnestus mul õhtul hotellitoas moonutatud jalgadega hiina naiste kõnnakut matkida kandadel kõndides nagu köietantsija. Vägivaldselt vigastatud jalgadega naise kohates hakkasid paratamatult mõtlema, kui palju valu ja pisaraid on maksnud mood, mis Hiinas valitses alates XII sajandist kuni keisri võimu kukutamiseni 1912. aastal. Vanad hiinlannad ise aga ei näi olevat sugugi õnnetud. Nad komberdavad pargis võidu oma lastelastega ja on võib-olla uhkedki, et omavad niisama väikseid jalgu kui mudilased. Võib-olla mõtleb see vanainimene nagu kõik maailma vanad, kes on kinni nende nooruses kehtinud kommete ja traditsioonide kütkes, et möödunud aeg oli ilusam ja parem. Mine seda tea, võib-olla mõni nende hulgast rakendaks seda jalgade «iluduskuuri» lastelastegi juures, kui see poleks tänapäeval raskelt karistatav. Kindel aga on see, et ka need moonutatud jalgadega hiina naised tunnevad nagu iga teinegi hiinlane rõõmu kaasajast, kus naised Hiinas on saanud võrdõiguslikeks meestega ning jäädavalt vabanenud iganenud traditsioonide kütkest, mille alusel naise peeti alaväärtuslikeks teisejärgulisteks olevusteks ning mis aastasadu ja -tuhandeid on täitnud tavalise hiina naise elu alanduse, valu ja pisaratega. Hiina tormiline areng ei jää varjatuks ka kõige konservatiivsemale silmale.

HIINA RAHVAMEDITSIIN

Meditiin on niisama vana kui inimsugu. Kuid isegi loomade juures võib täheldada instinkti, mis sunnib haiget või haavata saanud looma ennast abistama. Nii jutustab maadeuurija Livingstone gorillast, kes sai jämedast puupinnust haavata. Loom tõmbas pinna välja, võttis maast rohtu ja surus selle haavale, püüdes seega verejooksu sulgeda. Samuti meenub teine kirjeldus orangutangist, kes ühel päeval kurvalt nurgas istus ning endale savi vastu põske surus. Ka ahvi suu oli savi täis. Vaatlusel selgus, et vigasest hambast

tingituna oli loomal kogu näopool paistetanud. Ahv ravis ennast külma saviga hoolikalt edasi ja tuli kolmandal päeval rõõmsalt oma hooldaja juurde — haige hammas näppude vahel. Kui loom sai hiljem haavata, siis püüdis ta haava kätega koos hoida, laskis seda rahulikult pesta, ei rabelnud vastu ega hammustanud valu pärast ning vastandina mõnele inimpatsiendile oli talle osutatud abi eest ilmselt tänulik. Looma instinkt tunnetas abi.

Sama instinkt on esinenud ka ürginimeste juures. Elu alalhoiu tung ja loomusund on ajanud inimesi haigestumisel või vigastada saamisel otsima ravivahendeid nii enda kui ka kaaslaste abistamiseks. Instinkt on õige, kuid kahjuks on seda rahvameditsiinis juba väga varakult hakanud kahjulikult mõjutama müstika ja usukultused.

Hiina ravikunst on väga vana. Arheoloogilised leiud kõnelevad, et hiinlased tegelesid meditsiiniga juba ammu enne hieroglüüfide kasutusele võtmist. Hiljem võib täheldada mõningaid ühiseid jooni hiina rahvameditsiini ja babüloonia ravikunsti vahel. Mõlemal pool valitses teooria, et haigusi kutsuvad esile kurjad vaimud ning nende vastu tuleb kasutada nõiasõnu ja muid vahendeid.

Eriti väärtuslik hiina rahvameditsiinis on asjaolu, et ta on tänapäevani säilitanud oma aastatuhandete kogemused. Umbes 3000 aastat tagasi ilmunud «Klassikalise kaanoni» kirjelduse järgi jagunes hiina meditsiin eriharudeks: sisehaigused, dieetika, kirurgia ja veterinaaria.

Hiina meditsiini on arendanud aastasadade kogemused ja empirism, selle arengu takistajateks on aga olnud müstika, tardunud traditsioonid ja rahva ebausk. Hiina vanal meditsiinil on oma materialistlik filosoofiline alus. Selle põhjal valitseb seaduspärane vahetõke taeva, maa ja inimese vahel. Seost kosmilise ja maise olemise ning elusolendite vahel nimetatakse taoks, mis tähendab eluteed. Tao on seadus, mille järgi peab käima taevas, maa ja inimene. Vana hiina filosoofia vaatab üksikisiku elule kui tao ilmumise vormile. Haigus aga on häire taeva, maa ja inimeste suhtes.

Ravi tähendab õige harmoonia taastamist, s. t. tao taastamist.

Hiina vana maailmavaate alusel koosnes inimene viiest elemendist: veest, puust, tulest, maast ja metallist. Nendest elementidest koosnesid ka inimkeha peaorganid, näiteks süda tulest ja neerud veest. Igal peaorganil oli veel oma kindel planeet, kliima ja värv.

Haigestusid korruga vastandelementidest koosnevad organid, nagu süda ja neerud, siis oli haige seisund väga hädaohtlik. Esines aga näiteks südame või neerude häirete puhul kaashaigusena mingi põrnahäda, siis ei olnud olukord nii tõsine, sest põrna põhielemendiks oli muld.

Need mitu aastatuhandet tagasi loodud ja väljakujunenud teooriad valitsesid kogu aeg kivinenult hiina rahvameditsiinis ning pidurdasid selle arengut. Muidugi esines ka siin mitmesuguseid koolkondi, kuid ka need püüdsid ikkagi kõiki haiguste põhjusi ja ravi küsimusi seletada sama primitiivse filosoofiaga. Nii väitis üks koolkond, et haiguste tekitaja on tuli ja kõiki haigusi tuleb ravida külmaga. Teine koolkond seletas, et haigestumisel kogunevad kahjulikud ained mõnda organisse ja ravimiseks tuleb haigele anda, nagu seda antiikajal väitis ka Hippokrates, lahtisteid ning oksendamata ja higistama ajavaid ravimeid. Kolmas koolkond rõhutas, et haiguste peamine põhjus seisab seedetrakti mittekorralikus funktsioneerimises. Pearavi ongi siin seedefunktsioonide normaliseerimine — seega dieetiline ravi. Vaja on hoiduda liigsöömisest. Neljas koolkond aga väitis, et suurem osa haigusi on tingitud nõrkusest. Ravi peab olema taastav, organismi jõudu tõstev. Soovitati kasutada ginsengijuurt ja teisi toonikumina mõjuvaid vahendeid.

Aastatuhandeid tagasi kõnelesid hiina rahvameedikud, et peaaegu on nagu meri ning sinna jooksevad kokku jõed närvide ja üdi näol. On see meri suur, siis on inimesel palju jõudu liigutusteks. Rahvameedikud väitsid ka, et süda ja veresooned on omavahel ühenduses. Juba 2000 aastat e. m. a., seega ligi 3500 aastat varem eurooplase Harvey avastusest, tundsid hiina

rahvameedikud vereringlust ning kõnelesid, et iga pulsilöögiga liigub veri 8—9 sm edasi ning teeb kehas ööpäeva jooksul 50 ringi. Tänapäeval teame, et veri liigub käearteris ühe pulsilöögiga edasi 14—15 sm.

Samal ajal valitses arvamus, et süda on keha vürst, pea — mõistuse ja taiplikkuse asukoht, rinnaalune — ideede allikas. Maks oli inimhinge asukoht ja sealt pärinesid ka ärritused. Sapipõis oli vapruse organ ja viha tähendas sapi üleajamist. Meilgi tuntakse vihastamise puhul väljendusi: sapp ajas üle ja maks läks üle kopsu. Haigus oli hiina rahvameedikute õpetuse järgi tingitud terve ja normaalse ning mürgise ja kahjuliku substantsi omavahelisest võitlusest. Kumb on ülekaalus, sellest oleneb inimese tervislik seisund.

Peab märkima, et vanad hiina rahvameedikud tundsid ka väliseid haigusttekitavaid faktoreid, nagu järsk kliima muutus, liigsöömine, mürgiste ravimite suured annused, sooleparasiidid, mehaanilised kahjustused ja psüühilised erutused.

Ravivahendeid kasutati ka haigustest hoidumiseks. Aastatuhandeid tagasi väitsid hiina arstid, et haigus tuleb suu kaudu. Räägiti, et liigsöömine kahjustab magu. Õpetati, et toitu ei tohi neelata suurte tükkidena, vaid seda tuleb enne hästi närida. Liha ja rasva ei tohi rohkem süüa kui taimetoite. Pärast söömist on vaja mitu korda loputada hambaid, seda eriti öhtul, mis väldib hammaste haigestumist. Need hiina rahvarstide vanad tarkussõnad on maksivad tänapäevalgi.

Struumat kirjeldati juba IV sajandil e. m. a. ja väideti, et see haigus oleneb joogiveest. Märgati, et hõõtsikuid tekkis rohkem teatud elamispiirkonnas ühe ja sama joogivee tarvitajate hulgas ning neid nn. vee-sugulasi soovitati ravida merikapsaga. Ka soovitati hõõtsikuhaigetel süüa kitse või lamba kilpnääret, mis pidi andma eriti häid ravitulemusi. Väideti, et kitse või lamba kilpnäärmeega saab ravida ka struumateist vormi, müksodeemi, s. t. kilpnäärme alatöötamist. VII sajandil e. m. a. raviti Hiinas kanapimedust loomamak-saga. Teatavasti sisaldab maks rikkalikult A-vitamiini, mis kõrvaldab kanapimeduse.

2000 aastat tagasi diagnoosis hiina rahvameditsiin diabeeti ehk suhkruhaigust. Maitsti uriini, selgitades selle magusust, ja märgiti, et suhkruhaigeil on kuiv nahk, nad tunnevad pidevalt janu ja neid ei tohi nõeltega ravida, sest torkekohad lähevad kergesti mädnema.

Rõugetevastast vaktsineerimist tunti Hiinas juba 1200 aastat tagasi. Euroopas avastas selle alles 1798. a. inglise arst Jenner. Hiinas kasutati siin nelja moodust. Lihtsaim nendest oli, et laps kandis rõugehaige riideid. Kuna rõugepisiku virulentsus oli riiete küljes nõrgenenud ja laps nakatus ilma kaashaigusteta, siis möödusid rõuged kergelt. Teine meetod seisis selles, et võeti rõugemäda ja pandi seda lapse ninasõõrmesse. Need kaks moodust on vaieldamatult väga primitiivsed.

Tunduvalt kaugemale oli arenenud vaktsineerimismoodus, kus kasutati rõugehaige kuivatatud mäda, mida hõbedast toruga puhuti lapse ninasse. Neljanda meetodi järgi lahustati kuivanud rõugebasteeli mäda vees, kuhu kasteti vatt ja niisutati siis sellega lapse ninasõõrmeid. Kaks viimast moodust olid vähem hädaohtlikud, vaktsineerimise tulemused aga rahuldavad.

Kirurgia oli hiina meditsiinis suhteliselt vähe arenenud ja tegeles peamiselt abstsesside, haavandite ja luumurrete ravimisega. Hemorroidide ravimiseks on aastatuhandete vältel kasutatud rohkem kui 500 moodust. Hiina rahvameedikute anatoomiliste teadmiste suhtelise mahajäämuse üheks põhjuseks oli eelarvamus, et amputeeritud jäsemetega inimene ei pääse taeva.

Rahva ebaisu ja konservatiivsuse pärast on Hiinas praegugi raskusi operatsioonidega. Lugesin ühe arsti kirjeldust, kes õnnestunud operatsiooniga oli päästnud ränga kõhuhaavaga noormehe. Juhtum leidis aset pärast Esimest maailmasõda. Ühes haiglas suri viiest kõhust raskesti haavata saanust kolm. Isa, kes tuli haiglasse poega vaatama, süüdistas arsti oskamatuses ja sai hakkama hiina viisakuse juures kuulmatu teoga — sülitas viha pärast põrandale. Isa väitis, et arst olevat poisi ära rikkunud. Enne olnud kehas väike auk, nüüd aga on terve kõht lõhki lõigatud ja poiss peab kaua aega voodis lamama. Ei aidanud sele-

tused, et noormehe soolikad olid purunenud, mustus sattunud kõhuõõnde ja ainult operatsioon võis poja elu päästa. Isa jäi lõpuni oma veendumuse ja seisukoha juurde.

Arstiks võis Hiinas hakata igaüks, kes seda soovis. Sageli valisid rahvaarsti elukutse inimesed, kes riigiametnikkude valikkatsetel olid läbi kukkunud. Kirjaoskus võimaldas neil vastavatest arstiteaduslikest raamatutest vajalikke teadmisi omandada. Sageli pärandati arstiamet, kutsesaladused, teadmised ja traditsioonid põlvest põlve edasi. Hiina vanasõnagi ütleb, et alles 17. põlve esindaja on hea arst. Tšoude dünastia ajal (1122.—249. a. e. m. a.) hoiatati medikamentide tarvitamise eest, mida polnud välja kirjutatud vähemalt kolmandat põlve praktiseeriv arst.

Uustulnukad õppisid arstikunsti raamatutest ja Ljan-hua-tun-tsi puukuju järgi. Viimane kujutas jalgadel istuvat ning üleni punaste punktikestega ja kirjamärkidega kaetud poisikest. Ljan-hua-tun-tsi on meditsiini ja hiina rahvaarstide kaitsejumalus. Viimase kohta pajatab legend, et palju aastatuhandeid tagasi elanud üksildane vaene arst, kes kõndinud ühel päeval videvikus tiigi kaldal. Seal märganud ta lootoslillepunga, mis järjest suuremaks ja suuremaks paisunud ning lõpuks puhkenud. Õiekarikast tõusnud ilus poisslaps Ljan-hua-tun-tsi, kelle arst endaga kaasa võtnud ja üles kasvatanud. Kui poiss oli noormeheks sirgunud, soovinud kasuisa, et ta abielluks rikka kaupmehe tütreaga. Võõraspoeg aga polevat sellega nõus olnud ning põgenenud mägedesse. Vana arst kurvastanud sügavalt, loobunud oma kutsesest ja haigestunud raskesse nahahaigusesse.

Seitsme aasta möödumisel tulnud Ljan-hua-tun-tsi, kes vahepeal oli õpetlaseks saanud, tagasi ja hakanud oma võõrasisa pika nõelaga ravima. Vana arst saanud terveks. Ljan tutvustanud nüüd teda oma ravimeetodiga. Ta paljastanud keha, näidanud selles leiduvad nõelatorke kohad ning seletanud ka kehal olevate hieroglüüfide tähendused. Seejärel, kui ta võõrasisale oli ütelnud, et «inimene ei pea mitte rikkust, vaid teadust otsima ning oma elu usaldama õpetatud arsti, mitte

aga rikka kaupmehe kätte», kadunud Ljan-hua-tun-tsi ootamatult. Vana arsti käte vahele aga jäänud punktide ja kirjamärkidega kaetud poisikese kuju. Veel tänapäevalgi kasutavad hiina rahvamedikud Ljani kuju õppevahendiks.

Vanas Hiinas jagati arstid viide kategooriasse. Esi-
messe kategooriasse kuulusid arstid, kellel kõik haiged paranesid; teise need, kelle paranejate protsent oli 90; kolmandasse kategooriasse kuulusid arstid, kelle haigete hulgas oli paranejate protsent 80; neljandasse need, kellel paranes 70, ja viiendasse need, kellel paranes 60 protsenti kõigist ravitavatest haigetest. Arstide klassifikatsiooni määramine ja kategooriatesse liigitamine toimus igal aastal.

Hiina raviprofülaktika kõrgest tasemest ja rahva suhtumisest arstidesse kõneleb ka tõsiasi, et vanal ajal maksti mõnes rajoonis arstile palka niikaua, kui patsiendi perekond oli terve. Haigestus mõni perekonna liikmeist, lakkas palga maksmine ja arst pidi oma raha eest muretsema rohud. Surmajuhtumi korral kinnitati arsti uksele vastav märk.

MINEVIK JA TÄNAPÄEV

Antiikaja meditsiinist on tänapäevani alles üksikud fragmendid Hippokratese (u. 460—377. a. e. m. a.) tööd ja Aleksandria medikute anatoomilistest uurimustest. Üle 4000 aasta kestnud katkematu kultuuri pärandina on hiina rahvameditsiinile säilinud rohkem kui 30 000 meditsiinialast tööd. Nende hulgas on 18-kõiteline mahukas sisehaigusi käsitlev teos III sajandist e. m. a., mis on olnud käsiraamatuks väga paljudele hiina arstide generatsioonidele.

Meditsiinialase kirjanduse rikkalikku pärandit uuritakse ja töötatakse praegu Rahva-Hiinas ümber kaasaja teaduse valgusel. Samuti peavad viimasel ajal kõik arstiteaduse instituutide üliõpilased tutvuma ka rahvameditsiiniga, kuna see on Hiinas sügavalt juurdunud ja laiades rahvahulkades väga populaarne. 1927. a. püüdis Kuomintangi režiim rahvameditsiini kui mittetea-

duslikel töödel põhjenevat ravimist keelata, pidi aga elanike üldise vastuseisu tõttu sellest loobuma. Praegu valitseb Hiinas seisukoht, et pole tähtis, kuidas ravitakse, vaid tähtis on, et haige inimene paraneks.

Vanas hiina meditsiinis on palju müstikat ja isegi loitsimist, nagu ahviraasvast salvid ja jahvatatud skorpionidest pulbrid väärsünnituse raviks, viinas leotatud tiigriluud südamehäirete ning poisikese paksuks aurutatud uriin maoverejooksude vastu. Samuti kasutatakse ravimitena roti ja jänese «pabulaid», kärbselarve, iga liiki kuivatatud või leotatud putukaid ja ämblikke ning konna sülge. Vanal ajal oli eriti otsitud surmamõistetute veri, mida timukad kõrge hinna eest apteekidele müüsid. Apteekidest läks see siis ravimina laiali halva seedimisega haigetele.

Kindlasti on hiina rahvameditsiinis ka palju vääruslikku, mida on vaja uurida moodsa teaduse meetoditega. Seda tehakse praegu Pekingis ja Šanghais asuvas rahvameditsiini teadusliku uurimise instituutides.

Šanghais käisin rahvameditsiini polikliinikus, mis asus moodsas kolmekorruselises hoones. Mind võttis seal vastu külalislahke terava pilguga hiina rahvaarst. Algul ajasime juttu tee juures. Selgus, et ta on oma esimesed teadmised rahvameditsiinis saanud oma isalt, hiljem aga õppinud 4 aastat Šanghai rahvusliku meditsiini instituudis. Polikliinikus tegeles ta raviva rahvaarstina ja noorte järeltulijate väljaõpetamisega. Rahvaarst töötab pidevalt 7 tundi ja võtab selle ajaga vastu 60 haiget. Suuremad kirurgilised operatsioonid, samuti diagnoosi tegemise jätavad rahvaarstid rahvameditsiini haiglates akadeemilise haridusega spetsialistide hooleks.

Tegime ringkäigu polikliinikus, kus ravi erandina on tasuta. Ühes kabinetis võtsid parajasti vastu 3 sisehaiguste rahvaarsti. Nad küsisid patsiendilt haiguse sümptoome, katsusid pulssi ja mõõtsid vererõhku. Juba V sajandil e. m. a. ilmus Hiinas esimene raamat pulsi eristamisest. Hiinas eristatakse üldse 30 pulsiliiki pulsi kiiruse, tugevuse, sügavuse, ühtlase rütmi või selle lainelisuse järgi. Pulssi katsutakse kuuest kohast.

Hiina rahvaarstid diagnoosivad ka näovärvi ja silmade järgi. Esimene näitab südame, teine maksa sei-

sundit. Samuti vaatavad rahvaarstid keelt, uurivad patsiendi meeleolu, toitumust, kasvu, jälgivad hingamist ja häälekõla. Küsitakse, kuidas on haige isu ja kehatemperatuur, kas haige higistab ja kaebab valude üle.

Üks tähtsamaid, juba aastatuhandeid maksev hiina rahvameditsiini põhimõte on, et inimest tuleb ravida tervikuna, mitte aga sümptomide järgi. Nii vaatab hiina rahvameditsiin paisetele ja kohalikule mädanikule kui kogu organismi haigestumisele ning püüab ravida mitte haiget kohta, vaid kogu organismi. Meil võideldi veel aastat kolmkümmend tagasi palaviku vastu palavikku alandavate medikamentide ja peavalu vastu peavalupulbritega. Sellest mahajäämusest sai meie teaduslik meditsiin üle alles viimasel ajal ning ravib nüüd inimest tervikuna, ravides seega ka haiguse põhjust. Kätt südamele pannes peab tunnistama, et meie, arstid, pöörame praegugi veel vähe tähelepanu üldorganismile.

Jätkasime ringkäiku ja sattusime ruumi, kus rahvaarstid-kirurgid panid patsiendi haigestunud liigestele musti kuumi plaastreid. Samas toimus hemorroidide ravimine ja kuppude panek. Praegu kasutatakse hiina rahvameditsiinis hemorroidide ravimiseks kahte viisi, mis erinevad täiesti meil kasutatavast meetodist. Ühe menetluse järgi seotakse hemorroidisõlme ümber *Daphane genkwa* õite leotises niisutatud kollane niit ning 7, kõige hiljem 15 päeva pärast langeb järjest vähenev sõlm ära. Minu tähelepanu juhiti polikliinikus sellele, et eelmise nõukogude ekskursiooni ajal oli ka üks turist niisuguse ravi tulemusena vabanenud oma tülikatest hemorroididest. Teine meetod seisab hemorroidide kuivatamises. Selleks määratakse hemorroidisõlmi 2—3 korda päevas salviga, mis sisaldab peamiselt arseeni. 7—8 päeva pärast muutub sõlm mustaks ja kuivab. Siis võib jätta salviga määrimise, sest varsti kukub sõlm niikuinii ära.

Ka kuppused kasutavad hiinlased juba ammust ajast. Siin võeti avar bambustoru, topiti sellesse paberit, süüdati ning asetati toru haigele kohale. Et põlemine tarvitab hapnikku, siis tekib toru otsas haigel kohal

tugev vaakuum, mis tõmbab sinna kokku rohkesti verd — rohkem toitu ja haiguse vastu võitlevat «sõjaväge». Vana-hiina arstide keeles nimetatakse seda «ohvrituleks kurjale haiguse vaimule». Väideti, et tuli ajab haiguse vaimu õõnsusse ning surmab selle seal.

Paisetele paneb rahvaarst tavaliselt plaastri, kuid vahel kõrvaldab ka mäda.

Tuntud on ka koeravi meetod, kuid mitte niisama-sugusel kujul nagu meil, et võetakse veenist verd ja süstitakse tuharatesse. Hiinlased näpistavad ravitavat nii tugevasti, et tekivad suured sinised laigud ja nahalused verevalumid. Seda vahendit kasutatakse ka potentsi tõstmiseks. Efekt pidi ilmuma 12—24 tunni pärast. Teaduslikult on see põhjendatud, sest ekstravaasalse vere resorptsioon suurendab verevarustust.

NÕELTE- JA PÕLETUSRAVI

Pearavi Šanghai rahvameditsiini polikliinikus toimus nõeltega. Akupunktsiooni, seda hiina rahvameditsiini kõige levinumat ja tähtsamat haru, tunti arvatavasti juba kiviajal. Arheoloogilistel kaevamistel on leitud kivist nõelu. Müütilise kollase keisri ajal (umbes 2700 aastat e. m. a.) lõi õpetlaste kogu akupunktsiooni põhi-alused ning täpsustas kehal 650 punkti, mille kaudu saab haigestunud organismi ravida või ergutada. Vähemalt 3000 aastat on akupunktsioon olnud Hiina arstide peamiseks raviviisiks ning Hiinast on nõelteravi levinud Koreasse, Jaapanisse, Indiasse ja Indoneesiasse. See vihjab, et siin ei saa tegemist olla lihtsa müstika või maagiaga.

Praegu kasutatakse Hiinas 2—12 sm pikkusi ja 1—2 mm jämedusi terasnõelu. Vanasti olid tarvitusel ka hõbedast, kullast ja isegi platinast nõelad. Igale haigusele vastas teatud metallist nõel. Kuld sümboliseeris päikest, hõbe kuud. Nüüd on Pekingi rahvameditsiini teadusliku uurimise instituudis põhjendatud, miks vanal ajal eelistati väärismetallist nõelu — väärismetallid omavad bakteritsiidset, s. t. baktereid hävitavat toimet. Muud tähtsust väärismetallist nõelad ei oma.

Peab märkima, et rahvameditsiini polikliinikus oli nõelteravi ümbritsetud siiski teatava müstikaga. Jälgin, kuidas rahvaarst lähenes haigele, vaatas talle terava pilguga silma, valis välja vastava nõela ning torkas selle läbi asbestrõnga ja koirohulõhnalisest taimest kuulikese. Puuriva liigutusega viis ta nõela nahasse, olenevalt vajadusest kuni 10 sm sügavusele. Seejärel süütas rahvaarst kuulikese põlema ja healõhnaline suits täitis tuba. Teisal ühendas ta voodis lamava haige nõelad faradisatsiooniparaadiga. Kogu see toiming meenutas mustkunstniku esinemist estraadilaval.

Akupunktsiooniga ravitakse Hiinas kõiki haigusi, nende hulgas ka maohaavandeid, liigesepõletikku ja südamehaigusi. Peavalu ravitakse nõelatorgetega kannakõõlustesse, unepuuduse puhul torgatakse nõel nimetissõrme ja pöidla vahele käeseljale, minestushoogude korral aga tehakse nõelatorge ülahuulde.

Kuigi tänapäeva Hiinas on teaduslikul meditsiinil rajanev arstiabi kättesaadav ning ülikooli lõpetanud arstide kvalifikatsioon kõrge, püsib nõelteravi laiades rahvamassides suure aus ning seda kasutatakse väga ulatuslikult. Ka leiavad akupunktsiooni mõju ja tulemused kinnitust pärast täppisuurimismeetoditega kontrollimist teadusliku meditsiini poolt. Mul polnud põhjust kahelda akadeemilise haridusega hiina arsti väites, et Pekingi rahvameditsiini teadusliku uurimise instituudis on kindlaks tehtud, et teatud kindel punkt kannal piirkonnas avab torke puhul sünnitamisel emakakaela. Sünnitaja olukorras, kus emaka venimine toimub piki emakakaela ja emaka suue ei avane, on laps hädaohus. Pärast punktsiooni aga avaneb emakakael hiljemalt 2 tunni jooksul.

Samuti saab nõelatorkega turja piirkonda momentaanselt kõrvaldada kõrget palavikku. Ka saab nõeltega malaariahoogu kõrvaldada ja malaariat ennast kuni 70 protsendi ulatuses ravida. Need faktid on kaheaastase kliinilise jälgimise resultaadiks.

Kõiki mandlipõletiku mooduseid, välja arvatud difteeria, võib nõelatorkega käeselga mõne tunniga kupeerida. Mitut liiki peavalu saab kõrvaldada nõela-

pistega oimukohtadesse. Ka need faktid on fikseeritud kaasaja teaduslike uurimismeetodite abil.

Võib tekkida kahtlus, kas siin siiski ei ole tegemist hüпноosi või tugeva sugestiivraviga. Selle vastu räägib tõsiasi, et akupunktsiooni juures on väga tähtis koht, kuhu nõel torgatakse. Hiina rahvaarstid on siin väga täpsed, sest kui nad ei taba õiget punkti, siis ei saa ka tulemusi. Rahvaarstid õppisid ja omandasid vastava vilumuse puust ja vasest kujude abil. Sellest oli eespool juba juttu. Kujudel leidus umbes 600 ravipunkti. Ljan-hua-tun-tsi vasest kuju kaeti vahaga ja täideti veega. Kui harjutamisel torge õnnestus, tuli vesi välja.

Akupunktsiooni, hiina keeles tšen-tsü juures on tegemist reflektoteraapiaga. Seda kinnitavad ka kaasaja anatoomilised uurimised. Teatavasti vastab igale siseelundile nahal kindel tsoon. Maksal esineb see piirkond tavaliselt paremal pool abaluude vahel. Maksahaige kurdab seal sügelemist või valu. Samal ajal ei pruugi valusid esineda maksa piirkonnas. Neid siseelunditele vastavaid tundeipiirkondi nahal nimetatakse Headi tsoonideks ja need olenevad närvide kulgemise teedest. Närvi üks haru hargneb nahasse, teine siseelundisse ja nii projekteerub valuaisting keha pinnale. On uuritud ja leitud, et osa hiina torkeravipunkte vastab täpselt närvide anatoomilisele kulule. Aastatuhandete jooksul on empiirilisel avastatud nahal õiged punktid vastavate siseelundite raviks.

Rahvameditsiini polikliiniku ühes ruumis kasutati haigete ravimisel parajasti moksibustioonimeetodit. Tuppa sisenemisel lõi vastu nagu viirukisuitsu. Rahvaarst ravis astmahaiget. Haige turjale abaluude vahele asetati 5 sõrmeotsa suurust koirohuliigilise taime lehtedest rullitud põlevat kuulikest. Tõusis magus lõhn, mis oleks nagu segunenud kõrbenud naha lõhnaga. Arvan siiski, et see oli ainult ettekujutus. Haige nahale igatahes jäid mustad põletusmärgid. Ka haige rinnale tehakse põletusi, kus on 3 astmaravi punkti. Kogu ravikuur koosneb 21 seansist ja neid tehakse kolme päeva tagant.

Moksibustioon on igivana ravimenetlus, mis on levinud Hiinas ja eriti laialdaselt Jaapanis. Võib arvata, et

moksibustiooni kasutati juba ürgajal koopatule juures ning seda tehti siis sötükikesega.

Praegu kasutatakse Hiinas moksibustiooni nagu akupunktsioonigi edukalt igasuguste närvipõletikkude ja närvivalude ravimiseks. Samuti on nii moksibustiooni kui ka nõelraviga saadud häid tulemusi endokriinsete näärmete ravimisel.

RAVIVÕIMLEMINE JA HINGAMISGÜMNASTIKA

Väga laialt on Hiinas levinud ravivõimlemine, mis jäljendab tiigri, põdra, karu, lindude ja ahvi liigutusi. Ravivõimlemisel on seljataga rohkem kui 2000-aastane ajalugu. Nii kirjeldas hiina kirurg Hua-To 300 aastat e. m. a. üksikasjaliselt ravivõimlemist. Vahe-

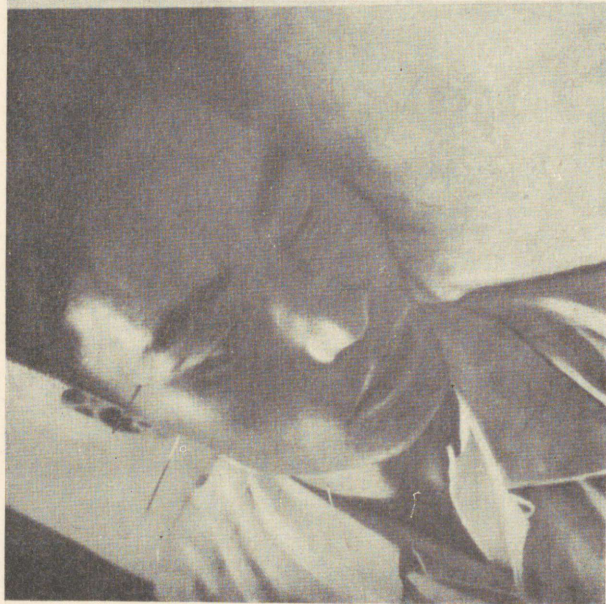
märkuseks olgu tähendatud, et Hua-To, opereerides kõhuõõnt, kasutas seejuures akoniitiinuituimendust. Euroopa arstid aga tegid seda veel möödunud sajandil tuimendamiseta. Rikkalikke materjale on säilinud ravivõimlemisest, mis pärineb 1100. aastast ja mille koostas Hiina rahvuskangelane kindral Jo Fei.

Ravivõimlemist — kuan-šud — nimetatakse Hiinas sageli ka «hiina poksiks». Selle üks koolkond on tai-hi-huan, mis koosneb aeglastest pidevatest liigutustest. Neid sooritatakse lõdvalt ja sujuvalt ning nad haaravad kõiki kehaosi. Liigutused ei koorma südant, vaid arendavad lihaste kontrolli ja sügavat hingamist ning on tervisvõimlemisena sobivad nii noortele kui ka vanadele.

Tai-hi süsteemis on 108 liigutust. Osa neist kannab ilusaid poetilisi nimesid, näiteks «tiigri paindub ja

Nagu näha, pole vanaema (keskel) kinganumber pd/ju suurem lastelaste omast.

Nii ravib hiina rahvameditsiin näonärvivalu.

nõtkuv sööst» ja «kurg laiutab oma tiibu päikese pais- tel». Viimane on väga praktiline tasakaaluharjutus.

Hiina ravivõimlemist soovitatakse sooritada varajas- tel hommikutundidel värskes õhus. Enne tugevat tööd on vajalik vaimne kontsentreerumine ja ravivõimle- mine mõjub rahustavalt. Ravivõimlemist kasutatakse Hiinas ka mõningate seedehaiguste ja liikumisorganite häirete ravimiseks ning haige üldorganismi tugevda- miseks.

Tänapäeval on ravivõimlemine leidnud väga laialt pinda. Raudteel sõites võis sageli näha teetöölisi jaama perroonil võimlemas. Niisamasugust pilti, kus töötajad hommikutundidel tegelesid võimlemisega, kohtasime tihti linnaparkides ja tehaste-esistel väljakutel.

Niisama vana kui ravivõimlemine on ka hiina hinga- misgümnaastika. Seda kasutatakse nii raviks kui ka kaitseks haiguste vastu — seega profülaktikaks.

Hingamisõpetus tunneb kolme hingamisviisi. Esiteks, rahulik sügav hingamine. Teiseks, sügav hingamine, kusjuures hingamine muutub pikkamööda ikka süga- vamaks ja sügavamaks. Kolmandaks, hingamine vasta- vate liigutustega. Sisse hingates tõuseb rind üles ja kõht tõmmatakse sisse. Välja hingates aga langetatakse rinnakorv, kõht aga väljub.

Igal hingamisvormil on omad hingamisharjutused. Hingamistüüp valitakse vastavalt haigusele. Närvili- suse puhul valitakse rahulik hingamine, kõrge vere- rõhu puhul aga vastandliigutustega hingamine.

Hingamisgümnaastika sooritamisel peab kogu tähele- panu olema suunatud harjutustele. Millegagi ei tohi lasta ennast segada. Silmad olgu suletud ja lihased lõd- vad. Asend on lamades selili või küljeli ja voodis või põrandal istudes. Istumisasendis peavad jalad olema risti.

Hingamisharjutusi alustatakse selili asendis 30 minu- tiga päevas. Viiendal päeval pikendatakse harju- tusaega ühe tunnini. Kümne päeva möödumisel haka- takse harjutusi tegema ka istuvas asendis, algul 30 minutit päevas, mida kümne päeva pärast pikendatakse kuni ühe tunnini. 60-ndal päeval sooritatakse harju- tusi 6 korda istuvas ja 3 korda lamavas asendis.

Pärast 60. päeva hakatakse harjutuste arvu ja vältust pikkamisi vähendama. 90-ndal päeval näiteks tehakse istuvas asendis hingamisharjutusi 3 korda päevas à 1 tund ja lamavas asendis 2 korda à 30 minutit. Patsient, kes hingamisgümnaastikat teeb, võib süüa 7—8 korda päevas, kuid iga kord väga vähe.

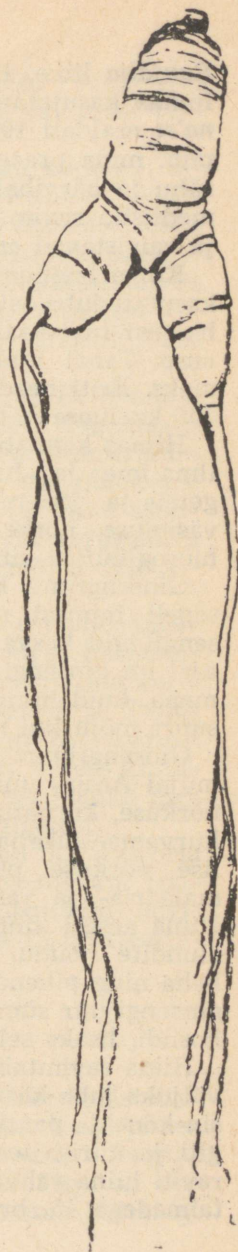
Hingamisravi on andnud häid tulemusi mao ja kahe- teistkümmesõrmiksoole haavandite ravimisel. Krooni- liste maokatarride, mitteaktiivse kopsutuberkuloosi, nahapõletikkude, ekseemide ning närvi- ja üldnõrkuse puhul avaldab hingamisgümnaastika organismile ainult tugevdavat mõju.

RAVIMID

Ravimite arv, mida hiina rahvarstid kasutavad, on väga suur. Peamiselt tarvitatakse taimseid drooge. Paljud neist on kasutusel olnud aastasadu. Tänapäevalgi peetakse «ravimite kuningaks» Sun Sõ-miaod, kes elas 581.—682. a. Viimane tundis hästi Lõuna-Hiinas laialt levinud beriberi, B-vitamiini puudusest tekkiva haiguse pilti ning oskas seda haigust efektiivselt ravida.

Hiina rahvameditsiinis aga on palju niisuguseid ravimeid, mida teaduslik meditsiin veel ei tunne või pole seni suutnud kontrollida. Nende mitmekülgne ja põhjalik uurimine aga võib edaspidi kaasaja meditsiini rikastada nii mõnegi tõhusa ravimiga. Hiina rahvameditsiini arstirohude varaaidas on näiteks efektiivsed ravimid bakteriaalse düsenteeria vastu, mis on osutunud mõjuvamaks kui teaduslikus meditsiinis kasutatavad sulfon-amiidid. Samuti tunneb hiina rahvameditsiin ravimtaime, mis hävitab amööbse düsenteeria tekitaja. Kõrge vererõhu vastu kasutab hiina rahvameditsiin edukalt ravimtaimi *Eucommia ulanoides oliv*, *Scutellaria baicalensis* Georgi ja

Raufalia liike. Hiinas 2000 aastat tagasi tuntud ja ka Indias kasutatavast ravimtaimest *Raufalia serpendina'st* eraldati 1952. a. alkaloidid — serpsiil ja reserpiin, mida praegu laialdaselt tarvitatakse kõrge vere rõhu ja närvihaiguste puhul. Ka tunneb hiina rahvameditiin ravimtaimi, mis ergutavad sapipõie tegevust ja vaigistavad emaka verejooksu.

Kõige levinum droog on ginsengijuur, mida Hiinas kasutati juba 4000 aastat tagasi. See Aasias kõiki haigusi raviv taim on omandanud legendaarse kuuluse. Vanal ajal hinnati ginsengijuurt kullast kallimaks. Eriti heade eksemplaride eest maksti näiteks 250 kaaluosa hõbedat.

Hiinas kannab ginseng nimetust «Elu juur», «Maailma ime» ja «Jumalik taim», sest ta annab jõudu haigetele ja jõuetutele, kosutab kurnatuid ning võtab väsimuse nõrkenutelt. Kirjas tähistatakse ginsengi hieroglüüfiga «inimene + elu».

Ginsengijuur kaalub umbes 200 grammi ja sellel on sageli inimest meenutav kuju. Toimerikkamad ginsengiliigid kasvavad Koreas ja Mandžuurias. Viimasel ajal on ginsengi hakatud kasvatama ka kultuurtaimena, kuid hiina meedikute arvates ei ole sellel nii suurt mõju kui metsikult kasvaval taimel.

Ginsengijuurt tarvitatakse Hiinas ja mitmel pool mujal Aasias universaaldroogina. Seda antakse üldise nõrkuse, kurnatuse, verevaesuse, raskete kõhuhäirete, kurvameelsuse ja ärritusseisundi puhul. Eriti aga sugulise nõrkuse puhul. Ginsengijuurt kasutatakse ka malaaria- ja raskete tuberkuloosihaigete ravimiseks. Hiina arstid kinnitavad, et ginsengijuur tõstab siseelundite jõudu, mõjub hästi mõistusele, tugevdab keha ning pikendab eluiga. Farmakoloogiliselt sisaldab ginsengijuur sümpaatilist närvisüsteemi ergutavat glükosiidi, lisaks sellele hormoone ja vitamiine.

Hiina ravimtaimedest oleks palju kirjutada, kuid see väljuks juba käesoleva raamatu piiridest. Siiski tahaksin kõnelda paarist eksperimendist, mille tulemusi jälgiti ja uuriti teadusliku meditsiini vahenditega. Nii raviti hiina rahvameditiini varasalvest võetud ravimtaimedega 45 brutselloosihaiget, keda enne seda oli

tagajärjetult ravitud teadusliku meditsiini ravimitega. 20 päeva möödumisel tundsid ennast 40 ravitavat tervena, 4-1 vähenesid haigusnähud.

Pekingis ravisid rahvaarstid teadusliku kontrolli all suhkruhaiged hiina ravimtaimedest *Rehmannia glutinosa*, *Asparagus lucidus* Lindl., *Lucium chineuse* Mill., *Panax Ginseng* C. A. M. ja teistest valmistatud seguga. Tulemused näitasid, et mikstuuri kasutamine andis head raviefekti. 90 protsendil haigetest vähenesid või kadusid haigussümptoomid. Ülejäänutel vähenes veres suhkruprotsent.

Tänapäeval uuritakse Hiinas eriti taime *Rehmannia glutinosa* ravitoimet suhkruhaiguse puhul. Kogemused on näidanud, et ravimtaimest *Rehmannia* valmistatud droogi kasutamisel ei ole tegemist näilise paranemisega, nagu see ilmneb mitmete teiste tuntud ravimite kasutamisel, millal uriini hulk väheneb, kuid veresuhkru protsent jääb muutmatuks. *Rehmannia* mõjul täheldatakse otsest veresuhkru langust.

Teadusliku kontrolli all jälgiti ka 1000 epideemilise peaaajupõletikku (*Eucephalitis epidemica*) haigestunud patsiendi ravimist vana-hiina rahvaarstide poolt kasutatud ravimtaimedest *Bectus Martensii* ja *Scolopendra* valmistatud droogiga. 90 protsenti ravitavatest paranes kiiresti ja ainult 6 protsenti suri. Teises kliinikus, kus sama epideemia haiged raviti teadusliku meditsiini ravimitega, suri 20 protsenti haigetest.

Häid tulemusi on rahvaarstid saanud ka difteeria ravimisel rahvameditsiini varasalvest pärinevate rohtudega. Nii näiteks jälgiti teadusliku meditsiini uurimismeetoditega, kuidas rahvaarstid ravisid 55 difteeriahaiget. Ravi andis väga head efekti.

TIENTSIN

Raudruun viib meid sedapuhku läbi päikesepaistelise tihedalt asustatud maa järjest põhja poole. Enne pimedat jõuame Jangtse kaldale. Taipad, miks Jangtse tähendab hiina keeles «ookeani poega». Jõgi on siin tõesti suur ja lai. Üle jõe teisel kaldal paistab Nanking.

Meie rong sõidab mürinal suurele parvele. Kahjuks veeretatakse mõlemale poole rongi kaubavagunite rivi, nii et vaade jõele on üsna piiratud. Parv liigub jõel aeglaselt ning lõpupoole tundub, et hakkame uuesti tagasi minema. Tegelikult on parv jõge ületades teinud täispöörde ja me lahkume teisel kaldal parvelt tagurpidi.

Pimeduse saabumisel läbime Nankingi. Rong siin ei peatu ja meil jäävad, nii kahju kui sellest ka ei ole, nägemata Nankingi rikkalike kogudega muuseumid. Pidavat ju muuseumide eksponaatide hulgas leiduma 2000-aastane kahe rattaga kaarik, mis on varustatud mehhanismiga mahasõidetud tee pikkuse mõõtmiseks. Ratta pöörlemine kanti vastava seadeldise abil üle lugejale, mis teatava arvu pöörete järel andis kloppiva heli. Neid loeti ja nende järgi arvutati läbisõidetud maad. Jäävad nägemata 2000 aastat tagasi kasutatud seismograaf ja 3300 aastat vanad metallrahad. Paber- raha tuntakse Hiinas 806. aastast m. a. j., enne seda kasutati nende asemel vahetuskaubanduses nahku.

Otsime läbi vaguniakna Nankingi Sun Jat-seni võimsa mälestussamba siluetti, kuid lõunamaiselt kiiresti saabuv pimedus lõpetab järsult sellegi katse. Heidame varakult puhkama, sest hommikul seisab arvestuse kohaselt ees Suure Hiina Kanali ületamine. Aastatuhandeid on see olnud maailma pikimaks kanaliks. Omal ajal oli Suure Hiina Kanali majanduslik tähtsus väga suur, sest see oli peamiseks transporditeeks, mis ühendas Põhja- ja Lõuna-Hiina suuri piirkondi. Kanalit mööda, mille pikkus on 1782 km, liikusid laevad Hangtšoust kuni Pekingi sadamalinna Tientsinini. Kanal ühendas palju järvi ja jõgesid ning tema vett kasutati põldude niisutamiseks.

Suur Hiina Kanal on hiina rahva ühistöö kolossaalne mälestusmärk. Kokku vältas selle ehitamine 1800 aastat, kusjuures tööde raskuspunkt langes vana-ajale. Kanali esimese osa ehitamist, mis ühendab Jangtsed Huanghega, alustati 540. aastal e. m. a. ja juba 486. aastal e. m. a. oli töö valmis. Kanali lõunalõigu pikkus on 350 km ja keskmine laius 50 m. 605. aastal m. a. j. oli kanali selle osa ehitustöödele rakendatud 5 500 000 ini-

mest. Kanali põhjapoolse osa ehitamine lõpetati 1289. aastal. Vene reisija ja maadeuuriija Unterberger kirjeldab 1876. aastal, et kanali laius on 40 ja sügavus 3—4,2 meetrit ja et sellel saavad sõita ka kõige suuremad džonkid riisilaadungitega. Tänapäeva andmetel on kanali laius 40—50, kohati aga 60—300 meetrit.

Oleme senini rongiga ületanud nii mõnegi kanali ja näinud vanaaegseid kivisildu. Kuid iga kord jääb turistidejuht küsimusele, kas möödunu oligi Suur Hiina Kanal, vastuse võlgu. Tõused hommikul vara ja ootad kannatamatult, millal me siis lõpuks ületame oodatud kanali. Sõidame juba mõnda aega mööda üht kanali perve ning lõpuks ületame sellegi kanali. Kas see on nüüd lõpuks see õige kanal, sellele pole siin kanaliterikkal maal kerge õiget vastust saada, pealegi kui olusid tundev turistidejuht ise on kahevahel. Tientsinis küsisime kohaliku giidi käest, kui kaugel asub linnast Suur Hiina Kanal, või nagu seda omal ajal nimetati — Keisrikanal. Mees vastas, et see asub 15-minutilise bussisõidu kaugusel, kuid tähendas, et Tientsini lähedal on neil teine kanal, palju suurem. Jäi mulje, et hiina noorsugu ei tunne enam kuigi hästi Suure Hiina Kanali ajalugu ja tähtsust. See on ka arusaadav, sest raudtee näol on kanalitele tekkinud suur võistleja. Pealegi katkes Suurel Hiina Kanalil osaliselt laevaliiklus 1855. aastal, kui Huanghe jõgi muutis oma suunda ja suubub praegu merre endisest jõesängist pool tuhat kilomeetrit põhja pool.

Rahva-Hiina valitsus on otsustanud Suure Hiina Kanali taastada. Kanali avamine navigatsiooniks on ette nähtud 1960. aastal ja siis ühendab iidne kanal jälle Hiina viit suurt jõge. Taas hakkavad liikuma laevad Pekingist Hangtšouni. Suur Hiina Kanal, mis kulgeb rööbiti Tientsini—Pukou raudteega, võimaldab tunduvalt vähendada riigi ühe tähtsama raudteemagistraali koormust.

Suure kanali taastamise käigus ehitatakse uus kanal Tientsini ja Pekingi vahele, süvendatakse ja laiendatakse vana sängi Tientsinist Hangtšouni. Kanali trass õgvendatakse, mille tulemusena ta lüheneb peaaegu 250 kilomeetri võrra. Kanalit hakatakse kasutama võit-

luseks liigvee vastu ja vee ärajuhtimiseks üleujutuspiirkondadest. Kallastele ehitatakse maanteid ja hüdroelektrijaamu, rajatakse parke ja istutatakse puid. Kanali veega aga niisutatakse suuri põllualasid.

Lõpuks jõudsime pärast ööpäevast raudteesõitu Tientsini. Juba vagunis hakkasime täiendama seljasolevat riidetust. Tientsinis aga tuli selga ajada palitu ning selle alla kõik kaasasolevad soojemad riitusesemed. Ilm ei olnud eriti külm, ainult paar kraadi alla nulli, kuid see-eest tuuline, niiske ja tolmune. Pealegi toimus kliima muutus väga järsku. Kohalikud elanikud kannavad puuvillasest riidest pluusi ja pükste all vatriidetust.

Tientsin, see on hiina keeles «hea linn». Elanikke on siin ligi 3 miljonit, seega suuruselt kolmas linn Hiina Rahvavabariigis. Tänapäeval on Tientsin kiirelt arenev tööstuskeskus.

Tientsini tsentrumi moodustavad endised Inglise, Saksamaa, Prantsuse, Jaapani, Itaalia, Austria, Belgia ja tsaari-Venemaa kontsessioonialad, selle ümber asub hiina linn ja veelgi kaugemal on linna uued tööstusrajoonid. Tutvume siin põgusalt ka ühe kohaliku vaibatööstusega, kus töötab 2000 töolist. Vaibasõlmijad on eranditult mehed, naised töötavad ainult abitöölisena. Vaatleme suurepäraseid väga mitmekesiste mustritega hiina väipu. Meile antakse ülevaade vaibamustrite tähendusest ja stiilidest. Pekingi koolkonda iseloomustab vaibamustrites vanade ehituste ja draakoni kujude kasutamine. Värvid on nii kindlad, et isegi pärast vaipade keemilist puhastamist ei kaota need oma värskust. Head maitset ja professionaalset oskust nõuab meeste töö, kes joonistavad vaibale mustreid. Joonistajate hulgas pole ühtegi kõrgema haridusega kunstnikku, vaid kõik nad on talendid rahva hulgast. Nende õpilasteks aga on kunstiinstituutide üliõpilased. Väga vastutusrikas on vaibalõikajate töö. Vabriku toodang läheb 100-protsendiliselt ekspordiks, sellest 60 protsenti Nõukogude Liitu. Nii nagu alati, kuulub külaskäigu juurde kostitamine teega, mis siin külмага on eriti mõnus ja meeldiv.

Viimase õhtu Hiinas veedame ühes Tientsini töötajate keskkultuurimajas, mille inglased omal ajal ehi-

tasid klubiks. Kohtume Leningradi meremeestega, kelle laev on jäänud remontimiseks Šanghai dokki. Mõne minutiga olen madruste hulgas nagu oma inimene. Poisid peavad mind omavanuseks ja avaldavad rahulolematust selle üle, et meie matkagrupi koosseisus on vähe noori neidusid. Mind tutvustatakse laeva arstiga. Selgub, et me oleme juba varem raudteerongis kohtunud ning juttu vestnud. Seekord pole tal minu jaoks palju aega. Noorel meeldiva välimusega kolleegil jätkub silmi ainult meie tütarlaste jaoks. Kahjuks on ta valik õnnetult langenud noorikule, kes reisib koos oma abikaasaga. Hetk hiljem tervitab mind keegi paari eestikeelse sõnaga. Noormees on tulnud Tallinnast ja talle on eriti hästi meelde jäänud sõnad «tere» ja «kurat». Minu kui kaaslinlase eest hoolitseb ta kogu õhtu südamliku soojusega.

Paljud meie matkagrupist proovivad jõudu piljardilaulal, võistlevad lauatenнисes või peavad lugu tantsupõrandast. Kui ma piljardilaulal hoian kiid liiga suure nurga all ja seega kalevi hädaohtu sean, tuleb piljardisaali teenija ning juhib mu tähelepanu veale niisuguse taktitunde ja heatahtliku naeratusesega, et ma ei tunne ennast kuidagi haavununa. Rohkem edu on mul veeremängus. Võidan siin teenimatult üldise tunnustuse. Kuigi ma pole ligi 20 aastat käes hoidnud veeremängupalli, jätab juba esimene vise püsti ainult ühe keegli. Ka meil Tallinnas tuleks juba tervishoiu seisukohalt lähtudes elustada see eakamatele ja kehakamatele meestele kõigiti sobiv mäng ja avada mõni veeremängutee meie ühiskondlikes hoonetes.

Teen paar tantsutuuri suure saali põrandal. Äsja kultuurimajja saabunud turistid Saksa Demokraatlikust Vabariigist demonstreerivad lõbusa naeru saatel virtuoslikke paasid. Kaks paari inglise turiste aga tantsivad äärmiselt tagasihoidlikult ja tõsiselt fokstrotti ja aeglast foksi. Osa hiinlasi jälgib meid heatahtliku naeratusesega, osa aga lööb innukalt kaasa ega jäta ühtegi tantsu vahele. Suured meistrid nad moodsate tantsude alal just pole.

Jõuab kätte hetk, mille kirjeldamisega tavaliselt lõpeb suurem osa reisivestlusi. Lahkume. Äkki on kõi-

gil kibekiire. Ruttu autobussidesse. Jaama jõuame 7—8 minutit enne rongi väljasõitu. Pakid ootavad vagunis. Südamlik jumalagajätt meid Hiinas saatnud turistidejuhtidega. Ka pisarad. Lahkumissuudlused. Kuigi viimane tundeavaldus on Hiinas võõras ja harjumatu, kannatasid hiinlased suurest sõprusest ka selle tuleproovi vapralt välja.

Seame ennast hästi sisse nõukogude mugavates otseühendusvagunites. Veel teenindavad restoranvagunis naeratavad hiinlased, kuid vagunisaatja on juba tõsine ja tagasihoidlik nõukogude raudteelane. Valjuhääldajatest kostab Georg Otsa ja Viktor Gurjevi laul. Matkagrupi meeoleu aga on pingeline. Reisi algul kõneles meie matkagrupi vanem suure soojusega oma heast abikaasast, kes jäi teda koju ootama. Matka ajal aga hakkas mees kurameerima ja on nüüd kõrvuni armunud Vladivostokist pärit olevasse abielunaisesse. Oma seaduslikust elukaaslasest räägib ta ainult halba. Meie kollektiiv mõistab niisuguse käitumise rangelt hukka ning kõigi meeoleu on häiritud. Reisil üheskoos veedetud meeldivate päevade mälestust kipub tumestama tõsine finaal.

Peagi ületame Nõukogude Liidu—Hiina piiri. Passi lüüakse Hiinast lahkumise hieroglüüfid. Vähe hiljem lahkub neli kaasturisti, kes on pärit Vladivostokist. Järgmised neli, nende hulgas ka mina, jätavad reisi-kollektiiviga jumalaga Tšitaas.

Kraadiklaas näitab 28 pügalat alla nulli. Siinse kuiva kliima tõttu ei tee külm liiga, kuigi seljas on võrdlemisi õhuke sügispalitu. Võtan lennujaamas hommikul kell pool kaheksa telefonikõne Tallinnaga ja kuulen üle kuu aja jälle eesti keelt.

Lennuk võtab mind oma pardale. All sätendab kõrgete kallaste vahel maailma sügavaim järv Baikal. Mööduvad meie maa püramiidid ja hiina müür — Ankara suurehitused. Lõpmatutena näivad Siberi legendikud. Püüd magada nurjub, uni on rahutu ja lühike. Peatuskohtades annan jalgadele veidi tööd ja jooksen paar ringi ümber lennuki. Lõpuks ometi tervitab jälle töö- ja elurõõmus Moskva. Siit Tallinna on ju kukesamm.

Reisimuljeid sõeludes jõuan ikka ja jälle tõsiasi juurde, et ühe inimese elueast ei piisa kaugeltki selle suure ja mitmepalgelise maa, rahva ja tänapäevani säilinud igivana kultuuri vähegi põhjalikumaks tundmaõppimiseks ning kirjeldamiseks. Hiina ajaloo, kunsti, arhitektuuri, teaduse, filosoofia, kirjanduse jne. uurimine nõuab igal alal rohkem kui ühe inimese elutööd. Rahva-Hiina tormilise tänapäevagi kirjeldamine vajab eri raamatuid ja spetsialiste.

Minu reisimärkmete le on mõnevõrra kasuks tulnud nende hiline kirjapanek. Palju pisiküsimusi ja -sündmusi on välja jäänud. Suhteliselt vähe ruumi on jäänud kaasajale, et hoiduda meie ajakirjanduses varem ilmunud ülevaadete kordamisest. Pealegi areneb Rahva-Hiina sõna tõsisel mõttes hiiglasammudega. See, mis veel eile oli akuutne, on homme juba ajalugu. Üldistuste tegemine aga vajab kogenud majandus- või ühiskonnateadlast ning vilunud sulge.

Üheks ajendiks, miks ma võtsin ette reisi Hiinasse, oli soov tutvuda hiina eripärase meditsiiniga. Hiinasse puutuva kirjanduse läbitöötamine ja hiljem reisimärkmete kirjutamine nõudsid kokku peaaegu terve aasta ja seda arstiteaduslike raamatute ning perioodikaga tutvumise aja arvel. Siiski ei ole see aeg kaugeltki maha visatud. Tutvusin hiina kultuuriga, hiinlaste tõekspidamiste ja arusaamadega.

Kui üldistada tähelepanekuid hiinlastest ja hiina rahvast, siis võib viimast võrrelda hoolimatult käsitsetud vääriskiviga. Lisaks loodusõnnetustele ja laastavatele sõdadele on hiina rahvas aastasadade ja -tuhandete vältel tunda saanud suuri raskusi väga mitmesuguste riigivormide, hirmu- ja isevalitsejate näol. Veel parkümmend aastat tagasi nimetati hiinlasi maailmas kõige halvemini valitsetud rahvaks. Kõik see on jätnud sügavaid jälgi ja tuhmistanud välist pinda. Sisemus seevastu on aastatuhandete kestel järjest kristalliseerunud ja õilistunud. Praegu muidugi võtab aega, enne kui suudetakse pika aja jooksul krobelineks muutunud välispinda siledaks poleerida ja lihvida. See töö on

käsil ja juba praegu võime näha tulemusi, mis annavad tõetruu pildi hiina rahva sisemisest energiast ja tema rohkem kui viie tuhande aastase katkematu kultuuri väärtustest.

Hiina rahvast võib võrrelda ka vana, kuid seejuures igavesti noore, elujõulise mesilasperega, keda on hoiatud halbades tingimustes ning armutult ekspluateeritud. Pruugib luua ainult veidi paremad tingimused, kui pere lööb õitsele. Rahva sisemisest tugevusest ja vanast elutarkusest räägib see, et hiinlane jõi rahulikult teed ja naeris välja eurooplased, kes tema maal mängisid tõusikuid, ahnitsesid ja toorutsesid. See oli naer rumala ja halva inimese üle, naer enda rahustamiseks. Hallpea väärikusega suhtus ta samuti jaapanlastesse, kes omal ajal anastasid Mandžuuria. Las võtab, ta jääb ikkagi röövliks; pealegi on kõik ajutine, möödaminev — trööstis end hiinlane.

Passiivne periood Hiina rahva elus on nüüd juba ajalugu. Rahvas on ärganud pealesunnitud tardumusest, ajanud selja sirgu ja hakanud noorusliku energiaga astuma oma arenguteel edasi penikoorma-saabastega. Noorusest ja uuest mentaliteedist kõneleb näiteks suhtumine aktuaalsesse Taivani küsimusse. Rahvademokraatlik Hiina ei mõtlegi siin endise idamaise üleoleva rahuga pealt vaadata võõraste võimutsemist oma iidsel territooriumil. Käed eemale Hiinast, Taiwan oli ja peab uuesti saama Hiina lahutamatuks osaks — seda ei deklareeri üksi praegune valitsus, vaid seda nõuavad kõik hiinlased mandril.

Viimasel ajal kõigil elualadel tehtud edusamme ei saa seletada ainult rahva töökuse, usinuse, kokkuhoidlikkuse ja kõrgele arenenud distsipliinitundega. Need omadused on juba aastatuhandeid eksisteerinud. Edu aluseks on rahvademokraatlik riigikord, mis oli tööka, õiglust ja rahu armastava hiina rahva arengutee paratamatuks ja loomulikuks tulemuseks. Sotsialistlik kord päästis Hiina välismaise kapitalismi ahelatest, vallandas hiina rahva loova ja ülesehitava energia ning tagab Hiina edasise tormilise arengu.

Hiinat mesilasperega võrdlema tõukab teinegi põhjus, meie oskamatus eraldada algul näo järgi ühte hiinlast

teisest. Vähestest kokkupuutumistest jääb mulje, et hiinlane, keda juhtusid nägema Tallinna tänavatel, on sama, kes jalutas Moskvas põllumajandusnäitusel, einetas õhtul Praha restoranis ning kes sind mõni aeg hiljem tolliametnikuna tervitas Hiina piiri ületamisel. Ent peagi harjub silm hiinlaste vahel vahet tegema nende näolaadi ja ilme järgi, hakkad reisil juba eraldama rahva üksikuid tõulisi grappe. Mandžuurias domineerivad suurekasvulised, tugeva kehaehitusega ja laiade põsenukkidega mehed ja naised. Põhja-Hiinas kohtad keskmist kasvu, pilusilmalisi ja tõuliselt mongolitele lähedasi inimesi. Lõunas aga on rahvas väiksekasvuline, pikliku näo ja saleda kehakujuga. Suuri erinevusi on iseloomujoonteski. Põhjahiinlased on asjalikumad, julgemad ja sõjakamad, aeglase käitumisega ja sealjuures heatujuliselt naljatlevad. Lõunahiinlane on elav, temperamentne, ettevõtlik, lõbus ja muretu. On kuskil käsil müümine või ostmine, siis toimub see laia jutu, žestikuleerimise ja lõpmatu tingimise saatel.

Hiinlast arsti pilguga vaadates märkad, et siin on tegemist eurooplasele mitmeti erineva rassiga. Meestel on habe väga hõre ja nigela kasvuga. Mul ei olnud Hiinas juhust näha karvase rinnaga meest, käsivartest ja säärtest rääkimata. Naised on kitsaste puusadega, väikeste ja madalate rindadega, õrna ja pehme nahaga. Meie ei oska nagu hõreda habemekasvuga tenorit ette kujutada paljulapselise perekonnaisana. Hiinas puudub aga niisugusel hüpoteesil igasugune alus. Veel tosin aastaid tagasi omasid rikkad hiinlased lisaks seaduslikule elukaaslasemale hulga liignaisi-konkubiine.

I. Gontšarov raamatus «Fregatt «Pallada»» kirjutab, et hiinlased on elav ja toimekas rahvas. Tegevuseta ei näe peaaegu kedagi. Kirjanik jutustab, kuidas nad kannavad pikal väledal sammul kandameid, lastes kuuldavale tasaseid hüüdeid ja astudes taktis, ning et hiinlasega «... pole hirmus vastamisi juhtuda. Ta ei tõuka teid, vaid hoiatab teid oma tasase hüüdega, ja kui te ei kuule või ei taha talle teed anda, siis ta peatub ja annab seda teile». Samas märgib kirjanik: «Ei tea kes võiks keda tsiviliseerida. Kas mitte vahest hiinlased

inglasi oma viisakuse, tāsasuse ja samuti ka kauplemiseoskusega.»

Seda kirjutas I. Gontšarov rohkem kui 100 aastat tagasi, kuid ka tänapäeval on see veel sajabrotsendiliselt kehtiv.

Tekib küsimus, mis siis lõpuks on teinud hiinlasest rahuarmastaja, kannatliku, visa ja kaaskodanikku austava inimese. Kindlasti on siin üheks teguriks kahe suure filosoofi Confutsiuse ja Lao-tse õpetus, mis ligi 2500 aastat on pidevalt mõjutanud hiinlaste mentaliteeti.

Confutsius õpetas, et kõik inimesed on vennad, et head inimest ei tunta ainult tema sõnade järgi ja et kultuursel maal õitsevad teod, mittekultuursel maal sõnad. Ta väitis, et kui viljasalved on täis, siis tuntakse õigeid kombeid; kui riietus ja söök on küllaldased, siis teatakse, mis on au- ja häbitunne. Confutsiuse õpetuse järgi jaotati riigiametikohti viiejärgulise eksamisüsteemi kaudu. Kes need sooritas, võis hoolimata kandidaadi sotsiaalsest päritolust saada mandariiniks või isegi kuberneriks.

Palju on Confutsiuse õpetuses humanistlikku, samuti ka materialistlikku. Confutsius pidas loodust täiesti materiaalseks ja väitis, et looduses ei ole mingisuguseid üleloomulikke jõude. Tema õpetuses on ka seda, millesse tänapäeval suhtutakse kriitiliselt. Nii rõhutas Confutsius kui ühe omaaegse lääniriigi peaminister, et «tööline olgu tööline, minister olgu minister, isa olgu isa ja poeg olgu poeg». Teiste sõnadega, igaüks olgu rahul oma seisukohaga ühiskonnas ja ärgu püüdku kõrgemale.

Tänapäeva Hiinas on Confutsiuse õpetuse humanistlikud ideed au sees. Tema sügavalt juurdunud konservatiivseid mõtteid aga püütakse rahva teadvusest kõrvaldada.

Teine suur filosoof, kes samuti on hiinlaste mentaliteeti tugevasti mõjutanud, oli Confutsiuse kaasaegne Lao-tse. Viimane õpetas, et kui inimene on jõudnud niisugusele äratundmisele, et ei ole vahet õige ja vale, õnnestumise ja ebaõnnestumise, elu ja surma vahel, siis on ta vaba muredest ning saab olla ainult iseenda ja

loodusega. Järk-järgult unustab ta isegi oma olemasolu ja on siis nii vaba ja õnnelik kui müütiline lind. Parim tee õnnele on olla alati rahul, loobuda igast soovist, hoiduda oma isiku esiletõstmisest ning unustada koolitarkused. Kõik pahed tekivad sellest, et inimene eraldub loodusest. Eraomandusele vaatas Lao-tse kui vargusele. Tema õpetuse põhituuma moodustab töö vajalikkuse rõhutamine. Niisugune õpetus oli vaestele hiina talupoegadele, kellele uputused, põuad ja valitsejate omavahelised sõjad tõid sageli kaasa suurt viletsust, kõigiti vastuvõetav ja otse hädavajalik. Oma kannatustes leidsid nad tröösti taoismis.

Näib tõenäoline, et need vanad filosoofilised õpetused on olnud üheks põhjuseks, miks Hiinas alates iidsetest aegadest ei tunta orjapidamiskorda ega tunnustata seisukohta, nagu oleks vürstidel ja teistel ülikatel erinev veri. Näib, et need õpetused on aastatuhandete jooksul põhjustanud mitukümmend korda maareforme, kus kõik talupojad on saanud võrdselt maad; need on kujundanud hiinlase tõekspidamise, et tark inimene on see, kes igas olukorras oma mõistuse abil oskab kohaneda, kes oskab ennast kaasinimese olukorda paigutada ja kaasinimese seisukohta mõista.

Eurooplane ütleb, et maaslamajat ei lööda. Kuid hiinlane kõneleb: «Ära tõuka kedagi vastu seina!» Sügavaima mulje Hiinast jättiski inimeste suurepärase omavaheline suhtlemine. Seda võis kogeda tänavatel ja kauplustes, restoranides ja raudteevagunites, teatrites ja tehastes, seda võis jälgida ülemuste ja alluvate omavahelistes kõnelustes. Ka kõige kitsamatel elava liiklusega tänavatel astuvad inimesed trügimata, räägitakse tasase häälega. Kordagi ei näinud ma tõuklevaid inimesi või kaklevaid poisikesi. Räägitakse, et kui Hiinas kaks autot kokku põrkavad, siis tulevad juhid kabiinist välja, vabandavad ja avaldavad kahetsust selle asemel, et sõimelda ja teineteist käsistarteri vändadega ähvardada.

Tänapäeva Hiina on oma rahvale selgeks teinud, et vana iidne tõde ei ole alati kõige parem. Et on uusi tõdesid, mis on veel paremad kui vanad. Vanadest õpetustest ja tarkustest säilitatakse nende hea ja huma-

nistlik osa, kooskõlastades seda marksistliku filosoofiaga.

Sotsialismi ehitamisel puutub Hiinas silma nii mõnigi omapärane joon. Eesmärgile jõudmiseks kasutab rahva-Hiina ära kõigi klasside kogemusi. Hiina Kommunistliku Partei Keskkomitee töötaja Liu Šan-ti ütles: «Paljud kapitalismi esindajad omavad rikkalikke majandusalaseid kogemusi ja tehnilisi teadmisi. Nad tunnevad tarbija konkreetseid vajadusi ja omavad ülevaate konjunktuurist ning turust. Seepärast peavad meie funktsionäärid tegema kapitali esindajate juures läbi õppeaja, neilt palju õppima ning nende teadmised ja kogemused kui selle kihi pärandi üle võtma.» Sel ajal kui me Hiinas viibisime, töötas seal palju era-riiklikke ettevõtteid, mida juhatas endine omanik. Paljud hiina kapitalistid immigrereeruvad välismaalt, toovad endaga kaasa kapitali ja rajavad siin era-riiklikud ettevõtted. Seega pääsevad välishiinlased tagasi oma rahva hulka, vabanedes alalisest pankrotti jäämise ohust, mis neid välismaal suurfirmade poolt alatasa ähvardas. Rahva-Hiina kogemused on näidanud, et teine põlv ei taha isade kapitalist enam midagi teada.

Hiinlased ehitavad sotsialismi suure entusiasmiga, mida soodustab see, et neil on kasutada Nõukogude Liidu kogemused. Ülesehitustöö käigus on tekkinud omad traditsioonid. Nii näiteks teeb igaüks juhtiva kaadri hulgast kaks päeva kuus füüsilist tööd sellel erialal, millega ta kunagi varem on endale leiba teeninud. Pekingi linna parteikomitee sekretär oli kunagi müüri-sepp. Nüüd läheb ta kaks korda kuus jala ehitusplatsile, laob seal päev läbi müüri, sööb ühes töölistega. Õhtul ei kasuta ta tema käsutuses olevat autot, vaid läheb koos teiste ehitajatega jalgsi koju.

Tööstuse juhtiv personal elab Hiinas samades majades kus töölistekondki, olles oma isikliku eluga töölistele eeskujuks. See on muidugi õige, sest juhtiv kaader ei tohi unustada, kust ta on pärit ning missuguses riigis ta töötab. Tahaksin siit lähtudes paralleele tõmmata lastekasvatusega. Ei ole mingit kasu, kui lastele ainult räägitakse, et olge korralikud, ärge valetage ja tülitsege, kui vanemad ise toimivad oma sõnadele vastupidiselt.

Hiinlane ütleb: kultuurset inimest tuntakse tema tegude, mitte aga sõnade järgi.

Hiinlased on seni Nõukogude Liidult väga palju õppinud. Väga palju on hiinlastel veelgi teaduse ja tehnika osas õppida. Kuid ka meil on mõndagi õppida hiina rahva igivanast tarkusest ja kaasaja ülesehitustöö entusiasmist.

Arvan, et me kõik võiksime nii mõndagi õppida hiinlastele omasest töökusest ja visadusest ning peaksime laskma end pisutki sütitada hiina rahva elujaatavast optimismist. Kui me mõnikord tühja-tähja pärast hali-seme ja viriseme, siis võiksime parem mõelda hiina kannatlikkusele.

Eeskujuks peaksime endile seadma ka hiinlaste distsiplineerituse ja kohusetunde üldrahvalike ürituste elluviimisel.

Küllap oleks üht-teist hiinlannadelt õppida ka meie õrnema soo esindajail, kes vaatamata poolele tosinale kapis rippuvale kleidile nurisevad, et neil pole midagi selga panna. Hiina naine aga kõnnib lihtsas tumesinises puuvillasest riidest jakikeses ja pikkades pükstes ning on sellega rahul. Mõnikord on see kogu tema garderoob. Euroopas räägitakse, et riie teeb inimese. Hiinlanna aga väidab: «Kleit on sinu näo vaenlane». Naise ilu pääseb enam mõjule tagasihoidlikuma riie-tuse juures.

Ka mina kui arst õppisin 22 Hiinas veedetud päeva jooksul üsnagi palju. Nüüd tahaksin oma patsiente mitte ainult ravida, vaid ka neile sisendada kas või terakese hiina rahvatarkusest, mis õpetab, et kõrge vanuseni jõudmise pandiks on kodune rahu ja õnn. Pika eluea retseptina soovitaksin võtta eeskuju hiina elufilosoofiast, mis seisneb selles, et ei maksa meenutada mineviku pahandusi, püüda olevikus võimalikult vähem vihastuda, kadetseda ja asjatult rabelda ning mitte närveerida, vaid õppida kannatlikkust ja ootamiskunsti.

Lõpuks, kas ka meil, meedikuil, et tuleks süveneda vana hiina rahvameditsiini põhimõtetele, mis õpetavad ravijat eelkõige pöörama tähelepanu patsiendile endausalduse, lootuse ja julguse sisendamisele.

SISUKORD

Eellugu	3
Läbi Mandžuuria ja Põhja-Hiina	9
Peking	14
Hallist minevikust ja Pekingi inimesest	17
Vanalinnas	20
Suurel Hiina müüril	23
Suure Oktoobri pidustused	27
Peking ehitab	31
Hiina vaguni aknast	35
Hiina südames Uhanis	38
Sõpruse ja koostöö sümbol	43
Kanton, reisi lõunapoolsem punkt	47
Pargid ja lilled	51
Pilk lähemasse minevikku	55
Ujuv linn	58
Põllumajanduslikus tootmiskoooperatiivis	62
Eksportkaupade näitusel	67
Siid ja portselan	69
Ääremärkusi tööstusega seotud probleemidest	72
Muljeid hiina teatrist ja kujutavast kunstist	76
Keeruka ehitusega ühendav lüli	83
Hiina söögist	86
: köögist	89
ja joogist	92
Hangtšou	95
Mälestusmärgid, legendid ja ajalugu	100
Šanghai	103
Tervishoiualastel teemadel	109
Hiina rahvameditsiin	115
Minevik ja tänapäev	121
Nõelte- ja põletusravi	124
Ravivõimlemine ja hingamisgümnaastika	128
Ravimid	131
Tientsin	133
Vanast hiina tarkusest ja tänapäevast	139

Мойсар Эрих Иоханнесович
22 ДНЯ В КИТАЕ
На эстонском языке
Оформление Э. Майсаара
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja I. Sõnajalg
Tehniline toimetaja K. Einberg
Korrektor S. Vasard

Ladumisele antud 10. VI 1959. Trükkimisele
antud 21. X 1959. Paber 54×84, 1/16. Trükipoog-
naid 9,25. Formaadile 60×92 kohaldatud trüki-
poognaid 7,59. Arvutuspoognaid 8,31. Trükiaru
7000. MB-08162. Tellimise nr. 5767. Trükikoda
«Kommunist», Tallinn, Pikk tn. 2.

Hind rubl. 3.80.

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00357525 7

Ры. 3.80

A-22840

///

